MÜZEUMI KÖZLEMÉNYEK 1969

2

ORSZÁGOS MUZEUMI TANÁCS

MÚZEUMI KÖZLEMÉNYEK

1969

2

ORSZÁGOS MÚZEUMI TANÁCS

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Dr. Béres András, Dr. Czére Béla, Dr. Füzes Endre, Hetés Tibor,
Dr. Korek József (szerkesztő), Kovács István (társszerkesztő),
Dr. Lakatos László (a szerkesztőbizottság elnöke)

Kiadja a Népművelési Propaganda Iroda
Felelős kiadó: Nemes Iván igazgató
Készült a NPI sokszorositójában. 69,1972 - Budapest
Felelős vezető: Fehérvári Tibor
Megjelent 800 példányban. Terjedelem: 10.5 A/5 iv.

Dr. Lakatos László (1911-1969)

Dr. Lakatos László (1911-1969)

Halálával a magyar művelődésügy ismert és nagyrabecsült személyiségét, a muzeumügy irányitásában közel negyed század óta kiemelkedő szerepet betöltő munkását vesztettük el.

Életében nemes eszményeket követett: a dolgozó tömegek, a nép kulturális felemelkedése nagy ügyét szolgálta. Emberi fejlődését, személyiségének kibontakozását nehézsorsu, hányatott életü, sokat próbált szüleinek élete, a történelem tanulságaira, a társadalmi valóságra és a müvészi szépségre egyaránt fogékony lelkülete határozta meg.

Tudományos pályára készült, irodalomtudományi és tanári diplomát szerzett. 1934-ben fejezte be tanulmányait, ami után egy teljes évtizedet élt szegénysorsból származó értelmiségként az urak Magyarországában. E tiz esztendő fele teljes állástalanságot, munkanélküliséget jelentett számára. A felszabadulás élménye 34 évesen, egy küzdelmes ifjui élet, az értelmiségi inségmunka szomoru tapasztalatai birtokában, családos férfivá éretten köszöntött rá. Az uj élet, mint minden cselekvő, alkotnivágyó hazafit, őt is a tennivalók özönével fogadta. A romokból való felemelkedés, a fasiszta szégyentől való megtisztulás, a forradalmi ujjászületés nehéz és gyötrelmes, de páratlan lendületü, lenyügözően szép küzdelmei jutottak neki is osztályrészéül. Őszinte, mélyről jövő emberszeretete, Petőfi és Arany, Ady és József Attila, Radnóti Miklós költői hitvallása alapján teremt magának életideált, választ utat a haza szolgálatára. S ezt mindvégig jóban és rosszban következetesen a munkásosztály és a nép ügyéhez, a szocialista forradalomhoz, nemzeti társadalmi felemelkedésünk széles országutjához igazitja, ahhoz csatlakoztatja.

---

*Veró Gábor főosztályvezetőhelyettes beszéde Dr. Lakatos László koporsójánál.

A felszabadulás után rendkivül sokatvállaló munkása a közéletnek. A Nemzeti Bizottságnak, majd Kispest város képviselő testületének, később Pest megye, majd a Fővárosi Tanács törvényhatósági bizottságának tagja, ezt követően, mint a Fővárosi Tanács választott képviselője fejti ki társadalmi tevékenységét. Vezette az állandó népmüvelési bizottságot, résztvett a „Külváros" c. folyóirat szerkesztésében. Jelen volt mindenhol, ahol ereje, tehetsége, tudása és emberszeretete használni, segiteni tudott. Égett a munkában. 1946-ban már minisztériumi titkárként, 1947-ben osztálytanácsosként a müvelődésügy demokratikus átszervezésében müködött közre. 1948-tól a Közgyüjtemények Országos Főfelügyelőségén, majd a Muzeumok és a Müemlékek Országos Központjában, ennek megszüntével a Népmüvelési, majd a Müvelődésügyi Minisztérium muzeumi szakosztályán viselt irányitó tisztségeket.

A muzeumokkal különös vonzalom kapcsolta össze. Mélységesen tisztelte az alkotó ember géniuszát hirdető emlékeket, a távoli multba veszö évszázadoknak, nemzeti történetünknek örökbecsü tárgyakban testet öltött tanuit. Az elhivatott vezető meggyőződésével vallotta, hogy a magyar muzeumok mérhetetlen gazdagságukkal milliókat tanithatnak, gyönyörködtethetnek. Nincs és nem volt a szocialista muzeumügynek egyetlen olyan nagyobb vállalkozása sem, melyből ne vette volna ki részét, amelyben nem számithattak volna - a fővárosban és a vidéken egyaránt - magasfoku szakismereteire, az igazgatási munkában szerzett nagy tapasztalataira, megfontolt tanácsaira és főképpen meleg emberi együttérzésére. Nemesszándéku, segitőkész, melegszivü ember volt, ezért övezte őt mindig is szeretetünk és tiszteletünk.

Valamennyien, akik ismertük, együtt örültünk vele régi vágya teljesülésén: 1965 végén elöljáróink annak az intézménynek az élére állitották, amelynek létrehozásán oly nagy szeretettel munkálkodott s amelyért nálánál többet senki sem tett. Hosszu éveken át nem szünő lelkesedéssel, és a reá oly jellemző szivósággal szervezte a magyar müvelődésügy egyik nagyfontosságu, nemes hivatásu intézményét a Petőfi Irodalmi Muzeumot. És nem tett nálánál többet senki sem azért, hogy irodalmunk halhatatlan alakjainak emlékét, hazaszeretetük mindig uj és uj erőt adó példáját emlékmuzeumok sokaságában mutathassuk fel népünk, fiatalságunk előtt.

Intézményét egy küzdelmes élet minden tapasztalatával, a muzeumi céloknak és eszményeknek, a magyar irodalomtörténet emlékeinek ápolása iránt érzett mély alázattal, nagy körültekintéssel szervezte, vezette. Erőfeszitései egy magymüveltségü, hivatásukat magas hőfokon átélő kollektiva kialakitásában gyorsan gyarapodó, szilárd alapokra helyezett gyüjteményben, emelkedett hangulatu, eszmeiségben, tartalomban, müvészi szépségben egyaránt gazdag kiállitásokban: maradandó szellemi értékekben öltöttek testet.

A társadalom és a müvelődésügy érdekében hosszu esztendők során végzett eredményekben gazdag tevékenységének elismerése fejeződött ki azokban a magas kitüntetésekben és megbizatásokban, melyekben a párt és állami vezetés részesitette. 1955-ben a „Magyar Munkaérdemérem"-mel, 1965-ben a „Munka Érdemrend" ezüst fokozatával tüntették ki, 1967-ben pedig az egész muzeológus társadalom, barátai és tisztelői őszinte egyetértésével emelte a müvelődésügyi miniszter az Országos Muzeumi Tanács elnöki tisztébe.

Tartalmas és szép életet élt mint közéleti ember, tartalmas és szép életet élt mint családfő, akit igaz emberhez méltó megértés, megbecsülés és szeretet füzött össze hozzátartozóival. Szigoru eszmei és erkölcsi mércéje szerint nevelte gyermekeit, akikre, immár mint felnőtt emberekre méltán volt és lehetett büszke.

Munkatársaid, tisztelőid, elvtársaid nevében bucsuzom Tőled drága barátunk. A sulyos gyászban mély részvéttel állunk forrón szeretett családod mellett. Amit alkottál, amit életrehivni segitettél mindig emlékeztetni fog Rád bennünket. Azon, amit nem fejezhettél be,az emléked iránt érzett tisztelet jegyében munkálkodunk tovább.

Nyugodj békében!

A Magyar Tanácsköztársaság múzeumügye*

A Magyar Tanácsköztársaság központi hatalmi szervének, a Forradalmi Kormányzótanácsnak 1919 március 22-i jegyzőkönyvében a 28. pont alatt a következőket találjuk: „Lukács György helyettes közoktatásügyi népbiztos jelenti, hogy a magánkézben lévő muzeális értékü mükincsek bizottság utján összeiratnak és közvagyonnak minősittetnek... A kormányzótanács az előterjesztést tudomásul veszi."

Ezzel az intézkedéssel, amely a proletár állam első munkanapján született, a magyar muzeológusokat olyan feladattal bizták meg, amely a maga nemében egyedülálló volt, és e feladat végrehajtása a szocialista hatalom 133 napja alatt a muzeumi dolgozók nagy részének legfőbb tudományos és népmüvelő munkáját jelentette. De természetesen nem ez volt az egyedüli tevékenységi területük, hiszen a muzeumok müködési köre az akkor müvelt tudományágak közül igen sokra kiterjedt. A muzeumi szakterület sokrétüsége hüen tükröződött a Tanácsköztársaság alatti változásokban is, éppen ezért egészüket a jelen előadás keretében átfogni nem is tudom; néhány kérdést emelek csak ki a jelentősebbek közül.

Elsőként magát az irányitó szervet a Müvészeti és Muzeumi Direktóriumot kell megismernünk. A Direktórium már a Tanácsköztársaság kikiáltásának napján megkezdte müködését. Vezetője Pogány Kálmán müvészettörténész, a Szépmüvészeti Muzeum munkatársa lett. A Direktórium első tagjai: Leszner Manó épitész, Berény Róbert festőmüvész, Ferenczi Béni szobrász, Antal Frigyes müvészettörténész, Wilde János müvészettörténész. Közülük a muzeumokkal hárman: Pogány, Antal és Wilde foglalkoztak.

A Direktórium gyors munkába lendülésének inditékát abban a pozitiv tényben találhatjuk meg, hogy tagjainak fontos szerepe volt

---

*A Müvelődésügyi Minisztérium által a Magyar Tanácsköztársaság 50. évfordulója tiszteletére rendezett, 1969 április 15-i emlékülésen elhangzott előadás.

- szinte a század első évtizedétől - azokban a különböző tudományos, művészeti és politikai mozgalmakban, amelyek demokratikus légkört, uj, magasabbrendü társadalmi rendet, haladottabb szellemü tudományt és művészetet akartak. Többségük aktiv résztvevője volt a Galilei kör rendezvényeinek, néhányuknak kapcsolatai voltak a háboru alatt kibontakozott antimilitarista mozgalom vezetőivel, elsősorban Korvinnal, Kelennel.

A Direktórium vezetőjének,Pogány Kálmánnak rendkivüli fontos szerepe volt a muzeumügy területén bekövetkezett változásokban, bár csak egy hónapig állt a muzeumügy élén. A katonás tartásu, feszes és jó kiállásu férfi az első világháboru alatt európai hirre tett szert katonai hőstetteivel. Amikor 1919 áprilisának végén, a proletárállam veszélybe került, azonnal önként jelentkezett a Vörös Hadseregbe és zászlóalj parancsnokként szolgálta végig a Tanácsköztársaságot. A zászlót amely alatt harcolt, a Horthy-korszak alatt végig rejtegette. Kortársai kommunistának tartották, magatartása bizonyitja, hogy tudatosan készült az érlelődő forradalomra. Már 1918 végén és 1919 elején felmérte azokat a feladatokat, amelyeket a muzeumok terén a hatalom átvétele után el kellett végezni. A később megvalósitott intézkedéseknek egy részét előre kidolgozta. Ebben a munkában részt vett Antal Frigyes a későbbi angliai egyetemi tanár is. Antal számára a két világháboru közötti marxista művészettörténészi munkássága meghozta a világhirt, de hazánkban alig-alig ismerik a nevét. A nyugateurópai polgári tudósok méltán emlegették Antalt a magyar emigráció szellemi nagyjainak sorában. Ugyancsak Londonban telepedett le a Magyar Tanácsköztársaság megdöntése után az első Direktórium harmadik művészettörténésze Wilde János is. Ő az egykori Direktórium egyetlen életben lévő tagja. Néhány éve vonult nyugdijba, szintén egyetemi katedrát vezetett. Michelangelóra vonatkozó kutatásai világhirüek. A Direktórium tagjai - mint ezt a felsorolt néhány adat is bizonyitja - szaktudásuk és világnézetük alapján koruk legjobb magyar muzeológusai közé tartoztak. Magasszintü tudásukat, korrekt emberi magatartásukat, eszmei szilárdságukat az ellenforradalom sem merte kétségbe vonni.

Áll ez mindazokra is, akik később kapcsolódtak be a Direktórium irányitó munkájába vagy operativ tevékenységébe. Közülük is ki-

emelkedik Dr.Kenczler Hugó művészettörténész személye, aki hosszu ideig a Magyar Nemzeti Muzeum kutatója volt, később fegyelmi uton a Szépmüvészeti Muzeumba helyezték át, mert kitudódott, hogy baráti kapcsolatban van Lékai Jánossal, Tisza merénylőjével, a kommunista ifjusági mozgalom egyik alapitójával.

Kenczlert éppen a Nemzeti Muzeumban szerzett gyakorlata alapján hivták meg a Direktóriumba, a történeti és társadalomtudományi muzeumi reformok kidolgozására. Az alacsony termetü, halkszavu, rövidlátó, magábahuzódó fiatal tudós, a Tanácsköztársaság napjaiban harcos, következetes magatartásával irta be a nevét a muzeumok történetébe. Ő dolgozta ki a legfontosabb tervezeteket, igy a Nemzeti Muzeum átszervezésének, a Néptudományi Intézet létrehozásának tervét, ő vezette a Mükincseket Társadalmasitó Bizottságot, szervezte a társadalmi tulajdonba vett mükincsek kiállitását, jelentős szerepe volt a vidéken elrejtett mükincsek felkutatásában. Előadásokat tartott a Munkás Egyetemen, müvészettörténeti könyve még a Magyar Tanácsköztársaság idején megjelent. Pogány frontra vonulása után Kenczler volt a Direktórium központi alakja. Még egy ilyen rövid megemlékezés keretében is el kell mondanunk, hogy a forradalmi szemlélethez jó tanitómesterei voltak. Korvin Ottó a siralomházban irott utolsó soraiban is megemlékezett Kenczlerről. A Tanácsköztársaság megdöntése után Bécsbe, majd Berlinbe ment,az emigrációba szoritott Kommunista Párt soraiban dolgozott.

Szervezte az emigráns sajtót Berlinben és ő volt a magyar párt németországi legális kapcsolata. Kunnal 1920-ban, 1921-ben és 1922-ben folytatott levelezése majdnem hiánytalanul megmaradt Moszkvában. Kun egyik leveléből tudjuk, hogy Kenczler Hugó pártmunkája mellett szovjet müvészettörténeti lapok számára is irt. Sajnos a zaklatott életmód egészségét, idegeit nagyon megviselte és fiatalon 1922-ben meghalt Kassán.

Az a tény, hogy a Forradalmi Kormányzótanács első intézkedései között már volt olyan is, amely a muzeumok tevékenységének jelentős területét érintette, az egész muzeumügyre fokozottabban ráirányitotta a figyelmet, és elősegitette, hogy a későbbiek során a muzeumi intézmények egész sora gyorsan bekapcsolódjon a kulturális forradalom menetébe. Részben ebből adódik, hogy évtizedek

távolából nézve is meglepő, hogy milyen nagy változások, reformtörekvések születtek és valósultak meg a 133 nap alatt szakterületünkön. Ezek a változások csak az eddig ismert indokok alapján még nem jöhettek volna létre. Bármennyire is kiváló vezetői voltak a szakterületnek, egymagukban nem lettek volna képesek a feladatok elvégzésére. Az viszont döntő tényező volt, hogy a Direktórium a kiváló szakemberek olyan széles körére támaszkodhatott munkájában, amely sem a Monarchiában, sem a Horthy-korszakban nem állt rendelkezésre egyetlen minisztériumi vezető szervnek sem.

Ennek oka abban az óriási társadalmi, politikai változásban rejlett, amelyet a proletáriátus diktaturájának győzelme idézett elő. A muzeumi terület idős és fiatal kutatói egyaránt még a monarchia idején kezdtek a munkájukhoz, amikor a nyugati országok polgári demokratikus alapokon nyugvó kulturpolitikája is elérhetetlen messzeségben állt előttük. A Magyar Tanácsköztársaság létrejötte viszont az értelmiség s igy a muzeumi kutatók előtt is a nyugati példáknál szélesebb perspektivákat nyitott meg. Szárnyakat adott nekik, hogy régen megálmodott reform-elképzeléseik megvalósításához szabad kezet kaptak. A muzeumi dolgozók számára az alkotó kezdeményezés kötetlen 133 napja volt a Magyar Tanácsköztársaság időszaka, mert élni tudtak a proletárforradalom adta lehetőségekkel.

A muzeumi területen lezajlott változások egészét vizsgálva három fő vonal tárul elénk. Elsőként említhetjük az intézmények tudományos munkásságának felülvizsgálatát és a marxista tudományos elvek érvényesitése érdekében kibontakozott átszervezési és profilváltoztatási törekvéseket. Munkásságuk másik, önálló értékü része a magánosoknál lévő mükincsek állami kezelésbe vétele, a népmüvelés és a tudományos munka szolgálatába állitása. Tevékenységük harmadik fontos része az intézmények zárt jellegének megszüntetése, a muzeumok népmüvelő tevékenységének gyökeres reformja volt. Mindhárom területen ujat alkottak, s korukat évtizedekkel előzték meg.

Az előzőekben első feladatként jelzett átszervezés azért volt szükséges, hogy olyan uj strukturális tervezetet dolgozzanak ki, amelyik megszünteti a burzsoázia hatalmi és ideológiai bázisaihoz

alkalmazkodó régi felépitést. Ennek utja a központi muzeumi intézmény, a Nemzeti Muzeum teljes reformja volt. A Nemzeti Muzeum akkor valóságos intézménykomplexum volt, amelyet a monarchia idejében elsősorban állami - politikai - megfontolásokból tartottak együtt. A tulajdonképpeni történeti muzeumi osztályok mellett magába foglalta a Széchenyi Könyvtárat és a különböző természettudományi tárakat, igy az állattárat, a növénytárat, az ásvány és őslénytárat is. Gyakorlatilag tehát olyan tudományágak gyüjtőhelye volt, amelyek nem álltak szoros kapcsolatban egymással. A különböző szakágak müvelőinek egyöntetü véleménye volt már a század elejétől fogva, hogy az intézmény-komplexum megszüntetésével biztositani kell a tudományágak önálló fejlődését. Amint egy tanácsköztársasági tervezet kimondta, azt tekintették feladatuknak, hogy „...a Magyar Nemzeti Muzeumot, mostani ósdi és hanyatlásba vezető, tarthatatlan állapotából ki emeljük, másrészt az ujonnan létesitendő muzeumokat olyformán rendezzük be, hogy ezek a közmüvelődésünk terén valóban értékes intézményekké, nem csak a szorosan vett tudományosság, de a népmüvelés szolgálatába is léphessenek."

Mint már emlitettem, a Direktórium az első időkben a mütárgyak szocializálásával foglalkozott, igy csak májusban került sor a szervezeti kérdésekre. A muzeumi terület átszervezésének felelősségteljes munkájába kiváló szakembereket vontak be, akiknek soraiban ott találjuk Györffy Istvánt, Oroszlán Zoltánt, Petrovics Eleket, Meller Simont, Hoffmann Edithet, Takács Zoltánt és másokat. Elképzelésük alapja az önálló muzeumok létrehozása volt. A Nemzeti Muzeum helyét az önálló Széchenyi Könyvtár, a Müvelődéstörténeti Muzeum, a Néptudományi Intézet és Muzeum és a Természettudományi Muzeum foglalta volna el. Ez a szervezeti felépités számos korábbi kérdést megoldott volna, de sok volt a problematikus elgondolás is. A tervezet legfőbb pozitivuma az, hogy tudományos elveken épül fel. Külön-külön önállóságot biztositottak a muzeumi szakágaknak is. Ekkor formálódott meg elvben az önálló Néprajzi Muzeum és megvalósulhatott volna a szakemberek régi vágya, az önálló Természettudományi Muzeum is.

Az elsőként emlitett Müvelődéstörténeti Muzeum, az elnevezésbeli különbségtől eltekintve a mai Nemzeti Muzeumnak felel meg. Gyakorlatilag egy olyan történeti muzeum szervezetét dolgozták ki,

amelyik ma is modernnek nevezhető. A Tanácsköztársaság adta meg történetünkben először a régészetnek az őt megillető helyet azzal, hogy megszüntette az addig gyakorlatban volt Régiségtárat, és önálló régészetet és önálló középkori és ujkori osztályt hozott létre. A Magyar Tanácsköztársaság szelleméből következik az is, hogy történetileg is biztositani kivánták az uj idők szellemének érvényesülését. Mig korábban a muzeumok figyelme alig ért el az ujkorig, most az uj intézmény feladatává tették, hogy vizsgálatai az uj koron tul is terjedjenek ki: „...különös tekintettel a társadalmi rétegekre és azok lakásaira, az osztálytagozódásra és foglalkozásokra." E pozitiv vonások értékelése mellett rögtön felvetődik azonban az a kérdés is, hogy miért kellett a Nemzeti Muzeum elnevezést megszüntetni?

E kérdésre egy mondattal válaszolni nem lehet. Egyrészt vitatható maga a Müvelődéstörténeti Muzeum elnevezés is, hiszen a társadalom fejlődését, a társadalmi osztályok kialakulását, mozgását, az ebből következő felépitményi fejlődést nyilvánvalóan nem lehet csupán müvelődéstörténetileg megitélni, mert ez leegyszerüsités lenne. Minden bizonnyal a fejlődés során, növekvő marxista ismereteik birtokában ezt a kérdést a szakemberek maguk is felsimerték volna. A kérdés másik oldala az, hogy a Nemzeti Muzeum esetében fokozottabban figyelembe vehették volna annak történelmi multunkból fakadó haladó hagyományait, hiszen az intézmény belső átszervezésével alapvető célkitüzését teljesitették.

Az átszervezési tervek keretében érdekes fejlődésen ment át az önálló néprajzi intézmény gondolata is. Kéziratban megmaradt javaslatok szerint az első verziók még Néprajzi Muzeumról szóltak. A viták során ez az elképzelés jelentős változásokon ment át. Az első tervezet a hagyományos elgondolásoknak megfelelően a néprajzi feladatokat a parasztságra korlátozta, a második és a Direktórium által irányelvként elfogadott tervezetben a kutatandó témák körébe már a munkásosztály problémáit is bevonták, az addig alkalmazott módszereket szociológiai és szociográfiai vizsgálatokkal is gazdagitani kivánták. Az öt osztályra tervezett Néptudományi Intézet és Muzeum maga köré akarta gyüjteni a szakág addig ismert legjobb kutatóit, igy a tervezett népzenei osztály vezetésével Bartók Bélát kivánták megbizni. Az intézmény tényleges mü-

ködésére nem kerülhetett sor, de bizonyos, hogy a létrehozása körüli elvi és módszertani viták előre vitték a tudományszak ügyét.

A Nemzeti Muzeum átszervezésén kivül ugyancsak a Muzeumi Direktórium müködéséhez füződik még a Keletázsiai Müvészeti Muzeum létrehozása is. Ennek létrehozását Hopp Ferenc hagyatékára alapozva határozták el és ezt egy Ázsiai Tudományos Intézet létesitésével akarták teljessé tenni.

Az egykori Nemzeti Muzeumból létrejött harmadik intézmény: a Természettudományi Muzeum szervezése nem a Muzeumi Direktórium hatáskörében ment végbe, hanem ezt egy önálló szerv: a Természettudományi Társulatok Direktóriuma intézte. Ennek a Direktóriumnak jogelődje a Természettudományi Szövetség volt, amely a muzeumok társadalmi-tudományos szervezetei közül legelsőként hallatta szavát a terület demokratikus átszervezése érdekében. A Szövetség irásban is megjelent javaslatai a polgári demokratikus forradalom győzelme után láttak napvilágot, s jórészt érintették mindazokat a problémákat, amelyek megoldásával később a Muzeumi Direktórium és a Természettudományi Direktórium foglalkozott. A Természettudományi Muzeum Lendl Adolf és Fogarasi Béla előzetes szóbeli megállapodásai alapján, a Közoktatásügyi Népbiztosság május 12-i rendeletével jött létre. Az uj intézmény igazgatója Lendl Adolf, az Állatkert korábbi igazgatója, az európai hirü természettudós lett.

Az uj intézmény első tevékenysége a különböző szervezeteknél, tanszékeknél szétszórtan található muzeális értékü gyüjtemények egyesitése volt. A Muzeum mostoha helyzetének enyhitésére egy villát kapott és hozzáfogtak az uj épület elvi elképzeléseinek kialakitásához az igények felméréséhez is. Az uj Természettudományi Muzeumot a Vérmezőn kivánták felépiteni. A Természettudományi Muzeum akkori kollektiváját dicséri az a tény, hogy nem csak szervezeti tervekkel de konkrét kutató munkával is foglalkoztak. Vezető kutatóik között a szaktudomány olyan ismert neveit találhatjuk mint Lambrecht Kálmán, Soós Lajos, Jávorka Sándor és mások.

E rövid áttekintés keretében szintén csak nagy vonalakban érinthetjük a Magyar Tanácsköztársaság muzeumügyének egyik legérdeke-

sebb tényét és a maga idejében világszerte is egyedülálló kezdeményezését a Kommunista Proletár Muzeum létrehozását. Néhány héttel a Tanácsköztársaság kikiáltása után, 1919 április 9-én jelent meg a Közoktatásügyi Népbiztosság első rendelete a forradalom emlékeinek összegyüjtéséről: „A Forradalom emlékeinek (jelvények, zászlók, képek, fényképek, szobrok, röpiratok, kéziratok, a forradalom eseményeihez füzödő tárgyak stb.) összegyüjtése elsőrendü érdeke a proletár müveltség fejlesztésének. Ezeknek az emlékeknek közkinccsé kell lenniök!" Kezdetben az ilyen jellegü dokumentáció gyüjtésével a Fővárosi Muzeum foglalkozott, de ezt a feladatot április közepén átvette a Proletár Muzeum, amelyik már a tényleges alapitó rendelet előtt megkezdte müködését.

Visszaemlékezések szerint a muzeum Kun Béla javaslatára jött létre, s az ő elképzelését vitte Kunfi Zsigmond közoktatásügyi népbiztos a Forradalmi Kormányzótanács elé 1919 április 18-án: „Tekintve azt, hogy a Forradalmi Kormányzótanács által célba vett széleskörü közmüvelődési akciónak egyik hatásos eszköze a magyar és internacionális szocialista proletármozgalom irodalmának emléklapjait, reprodukcióit, stb., anyagát felölelő Kommunista Proletár Muzeum, inditványozom, hogy ilyen muzeum haladéktalanul létesittessék és az idevágó szervezési, gyüjtési munkáival és egyéb teendők elvégzésével háromtagu direktórium bizassék meg."

A javaslatot a Kormányzótanács egyhangulag elfogadta, a muzeum szervezésével Dr.Diener-Dénes Józsefet, Dr.Krejcsi Rezsőt és Dr. Révész Mihályt bizták meg. A kinevezett háromtagu direktórium néhány nap alatt széles körben meginditotta a gyüjtőmunkát és kialakitotta a muzeum belső szervezetét.

A muzeumban két nagyobb munkacsoport dolgozott; az egyik a már emlitett gyüjtőmunkát, valamint a feldolgozást, katalógizálást, a másik a kiállitási előkészitő munkát végezte.A muzeum a Wenckheim palotában, a Szabó Ervin Könyvtár mai épületében dolgozott. Munkájuk támogatására létrehozták a muzeum mellett a Kommunista Proletárgyüjtők Egyesületét. Az igen értékes és hasznos gyüjtőtevékenységük eredményeként begyült anyagoknak csak kis része maradt fent, de igy is érdemes megemlékezni róluk: a szocialista mérnökök mozgalmaira vonatkozó iratok, a Vörös Hadsereg északi hadjá-

ratának fényképsorozata, Frankel Leó néhány személyi tárgya. A Muzeumot augusztus első napjaiban ellenforradalmár csoportok feldulták, ezért gyüjteményeiből csak töredékek maradtak meg, ezeket 1920-ban besorozták a Széchenyi Könyvtárba. A muzeum feldulása során pótolhatatlan veszteségek érték a magyar történettudományt, ekkor tünt el Marx és Frankel levelezésének ott őrzött része, valamint az oroszországi magyar kommunista mozgalom irattára, amelyet Kun Béla adott át a muzeumnak.

A muzeumok átszervezését célzó intézkedések mellett muzeumpolitikai szempontból is nagy jelentőségü volt a mükincsek társadalmi tulajdonba vétele.Az első magyar munkáshatalom szinte napok alatt akarta pótolni évszázadok mulasztásait. Ebből következett az is, hogy a Forradalmi Kormányzótanács a hosszas és fölösleges viták elkerülésével, határozott tettel akarta megmutatni, hogy a proletáriátus társadalma igenis az egész életet akarja a maga számára meghóditani: „...mindaz amit az élet nyujthat jót és szépet, az mind az összességé kell, hogy legyen, legyen az fizikai lét vagy a lelki élet szükséglete." A korabeli ismeretlen szerző e néhány sora bizonyitja, hogy a kortársak érezték a mükincsek köztulajdonba vételének lényegét: kisajátitották a kisajátitókat a müvelődés egy fontos területén: a müvészetben. Ami a Forradalmi Kormányzótanács intézkedésének értékét emeli, az a gyors határozat, mert annak köszönhető, hogy minimális volt az eldugott mükincsek száma, s a nagy napok tanui rendkivüli élményben részesültek: a begyüjtött mükincsek legjavából rendezett, ma már rekonstruálhatatlan kiállitásban. A két világháboru közötti időszak gondatlansága és mulasztásai miatt a népünk számára rendkivüli értékek nagy része kikerült az országból.

A mükincs-szocializálás országos kulturpolitikai jelentőségével természetes arányban áll a muzeumokra gyakorolt hatása is. Még pedig két szempontból. Az első: eszmei-politikai, amely abban állt, hogy már a proletárforradalom győzelmének első pillanata pozitiv következménnyel járt a muzeumokra nézve, mert addig elképzelhetetlen értékü mütárgy-gyarapodást eredményezett még pedig szemben azzal a közfelfogással, amely - elsősorban a német folyóiratok nyomán - attól félt, sőt azzal számolt, hogy a munkáshatalom majd elpusztitja a kultura emlékeit, s azok gyüjtőit, a muze-

umokat is. Ekkor ugyanis már több mint egy éve szakadatlanul rágalmazta és gyalázta a nyugati világ Szovjet-Oroszországot, a lapok hajmeresztő történeteket közöltek a szentpétervári forradalmi események nyomában járó pusztulásról. Ezzel szemben - közbevetőleg tisztázhatjuk - az Ermitázs gyűjteményeit semmi kár nem érte, a győztes forradalom harcosai nem fosztották ki, hanem védelmezték, pedig az épület epicentruma volt az eseményeknek.

A középosztály ebben a vonatkozásban - a jórészt eltulzott oroszországi hírek miatt - aggodalommal nézett az események elé. Kortünet, de a fentiekkel magyarázható, hogy 1918 őszén Budapesten elmaradt a hagyományos téli tárlat, „nehogy a csőcselék kárt tegyen a Muzeum műkincseiben". Alig hat hónappal később ez a félelem, a tömegek józan magatartása és felszabadult érdeklődése láttán, már eloszlott. A műkincsek köztulajdonba vétele egyrészt megnyugtatta a muzeumügy képviselőit, s a közönséget is, másrészt minden addiginál gazdagabb anyagu képzőművészeti muzeumok és kiállítások rendezésének lehetőségét rejtette magában. Joggal találjuk meg ebben a muzeumi szaktisztviselők rendkivüli lelkes és odaadó munkájának magyarázatát, melyet a Forradalmi Kormányzótanács március 22-i rendeletének végrehajtása során végeztek. Ebben az áldozatkész munkában a politikai nézetkülönbségek ellenére az összes érdekelt szaktisztviselők részt vettek. Volt, aki féltette a „szocializálók" vörös karszalagját, többen nem használták, mert nem tartották magukat kommunistáknak, de a rájuk bizott feladatokat szivesen ellátták.

Egy március 26-i keltü,Lukács György aláirásu levél tanusága szerint igen hamar kiváló kollektivát toboroztak össze a feladat elvégzésére. A Direktórium már ismertetett tagjai mellett részt vett a munkában: Csányi Károly az Iparmüvészeti Muzeum igazgatója, Dr.Csermelyi Gyula és Dr.Layer Károly az Iparmüvészeti Muzeum munkatársai, valamint a Szépmüvészeti Muzeumból Hoffmann Edith és Takács Zoltán. A munka megszervezésekor Antal Frigyesnek már korábban elkészitett nyilvántartását vették alapul, amelyben a fontosabb műkincsek fel voltak tüntetve. Április elejére a köztulajdonba vétel már igen előrehaladott stádiumban volt. Hallgassunk meg erről egy korabeli tudósitást: „Eddig csak Budapesten negyvenöt műgyüjteményt szocializáltak. Herczog Mór francia impresz-

szionista és Greco képe, Hatvany Ferenc Ingress és Degas képei, Kohner Adolf bronz- és kőszobrai, Andrássy Gyula Rembrandt képei és sok-sok gyönyörű műtárgy a Szépművészeti Muzeum birtokában van. Odaadták a drága holmit, mert érte mentek a jó matrózok, odaadták szépszerével... Csak Habsburgi Józsefnél, a volt uralkodóház volt nemes hercegénél nem volt egyetlen használható műtárgy sem. A derék védnök és képtármegnyitó még véletlenségből sem tudott ráhibázni egyetlen tisztességes képre, amit érdemes lett volna muzeumba vinni."

A Direktórium a fenti munkák mellett figyelemmel követte a bankok széfjeinek kinyitását is: „A Művészeti és Muzeumi politikai megbizottak jelentése szerint a szocializáló bizottság foganatositotta zár alá vételek alkalmával igen sok gyüjtő jelenti, hogy gyüjteménye legértékesebb darabjai bankok safejeiben vannak elhelyezve (miniatürök, értékes bronzok, plakettek, kisplasztikai tárgyak stb.). Ezek a műtárgyak felnyitáskor feltétlenül visszatartandók volnának, illetve zár alatt maradjanak, mig azokat a fent nevezett bizottság meg nem vizsgálta."

A szélesebb körben ismert festmények, szobrok és grafikák társadalmasitása mellett igyekeztek felkutatni az iparművészeti tárgyakat is. 1919 április 8-án az Iparművészeti Muzeum igazgatója kétségbeesett hangu levélben kért segitséget a Direktóriumtól: „...mivel a szocializált tárgyak olyan számosak, hogy azok beszállitását a meglévő munkaerők ellátni nem tudják."

A Közoktatásügyi Népbiztosság 1919 juniusi jelentése szerint addig a Szépművészeti Muzeumban 1065, a Műcsarnokban pedig 548 muzeális értékü képet helyeztek el. Az iparművészeti tárgyakról számszerü adatot ez a jelentés nem közöl, csupán annyit mond, hogy „...az Iparművészeti Muzeumban gazdag butor-, porcelán-, és ötvösmunka-gyüjteményt helyeztünk el, azonkivül husz értékes gobelint." Valamivel többet árul el, a kiállitás katalógusa, amely 200 db fayence- és porcelántárgyat emlit. Ugyancsak itt találunk adatot arra is, hogy a szocializálás során jelentős mennyiségü régi fegyver, valamint értékes viselettörténeti gyüjtemény került a muzeumokba. A különböző részadatok alapján mintegy 6-7.000 darabra lehet becsülni a muzeumokban elhelyezett műtárgyak számát. Ez

a szám rendkivül jelentős, hiszen - mint láttuk - minden egyes darab átvételét gondos értékelés előzte meg. A József főherceg gyüjteményéről szóló - fentebb idézett - ujsághir bizonyitja,hogy a szocializálás végrehajtása a gyüjtemény értékességét, a tulajdonosnál való hagyása pedig értéktelenségét bizonyitja.

A köztulajdonba vétel jó előkészitése, a végrehajtás pontos megszervezése a magas szinvonalu kiválasztó munka, még ma is emlékezetes kiállitást eredményezett. A Mücsarnok összes helyiségeiben megrendezett kiállitáson 687 mükincset mutattak be. A kortárs ujságiró a megnyitás után meghatott szavakkal irta: „Nem lehet a kiállitás szépségével betelni, nem lehet szivszorongás és elfogultság nélkül köztük vándorolni." A Direktórium elképzelései szerint ezt a kiállitást két hónap mulva egy ujabb követte volna, ahol csak az iparmüvészeti anyagot mutatták volna be. E téma lezárásául elmondhatjuk, hogy a Mükincseket Társadalmasitó Bizottság a muzeumügy történetének egyedülálló intézménye volt. Müködése alatt páratlan tudományos értékü mükincseket deritett fel s bocsájtott a közmüvelődés szolgálatába.

A Muzeumi Direktórium munkásságának harmadik területe a népmüvelés gyökeres reformja volt. Nem lennénk hüek a történeti igazsághoz, ha nem látnánk,hogy haladó politikusok és szakemberek ezen a téren is próbáltak - akkor már évtizedek óta - változást elérni, de nem sok eredménnyel. A millenium időszakában vasárnaponként „munkás" tárlatvezetéseket rendeztek, s ennél a heti egy-két órás reprezentativ jellegü ismeretterjesztésnél két évtized alatt sem jutottak tovább. A muzeumi tudományos dolgozók vitathatatlan kötelességét: a népmüvelést, illetve annak gyakorlati megvalósitási formáit a muzeumügy legjobbjai állandóan szorgalmazták. A Direktórium a muzeumok hatékonyabb népmüvelő munkájának kialakitását a muzeumok nyitvatartási idejének megváltoztatásával kezdte meg. Az addig csak délelőtt nyitvatartott kiállitásokat most már azok is látogathatták, akiket munkájuk eddig ebben akadályozott. Statisztikai adatok hiányában nem tudunk pontos képet alkotni arról,hogy a látogatók száma miként emelkedett, csak a kortársi beszámolókból tudjuk, hogy érezhető változás ment végbe.

A muzeumi munka más területén is volt olyan intézkedésük,amellyel

megelőzték korukat; ez a Muzeumi Munkástanfolyamok megrendezése volt. E tanfolyamok keretében az intézményekben dolgozó kiváló szakemberek kezébe helyezték a kulturális nevelés e fontos ágát. A muzeológia kiállitási módszerének és módszertanának akkori fejlettségi fokán még szakember is nehezen tudott a kiállitások anyagában eligazodni. A muzeumokban müvelt szakágak egyes témaköreiből tartott előadások viszont az ismeretterjesztés alapvető feladata mellett magukhoz a kiállitásokhoz, az ott elhelyezett mütárgyak megértéséhez is közelebb vitték a hallgatót. Ezek az előadások segitettek tehát a muzeumi közönség nevelésében, az uj közönség kialakitásában is. Nem kevésbé volt jelentős az sem,hogy a tárlatvezetés már hagyományos módja és a munkástanfolyamok uj módszere mellett tanulmányi kirándulásokat szerveztek a néprajz és a természettudomány köréből, üzemi dolgozók számára.

A megvalósitott s jelentős részükben hatékony intézkedések mellett e területen sem hiányoztak a jövő utjait kereső elképzelések sem. Igen gazdag kiállitási programot dolgoztak ki az 1919-1920-as évekre. A Szépmüvészeti Muzeum még 1919 folyamán modern elvek szerint akarta átrendezni ujkori képanyagát. A Mezőgazdasági Muzeum a különböző mezőgazdasági kutatóintézetek bevonásával gyökeresen meg akarta változtatni a kiállitások addigi rendszerét. Ehhez 1919 nyarán megkezdték az uj anyag gyüjtését.

A Direktórium irányelvei alapján uj elképzelésekkel jelentkezett kiállitási tevékenységét illetően a Fővárosi Muzeum is. A sajtó igen részletesen foglalkozott a tervvel, amely a főváros szociális helyzetének bemutatását célozta: „...munkába vette a muzeum a főváros szociális képének megalkotását és az idevágó statisztikai adatok ismertetésében eredeti, könnyen érthető és jól érzékelhető módszert állitott a cél szolgálatába. Ez a módszer a képekkel és modelekkel illusztrált statisztika, mely a számok tengeréből eleven képekkel domboritja ki a szükséges magyarázatokat. A legfőbb szempont az, hogy a budapesti munka története kerüljön előtérbe." A fenti példák is mutatják a helyes utkeresést és azt,hogy a népmüvelő munka szintén pozitiv előjelü része a Magyar Tanácsköztársaság muzeumpolitikája történetének.

A Muzeumi Direktórium munkásságának itt csak néhány vonását volt

lehetőségem ismertetni,de tevékenysége ennél szélesebb körre terjedt ki. A Direktórium nem csak az elvi-politikai irányelveket dolgozta ki, a napi vezetési feladatokat is ellátta. Ami munkájának elvi-politikai tartalmát illeti, mindkét Direktórium helyesen alkalmazta a muzeumi területen az első magyar proletárdiktatura irányelveit, politikai koncepcióját. Tevékenységük méltánytalanul merült el a feledés homályában. A Magyar Tanácsköztársaság idején létrehozott és az ellenforradalom győzelme után visszavont muzeumi reformok az ellenforradalom éveiben is éreztették hatásukat. Ennek oka az volt, hogy évtizedek óta napirenden lévő kérdéseket oldottak meg alapvetően helyesen, olyanokat amelyekkel a maguk módján a Horthy-korszak kulturpolitikusai is próbálkoztak. E munkálataik során figyelembe kellett venniök a proletárdiktatura idevágó intézkedéseit is, mivel azok többsége a kor leghaladóbb muzeumpolitikáját képviselte. Az viszont a Horthy-korszak kulturpolitikájának alapvetően negativ vonásait bizonyitja, hogy a muzeumügy reformja a rendszer 25 éves fennállása alatt sem következett be.

A Felszabadulás óta eltelt két évtized gyökeres reformokkal változtatta meg a muzeumügyet, s azt európai szintre emelte. E reformok sok esetben tulhaladják a Magyar Tanácsköztársaság haladó intézkedéseit, mégis haszonnal jár, ha e korszakot feltárjuk és intézkedéseit értékeljük.

Akkor, amikor a korszak nagyságát méltatjuk, le kell rónunk régi adósságunkat is a muzeumügy akkori munkásaival, vezetőivel, irányitóival szemben, akikre az elmult félévszázad során ritkán emlékeztünk érdemük szerint. Pogány Kálmán, Kenczler Hugó, Antal Frigyes, Lambrecht Kálmán, Wilde János, Soós Lajos, Jávorka Sándor, Oroszlán Zoltán és számos munkatársuk joggal megérdemlik, hogy nevüket és munkásságukat megörökitsük.

Az első magyar munkáshatalom létrejötte serkentette uj életre muzeumainkat. Fejlődésük a Tanácsköztársaság megdöntése után szinte megállt, és csak a Felszabadulás után szökkenhetett szárba az a palánta, amelyet a muzeumügy lelkes hivei a tanácshatalom idején ültettek el.

Gerelyes Ede

A megyei múzeumi szervezetek könyvtári hálózatáról

A Művelődésügyi Minisztérium Könyvtári Osztálya 1966-ban kiadott tervezetében összefoglalta a tudományos és szakkönyvtárügy fejlesztésének főbb célkitüzéseit és feladatait. Ez a tájékoztató többek közt kitér a hálózatfejlesztés kérdéseire és tömören, világosan megfogalmazza, hogy „A hálózatok célja: az azonos vagy érintkező feladatkörü tudományos és szakkönyvtárak szervezett együttmüködésének megvalósitása, a könyvtári tevékenység szétforgácsoltságának megszüntetése, az adott szakterületnek nyujtott szolgáltatások hatásfokának növelése, az együttmüködés révén megnövelhető kapacita gazdaságos felhasználása." Az alábbiakban e kiadvány szempontjaihoz kapcsolom mondanivalómat, alkalmazva a muzeumi területre.

A Muzeumi Közlemények 1966. évi 1-2. számában a Muzeumi Főosztály megbizásából kidolgoztam a Győr-Sopron-megyei Muzeumi Szervezet könyvtári hálózatának - részben akkor már meg is valósitott - ütemtervét. A munka során szerzett elméleti és gyakorlati tapasztalatokra támaszkodom most, amikor a Szerkesztőbizottság megtisztelő felkérésére megkisérlem felvázolni a hálózatszervezés főbb problémáit.

Előljáróban megemlitem,hogy átmeneti megoldásként javasolnám egy, kizárólag szakterületünk sajátosságaihoz szabott kézikönyv szerkesztését és kiadását, mellyel - szerény véleményem szerint - lényegesen lehetne javitani a muzeumi könyvtári munkában jelentkező „ahány könyvtár, annyi szokás" jelenségen és sokat tehetnénk a feladatok jobb, hatékonyabb ellátásáért.

A muzeumi szakkönyvtárak főbb feladatait következőképp foglalhatjuk össze:

1. biztositják a muzeumi dolgozók és külső munkatársak ideológiai és szakmai továbbképzését, azáltal, hogy
2. beszerzik, feldolgozzák és feltárják a szakirodalmat,
3. rendszeresen tájékoztatnak a legujabb tudományos eredményekről,

4. kialakitják működési területüknek megfelelő munkamódszerüket, alkalmazva az előirt szabványokat,de az uj,fejlettebb megoldásokat is.

A muzeumi könyvtáraknak fontos tevékenysége a muzeológia irodalmának gyüjtése és feltárása, a muzeum jellegének megfelelő szakirodalom gyarapitása mellett. Ha e tevékenységüket egymástól elszigetelten végzik, az természetesen költség- és munkatöbblettel jár. A hálózati elv viszont - rugalmasan megszervezve, alkalmazva és fejlesztve - leegyszerüsiti, megoldja, megkönnyiti az egyes könyvtárak számára a különben szinte nem is vállalható munkákat.

A Könyvtári Osztály tervezete kimondja, hogy „Tovább kell fejleszteni, illetőleg be kell fejezni a tudományos és szakkönyvtárak hálózati szervezését." Ez feladata minden megyei muzeum könyvtárának is, melyet kellő módszertani tájékozottsággal és átgondolt fejlesztési terv alapján kell végeznie.

Idézett dolgozatomban - vidéki viszonylatban - részletesen foglalkoztam a muzeumi könyvtári hálózat kialakitásának fontosságával, melyet nemcsak a megyei muzeumi szervezetek egysége igényel, hanem a tudományos és népmüvelési munka jobb és hatékonyabb ellátása, tájékoztatása is. Csak annyit kivánok itt röviden megismételni, hogy - elvben - a vidéki muzeumi könyvtárak megyei szervezetek szerint tömörülnek egy-egy önálló hálózatba, a tanácsi kezelésnek megfelelően.Igy a megyei muzeum tölti be a hálózati központ irányitó, instruáló szerepét. A szervezethez tartozó muzeumi könyvtárak koordinált tagjai a hálózatnak, ami annyit jelent, hogy kölcsönösen segitik egymást, és a központi könyvtár munkáját is.

Előfeltétel, hogy a hálózati központ könyvtárosa reálisan áttekintse és ismerje adott lehetőségeit, mind saját könyvtára, mind a tagkönyvtárak területén. A hálózati elveket tudatositani kell a tagkönyvtárakkal, mert bekapcsolódásuk mértéke és minősége döntően befolyásolja a hálózat kialakitásának és müködésének sikerét.

Ezután a Könyvtári Osztály tájékoztatójának felépitését követve kivánok néhány hálózati részletkérdésre kitérni.

Tájékoztató szolgálat

A megyei muzeum könyvtárának feladata, hogy kiépitse, fejlessze a reference-szolgálatot a megyei szervezet valamennyi muzeológusa és tudományos dolgozója érdekében. Ennek a tájékoztató tevékenységnek figyelemmel kell kisérnie a szervezet keretében kidolgozott tudományos és népmüvelési témákat, az egyes muzeológusok szakirodalmi igényét. Hozzá kell hangolni a gyüjtőkört, az állománygyarapitást, a feldolgozó munkákat és az anyagfeltárás mélységét. A tagkönyvtárak kezelőit be kell vezetni a dokumentációs munkába és e tevékenységüket ki kell terjeszteni a szervezet valamennyi könyvtárára ugy, hogy az egyszer feltárt anyagot rögzitsék, nyilvántartsák és lehetőleg átadják központi feldolgozásra is. A könyvtári munkának ezt a - nyugodtan mondhatjuk - legérdekesebb, legszebb részét könnyen elsajátithatják a nem szakképzett könyvtárkezelők is, ha a reference-napló használatával megbarátkoznak. Az adatfeltárás rögzitése történhet kartonon, vagy az előbb emlitett napló (regiszteres füzet) formájában. Célja az adott információ visszakereshetősége, az ismételt kérés gyors, megbizható intézése. Gondolok továbbá a rendszeres irodalomkutatásra, recenziók, referátumok készitésére és átadására is. Kisebb bibliográfiák szerkesztésére szintén vállalkozhatnak tagkönyvtáraink.

Szakemberkérdés

„Az érvényben lévő szakképesitési rendelkezések figyelembevételével fokozatosan ki kell alakitani a tudományos és szakkönyvtárak feladatai által megkivánt szakképzettségi összetételt." A vidéki muzeumok könyvtáraiban általános a szakemberhiány, a cél mégis az, hogy adott lehetőségek között biztositsuk a terület minél tökéletesebb és célszerübb ellátását. A gyakorlatban mind a megyei muzeum, mind a tagmuzeumok többségében mellékfoglalkozásu vagy részfoglalkozásu dolgozó látja el a könyvtár kezelését. A legritkább eset, hogy főfoglalkozásu könyvtárosa van a megyei muzeumnak, egyetemi szintü képzettséggel. Alapvető követelmény lenne azonban, hogy legalább középfoku könyvtárosi képesitéssel rendelkezzen a hálózati központ irányitó dolgozója, mert ezt a sokrétü,

alapos szakmai felkészültséget igénylő feladatkört csak igy tudja megfelelően ellátni. Ahol nincs lehetőség legalább részfoglalkozásu, középfoku könyvtárosi képesitéssel rendelkező dolgozó beállitására, ott egyelőre el kell tekinteni a könyvtári hálózat kialakitásától. A tagkönyvtárak nem szakképzett dolgozói csak szakember irányitásával tudják hálózati fekadatukat ellátni, az egységes könyvtári ügymenet és munkabeosztás is csak e feltétellel lehetséges.

Kapcsolatok a közmüvelődési könyvtárakkal

Nemcsak az országos jellegü tudományos és szakkönyvtáraktól, hanem a helyi közmüvelődési könyvtáraktól is sok segitséget kaphatnak a muzeumi szervezet könyvtárai. Elsősorban egyes esetekre szóló szakmai felvilágositásokra, de még inkább a megyei közmüvelődési könyvtárak által időnként rendezett alapfoku szaktanfolyamokra gondolok. Gyakori, hogy kölcsönösen reference-kérdésekkel fordulunk egymáshoz, illetve olvasókat „cserélünk".

A vidéken dolgozó kutatók szakirodalmi ellátása

A hálózatra hárul a feladat, hogy lehetőleg saját szervezetén belül próbálja meg kielégiteni a jelentkező igényeket. Szükséges ezért, hogy legalább a központi könyvtár rendelkezzék összesitett folyóiratkatalógussal és lehetőleg a főgyüjtőkörökbe tartozó anyag központi nyilvántartásával. Arra kellene törekedni, hogy a tagkönyvtárak folyamatosan megkapják a hálózati központból az uj gyarapodások kartonjait, de ehhez évek hosszu munkájára és szivós következetességre van szükség. Átmeneti megoldás, ha a tagkönyvtárak a könyvtárközi kölcsönzések lebonyolitását a hálózati központtól kérik,s az akkor továbbitja a kérelmet az országos könyvtárakhoz, ha az igényt saját állományából nem tudja kielégiteni.

A könyvtári funkciórendszer

Ez területünkön annyit jelent, hogy a muzeum jellegének megfele-

lően kell a gyűjtőkört kialakítani és távlati meggondolások szerint fegyelmezetten elhatárolni. Így megakadályozzuk a hálózatban a felesleges anyag haszontalan gyülemlését. Raktározási gondjainkon enyhítünk a jól átgondolt selejtezésekkel: a nem hasznosítható anyagot elsősorban más muzeumoknak vagy közmüvelődési könyvtáraknak adjuk át.

A munkaszervezet fejlesztése

Bonyolult módszertani feladat. A muzeumi területen, ahol nem könyvtáros kollektivával, hanem csak 1-1, fél vagy néhány órás munkaidővel dolgozó könyvtárkezelővel kell számolnunk, az egyéni munkamódszerek helyes kialakítására kell törekedni. Ez szintén a központi irányítás feladata, s ismételten feltételezi, hogy az instruáló szakember maga is ismerje, alkalmazza a legkorszerübb módszereket saját munkájában is.

A szakterület szakirodalmi szükségleteinek vizsgálata

Szintén jelentős többletmunkát jelent a hálózati központ számára. Ide tartozik a tagkönyvtárak állománygyarapitásának összehangolása. Elengedhetetlen, hogy szakmai megbeszéléseken tárgyalják meg a szervezetek problémáit, de találkozniok kell időnként a hálózati központok irányitóinak is, hogy területük problémáit megvitassák, tapasztalataikat kicseréljék.

Itt említem meg a szaksajtót is. Helyes lenne, ha muzeumi könyvtárosaink jelentkeznének tapasztalataikkal, hozzászólásaikkal a Muzeumi Közlemények hasábjain és kialakitanák annak állandó könyvtár rovatát. Gondolok továbbá a már előzőkben említett kézikönyvre is, amelyhez szeretnék még néhány szempontot megadni.

A szocialista országok muzeológiai és könyvtári kiadványaihoz hasonlóan könyvtáros szerzőkollektiva - muzeumi könyvtárosok bevonásával - hasznos utmutató szerkesztésével jelentékenyen megkönnyitené munkánkat. Itt vázolok egy elképzelést, mely kiindulópontot jelenthetne egy ilyen mü keletkezéséhez.

Világitsa meg elsősorban a muzeumi könyvtárak helyzetét és szerepét a magyar könyvtárügy egészéhez viszonyitva, foglalkozzék a hálózati elvvel a megyei szervezetek keretébe épitve. Beszéljen a hálózati központ szerepéről és a tagkönyvtárakhoz való viszonyáról, felsorolva a kölcsönös kötelezettségeket. Feltétlenül térjen ki az Országos Széchenyi Könyvtár szerepére, a bejelentési kötelezettségek, a kölcsönös szolgáltatások (duplumelosztás, könyvtári kölcsönzés) ismertetésére;

- adjon általános elveket a könyvtár kialakitásához és korszerü berendezéséhez, illetve annak fejlesztéséhez;

- terjedelmesen szóljon az állománygyarapitásról: a gyüjtőkörök elhatárolásának és koordinálásának fontosságáról. Térjen ki az egyes munkafolyamatokra:a beszerzés, az állománybavétel (leltározás és kurrens folyóiratnyilvántartások), a revizió feladataira, a selejtezés szempontjaira;

- a katalógusokkal foglalkozó rész adjon jól átgondolt és könnyen elsajátitható,a szabványokhoz rugalmasan alkalmazkodó cimleirási utmutatót, példákkal kisérve. Beszéljen a katalógusszerkesztésről és az egyes katalógusfajtákról;

- ismertesse lényegében a nemzetközi cserekapcsolatok felvételének, lebonyolitásának, nyilvántartásának módját. Térjen ki a muzeumi kiadványok raktározására és terjesztésére,hisz többnyire ez is a könyvtár feladata;

- a raktározás kérdéseit a muzeumi terület sajátosságai szerint tárgyalja. A raktári rend - az osztályozáshoz hasonlóan - a muzeumi könyvtári munka legkényesebb és még nem kellően tisztázott kérdése. Erre vonatkozó egységes irányelvet könyvtárosaink véleményéből,gyakorlati tapasztalatából lehetne kialakitani;

- tárgyalja a helyismereti gyüjtemény megalapozását, gyarapitási szempontjait és elhatárolásának szükségességét. Meg kell ismerni a régi, muzeális értéket is képviselő müvek kezelését, megóvását;

- igen lényeges a dokumentációs munka helyes megvilágitása, gondolok itt az irodalomkutatás, a reference-szolgálat, a tájékoztatás magasabb szintjeire (recenziók, referátumok, témafigyelés), valamint a bibliográfia-készités módszertanára;

- a muzeumi munkába illeszthető olvasószolgálat, letéti kézikönyvtárak, helybenolvasási és kölcsönzési elvek, valamint ezek nyilvántartásai képezzék a további tudnivalókat;

- függeléket képezzenek a könyvtári gyakorlatban előforduló általánosabb nemzetközi röviditések. - Adja meg röviden a telex-re vonatkozó tudnivalókat. - Tartalmazzon esetleg szakszótárt is, de legalább sorolja fel a lényegesebb könyvtártudományi müveket és könyvtárosi apparátust;

- találjuk meg benne a nagyobb országos és muzeumi könyvtárak cimjegyzékét. Szószerint közölje a magyar könyvtárügyre vonatkozó, legujabb, érvényben lévő rendelkezéseket, valamint a muzeumi ügyrendi szabályzat könyvtári fejezetét. Legyen többnyelvü kivonata, hogy külföld számára is hozzáférhetővé tegyük a muzeumi könyvtárügy terén elért eredményt.

Ugy gondolom, hogy valamennyi muzeumi könyvtáros számára hasznos segédlet volna egy ilyen, vagy hasonló kézikönyv. Örülnék a kollégák véleményének és hozzászólásának az elmondottakkal kapcsolatban, hogy a muzeumi könyvtári hálózat kialakitásának munkáját országos viszonylatban minél sikeresebben lehessen elvégezni.

U. Kolbai Olga

A Magyarországi Református Egyház múzeumainak helyzete és funkciója a Magyar Népköztársaság múzeumpolitikájának keretében*

A ma református muzeumügyéhez két főirányból vezetnek az utak. Talán nem lesz felesleges, ha először ezekre hivom fel a figyelmet, azután a jelenlegi helyzetképet vázolom fel ugy, hogy a jövőről is essék néhány szó.

Egyházunk muzeumügyének bölcsőjeként iskoláinkat kell tekintenünk. Megvan a valószinüsége annak, hogy már Bethlen Gábor gyulafehérvári iskolájában jelentkeznek a könyvek és iratok mellett a históriai emlékek, kialakulóban vannak egy Tudományos Gyüjtemény körvonalai. A 18. században nekilendült természettani, majd természetrajzi oktatás szüli elsősorban történeti iskoláinknak, a kollégiumoknak p h y s i c u m m u s e u m a i t és terménytárait Enyeden éppugy, mint Patakon vagy Debrecenben, sőt az akkor még exisztenciájáért küzdő pápai iskolában is. Messzire tekintő iskolapolitika határozza meg helyzetüket és funkciójukat a kor magyar közoktatásán belül. Lelkes tanárok, szakjukban országos viszonylatban is a legkiválóbbak, kezdeményezték, fejlesztették és előljáróságuk hozzájárulásával gazdagitották ritkaságok tárával, éremgyüjteményekkel s emelték ilymódon az iskolai szertárak szintjéről a muzeális gyüjtemények szintjére. Amint azt legvilágosabban az enyedi, de a pataki iskola esetében is látjuk, a század végére, méginkább a reformkor kezdő éveire ugy megerősödnek ezek a tárak, hogy szivó hatásuk a velük egyidőben keletkezett magángyüjtemények felé is érvényesül s ezek ajándékozás, hagyaték, sőt vásárlás utján egyre-másra olvadnak amazokba. Nem ok nélkül minősitik az enyedi kollégium gyüjteményeit az első magyar muzeumnak. Leltározott, kiállitott és az érdeklődők számára is hozzáférhetővé tett anyagával már jóval a Szabadságharc előtt ki-

---

*1969. évi február hó 4.-én Budapesten, a Református Zsinati Ülésen előadott korreferátum.

érdemelte ezt a megtisztelő rangot. Debrecen is, Patak is azzal az igénnyel épiti meg ugyanezen a századfordulón központi épületét, hogy a könyvtár mellett oly módon adjon helyet valamennyi tudományos gyüjteményének, első helyen a táraknak, muzeális gyüjteményeknek, hogy ne csak a tanitásnál legyenek használhatók, hanem a kutatók is megközelithessék azokat, s főleg, hogy az érdeklődőknek is elérhetők legyenek. Az Erdélyi János által meghirdetett történeti arcképcsarnokból, majd a Felméry Lajos alapitotta szépészeti gyüjteményből, két év mulva lesz 100 éve, hogy szépészeti és mürégészeti muzeum lett. Szépmüvészeti, régészeti, történeti és éremosztályával tagja a magyar könyvtárak és muzeumok szervezetének s őrei, jeles professzorok, gondoskodnak arról, hogy a muzeum meghatározott időben, rendszerint vasárnap, templom után a nagyközönség számára is nyitva legyen. S mindez még abban az időben, amikor a megfelelő, nagy állami gyüjtemények is csak alakulóban vannak fővárosunkban, a magyar vidéken pedig nyomuk is alig van ilyeneknek. Amint a tanárokban, a Benkő Ferencekben, Simándiakban, Zeykekben, Hatvaniakban, Szilágyiakban s a már emlitettekben, valamint a gondnokokban, a Mikókban, Vayakban nem lehet elválasztani egymástól a nevelőt és mügyüjtőt, illetve egyházkormányzót és mügyüjtőt s ahogy a külföldön drága pénzért megvásárolt fizikai müszer nemcsak kisérleti eszköz, hanem már az első aratási vizsgán látnivaló is, amit a fejedelem éppugy megcsodál, mint a jelenlevő szülők és az érdeklődő sokaság, ugyanugy a református iskola a szorosabban vett oktatási feladatok mellett szélesebb sugaru müvelődési feladatokat is kötelességének tart, köztük muzeális gyüjtemények létesitését s ezek fenntartásáról és fejlesztéséről nemcsak ad hoc jelleggel, hanem intézményesen is gondoskodik.

A református iskolákon belül keletkezett és gondozott szertárak, muzeális gyüjtemények, muzeumok mellett a másik vonal, ami a ma református muzeumügyéhez vezet, az a gondoskodás és figyelem, amellyel egyházunk már a 18. században sőt nyilván korábban is az egyházközségek tulajdonában levő ingó müemlékeket, müemlékjellegü tárgyakat, közelebbről a paramentumokat számon tartotta. Tévedés volna ha azt gondolnók, hogy a canonica vizitációk csak azért érdeklődtek minden alkalommal ezek felől, hogy a gyülekezet értéktárgyait, az egyházközség vagyoni állagát védjék, s az egyházme-

gyénként rögzitett inventáriumok csak a jórend kedvéért születnek. Akik elrendelik s akik végrehajtják már a kollégiumokban szemet kaptak az ottani gyüjteményekbe akkor ugyan még csak ritkán betévedt kelyhek, kancsók, teritők tárgyi értéke mellett azok muzeális becsének érzékelésére, még azesetben is, ha nem tapadtak hozzájuk történeti családok nevei, vagy jelentős események. Ezért ezeket az inventáriumokat ugy is lehet tekinteni, mint egy-egy egyházmegye muzeális jellegü tárgyainak leltárkönyveit, amelyekbe ha egyszer bevezettettek a tárgyak, akkor meg is számadoltathatták kezelőiket, őrzőiket: lelkipásztorokat, kurátorokat, presbitériumokat, ezzel is igyekezve megnehezíteni elidegenitésüket sőt hanyag kezelésüket is. Ránk vár még az egyházközségek inventáriumainak, a kánoni vizitációk müemlékekre vonatkozó adatfelvételeinek, utasitásainak, észrevételeinek feltárása, mint ahogy reánk vár az egyházközségi, egyházmegyei, egyházkerületi szervek tárgyi müemlékeinkre vonatkozó, vagy ezekkel vonatkozásba hozható rendelkezéseinek összeállitása. Nem a magunk igazolására,nem is csak azzal a segitő szándékkal, hogy a magyar muzeumügy és müemlékvédelem multjához, történetének kutatásához alig nélkülözhető adalékokkal szolgáljunk, hanem főként azért, hogy tudatosuljon bennünk, hogy annak, amit most egyházunk ezen a téren csinál, előkészit, tervez, százados előzményei vannak. Egyenes ut vezet tőlük századfordulónk konventi rendelkezésein, az 1943. évi konventi szabályrendeleten, az ugyanazon évben megalakitott konventi és egyházkerületi egyházmüvészeti bizottságokon át az 1957-ben létesült gyüjteményi főigazgatóságig és konventi müemléki előadóságig s a már ezek által kezdeményezett konventi müemléki összeiráson és az 1967-ben elkészült müemléki szabályrendelet-tervezeten, valamint a tavalyi berekfürdői tanfolyamon át ide, ahol most vagyunk, helyesebben oda, ahol most tartunk.

És ezzel el is érkeztünk a korreferátum második feléhez: hol tart a Magyarországi Református Egyház muzeumügye ma?

Jóval a levéltárak és könyvtárak mögött. Levéltára mind a négy egyházkerületnek, magának a zsinatnak, mint központi szervnek, saját, vagy kerületi kezelésben minden egyházmegyének van, sőt a nagyobb egyházközségek is rendelkeznek levéltárakkal. Négy kerületi könyvtárunk, a debreceni, a pesti, a pápai és a pataki egy-

házkerületi könyvtár, a kecskeméti egyházmegyei könyvtár, mind az egyházi főhatóság, mind a megfelelő állami felügyelet által nyilván van tartva. Egyházi muzeumot azonban jobb esetben is csak kettőt tudunk felmutatni: a muzeális gyüjteményekből a közelmultban kollégiumi és egyházmüvészeti muzeummá fejlesztett debrecenit, valamint a Tiszáninneni Egyházkerület Tudományos Gyüjteményeinek muzeumát Sárospatakon. Férőhely és megfelelő személyi ellátottság hiánya miatt még mindig csak a muzeális jellegü gyüjtemények kategóriájába sorolható a budapesti Ráday Gyüjtemény muzeális jellegü tárgyi anyaga s ugyanigy a főleg numizmatikában gazdag s Papensiájáról is hires pápai egyházkerületi gyüjtemény. Kivülük csupán néhány nagyobb egyházközségünk dicsekedhet olyan mennyiségü tárgyi emlékkel, elsősorban paramentumokkal, amelyek azután is, hogy bizonyos anyag már korábban kivált belőlük és helyi gyüjteményekbe került, vagy amelyek, mint a nagykőrösi Arany János Muzeum és a kunszentmiklósi Baksay Emlékszoba esetében történt, anyagukkal is közremüködtek helyi jellegü, vagy épen helytörténeti, táji muzeumok kialakitásánál, még mindig elérik a muzeális gyüjtemények szintjét s alkalmi kiállitásokkal teszik lehetővé anyaguk megismertetését. Külön szinfoltot képviselnek azok az esetek, amikor a templom cintermében vagy a karzat alatt, esetleg a templomhajóban elhelyezett tárlóban - mint ez Göncön és a vele szomszédos Göncpusztán történik - mutatják be a gyülekezet legjellegzetesebb müemléktárgyait s lesznek ezáltal megismerhetők ezek a két egyházközség müemlék-, vagy müemlékjellegü templomát felkereső látogatók előtt is.

Hogy egyházi muzeumaink számának szaporitása mily mértékben volna kivánatos, s hogy anyaguk körülhatárolása hogyan volna indokolt, arról egy korreferátumban nehéz volna az érvényesség igényével nyilatkozni. De, hogy az egyházkerületek Tudományos Gyüjteményeiben a könyvtárak és levéltárak mellett helyet találjanak a kerületi muzeumok is, ahhoz vita nem férhet. Indokolja ezt a négy kerületnek egymástól sokban elütő földrajzi és történeti háttere, nem utolsósorban egymástól különböző egyháztörténeti multja. A Tiszáninnenre a szabadságmozgalmak, a Dunántulra az ellenreformációs küzdelmek, a Tiszántulra a török megszállás, a Dunamellékre előbb a három város, majd a főváros nyomta és nyomja rá máig a bélyegét. Ezek az eltérések megmutatkoznak a tájban született,

vagy a tájnak készült ingatlan és ingó müemlékekben is, alakitják a kerületi gyüjtemények jellegét ugyannyira, hogy ezek funkcióiban is kitapintható eltérések okozóivá lesznek.

Annál inkább szükség van legalább a négy kerületi muzeumra, mivel az a rendeződés, amely már a Zsinati Müemléki Bizottság munkájával elkezdődött s amely reménységünk szerint utban van végső megformálódása felé, maga után vonja majd egyházközségeink ingó müemlékeinek az eddiginél jóval nagyobb mozgását. Nemcsak onnan indulnak el ezek a muzeumok fel - és ezt a tiszáninneni példa jól illusztrálja - ahol nem tudják garantálni az egyházközségek féltettebb paramentumainak biztonságát, hanem azokból a gyülekezetekből is, amelyekben az idő, a meg nem felelő tárolás, a használat és a gondozás elmaradása már eddig is olyan károkat okozott a tárgyi emlékekben, hogy a presbitérium maga kéri ezeknek a nagyobbrészt használhatatlanná is lett tárgyaknak a muzeumba szállitását, vagy elfogadja a felettes szerveknek olyan döntését,hogy a tulajdonjog fenntartásával,a gyülekezet és a köz érdekéből azok muzeumban helyeztessenek el. Egészen más okból kopogtatnak majd az urbanizációs vándorlás vagy a születéskorlátozás miatt elnéptelenedett, vagy elerőtlenedett egyházközségek s azok felettes hatóságai az egyházkerületi muzeumok kapuján. Tudomásul kell vennünk, hogy a pusztatemplomok, elárvult parókiák, a kurátorcsaládok ládái már nem nyujtanak biztonságot az amugy is használaton kivül levő, vagy alig használt paramentumoknak s az egyházközségek társulása is olyan elmozdulását eredményezheti ingó emléktárgyainknak, ami miatt, ha átmenetileg is, a gyülekezet ujra megerősödéséig, célszerübb ezeket a megfelelő kerületi muzeumban elhelyezni. Érdekes módon oldja paramentumainknak a gyülekezetekhez kötöttségét az életszinvonal emelkedésével is együttjáró ajándékozási hullám. A most élő gyülekezeti tagok által adományozott kelyhek, teritők, kannák, templomi berendezési tárgyak a dolog természetéből folyóan háttérbe szoritják a régebbieket s kikerülvén a használatból megkezdődik lassu elszivárgásuk olyan intézmények felé, ahol nemcsak megmaradásuk, hanem az ehhez szükséges publicitásuk is biztositva van. A mind általánosabbá váló falumuzeumok igénye az egyházközség régi paramentumaira szintén problematikussá teszik helybenmaradhatásukat. Nem elhanyagolható tényezőként müködik müemléki tárgyaink nagyobb megbecsülésénél a szé-

les néprétegek muzeumi kulturájának emelkedése. Az ifjuságot a mind gyakoribb tanulmányi kirándulások s utazások, az idősebbeket a rádió, ujságolvasás és főleg a TV neveli ingó és ingatlan müemlékeink szépségének észrevételére s az egyetemes magyar muzeumi anyagon belül elfoglalt nagyon jelentős helyének felismerésére.Az igy támadt nagyobb felelősség pedig, mig sok esetben a helyben megtartást és gondozást munkálja, mégis általában, főleg a nem használt és a különösen értékes tárgyaknál, ezeknek az egyházi muzeumok felé áramlását könnyiti meg. És végül ebbe az utóbbi irányba hatnak az állami intézkedések is. A szocialista államban a müemlékügy sem magánügy, hanem közügy és az egyházi müemlék is nemzeti vagyon.Sorsa biztosabb egy a szakszervek és az egyházi hatóságok által könnyebben ellenőrizhető muzeumban, megközelithetősége, nyilvánossága, szolgálata kézenfekvőbb, mint az egyes gyülekezetekben.

Azok az érvek ugyanis, amelyeket eddig az egyházi muzeumok létesitése és az egyházközségek tulajdonában maradó egyes ingó müemlékeknek ezekben elhelyezése mellett felhoztunk, az egyházi muzeumoknak csak egyik funkciójára, a megőrzésre, gondozásra, karbantartásra utalnak. Csak ebből a célból azonban nem feltétlenül szükséges muzeumokat létesiteni, fenntartani! A megőrzés, a tárolás, sőt, esetleg a javitás feladatát elvégzik az erre a célra berendezhető raktárak és műhelyek is. Ez is funkció, ez is kötelesség, ez is szolgálat. De akár nemzeti, akár egyházi szempontból minősitsük, alig több mint értékmentés, felhalmozás, thezaurálás. Rendeltetésüktől elszakitottan a lelkük vész el egyházi emlékeinknek, ingó és ingatlan müemlékeknek egyaránt, pedig épen ezekkel együtt müemlékek! Az értelmük hal meg, szubjektiv becsük foszlik le róluk.

A Magyarországi Református Egyháznak azért van elsősorban szüksége muzeumokra, hogy általuk az egyházközségek valamilyen okból használatból kikerült müemlék-ingóságainak ezt a szubjektiv becsét is biztositsa: a megmentett tárggyal együtt átmentsen valamit az ahhoz tapadó vagy tapasztható szubjektiv értékekből is. És ez ugy történik, hogy egyfelől a tudományos kutatás számára hozzáférhetővé teszi, másfelől kiállitja azokat s ezáltal hatásuk széjjelsugárzásának teret s maguknak a tárgyaknak ujra értelmet ad.

Egy rendeltetéscsere ugyan kétségtelen megtörténik. A kiállitott urvacsorai kehelyben, teritőben, szószékkoronában, siremlékben karzatmellvédben szinte egészen háttérbe szorul az eredeti funkció, de helyét elfoglalja egy ennél sokkal összetettebb, gazdagabb tartalmu szolgálat. Lorántffy Zsuzsánna urasztali teritőjén, ugy ahogy az egyházunk pataki muzeumában, üveglap alatt kiteritve szemlélhető, dacára a reá varrott egyházi szimbólumoknak, alig érzékelhető az eredeti funkció. Ellenben kiábrázolódik benne a fejedelem asszony, a 17. századi magyar asszony izlése, s az övével együtt a kor református emberéé. Elénk rajzolódik a század református magyar világa. Megelevenedik egyház és haza történetének az a darabja, amelyben fogant ez a remekmü; az a magyar művészkedő kedv, amelyet nemhogy nem ölt meg a reformáció és az épen a fejedelemasszony által istápolt puritánizmus, hanem felszabaditott olyan csodálatosan szép és izeiben olyan páratlanul magyar művészi alkotásokra, amilyenek még a hazai mesterek által készitett ötvös-tárgyak mellett parasztmüvészeink fafaragásai, festett templomi butorai, mennyezetkazettái is.

Beszélő egyháztörténet, de ugyanakkor beszélő magyar történet egy magyar református egyházmüvészeti gyüjtemény. Bármelyik magyar század alkotásairól legyen is szó egyszerre tükrözi egyházunk és népünk életének egy darabját. Ez benne a páratlan, a megcsodált, a megbecsült, az ősök iránt hálára inditó. S ez az, amivel a magyar református muzeumügy versenytárs nélkül funkcionál, amivel beépül népünk muzeumügyébe, amivel, hogy az előadás cimének megfelelően fejezzem ki magam, Magyarországi Református Egyházunk muzeumai nélkülözhetetlenné válnak Népköztársaságunk muzeumpolitikájában.

Ujszászy Kálmán

Itáliai múzeumok kiállítási technikájáról

1968 őszén Olaszországban jártam s Róma és néhány más olasz város muzeumait tanulmányozhattam. Szándékom szerint elsősorban a kiállitásokat kerestem fel, mert főként az anyag bemutatásának ottani módszerét kivántam alaposan megismerni.

A látottakat igyekeztem elfogulatlanul egybevetni a mi kiállitásrendezésünk mai helyzetével. Az összehasonlitás számunkra kedvező, mert ugy láttam, hogy a hazai kiállitások célkitüzései, rendezési elvei, értékelő, magyarázó, bőséges mondanivalója mindenképen jobban szolgálják az ismeretterjesztés, a népmüvelés érdekeit.

Kétségtelen, hogy az olasz muzeumok anyagban gazdagabbak, mint a magyar muzeumok. Bármelyikbe is lép be a látogató, a történelmi, müvészettörténeti és népmüvészeti emlékek olyan csodálatos gazdagságával találkozik, amely a sokat látott muzeológus szakember számára is lenyügöző. A nálunk honos kiállitási módszerekkel viszont tizedannyi kincsel is szinte filmszerü előadásban lehetne valósággá varázsolni a nagymultu olasz föld történetének, régi és jelen életének minden mozzanatát.

A néző elsőrendü élménye az olasz muzeumokban a tárgyi gazdagság, a muzeális kincsek sokszor már nyomasztó halmaza és ehhez igen gyakran a fényes környezet és a tárgyakat befogadó tároló butorok csillogása. Tanulmányutam végére az az érzés lett urrá bennem, hogy Itáliában pompázó márványpalotákban ragyogó - legtöbbször modern,néha ultramodern - vitrinekben a leggazdagabb muzeumi raktárakkal találkoztam. Ezek látása azonban csak a kevés számu képzett müértő számára nyujt igazán élményt, a müvelődni vágyó tömegek számára nem, hiszen a korra - amelyekben a kiállitott tárgyak, alkotások keletkeztek - vagy magukra a tárgyakra vonatkozó szövegeket, magyarázatokat nem talál a látogató,sokszor még a lelőhelyi adatokat tartalmazó feliratokat sem. Ezt a hiányt pedig a

gazdagság csillogása nem tudja feledtetni, mint ahogy velem sem feledtette.

Legmaradandóbb itáliai élményeim közé kétségtelenül azok a tapasztalataim tartoznak, amelyek a kiállitások kivitelezése terén hatottak reám. Egyes tárgyak kiállitási módját vonzónak, többször egyenesen szellemesnek találtam, és sokszor találkoztam olyan tárlóbutorokkal - vitrinekkel - is, amelyek kitüntek elegáns vonalaikkal, könnyedségükkel, mondhatnám: testetlenségükkel, s amelyek éppen ezért a bennük elhelyezett tárgyak szépségének, érdekességének érvényesülését jól szolgálják. Kis közleményemben épen ezért az olasz kiállitásoknak nem a tartalmi vonatkozásaival foglalkozom, hanem néhány technikai-kivitelezési érdekességével. Ezeket sem szöveges leirásban adom, hanem elsősorban a helyszinen készitett vázlataim segitségével.

Előre bocsátom: magam is jól tudom, hogy ábráim többsége nem ad minden vonatkozásban ujat a hazai kiállitásrendezés számára. Egyike-másika erősen emlékeztet itthon is már megvalósitott megoldásokra, de ezek is tartalmaznak legalább variációs jellegü praktikus eltéréseket. Szélesebb körben való megismertetésüket azért vélem hasznot hajtónak, mert néhány ötletet, gondolatot adhatnak saját kiállitásrendező munkánkhoz.

Mészáros Gyula

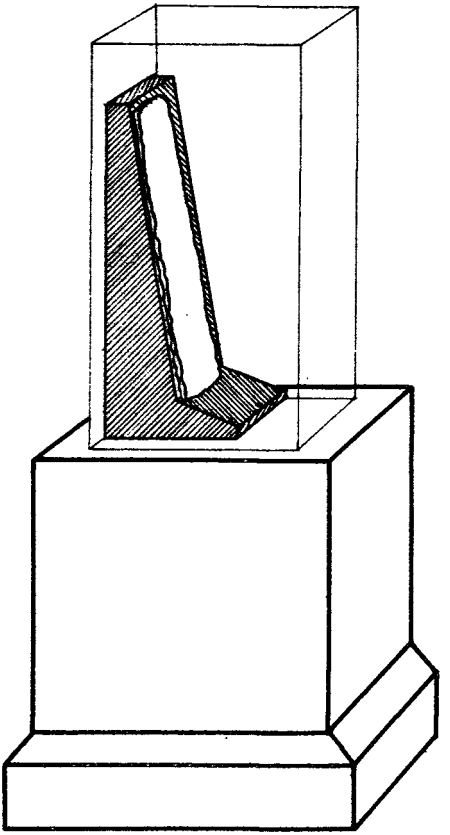

RÓMA, MUSEO BARRACCO

Feliratos, dombormüves kőtáblák bemutatása. Az üvegszekrény alatt a kőtábla enyhén döntött állásban, talpazatos fatáblára van erősitve

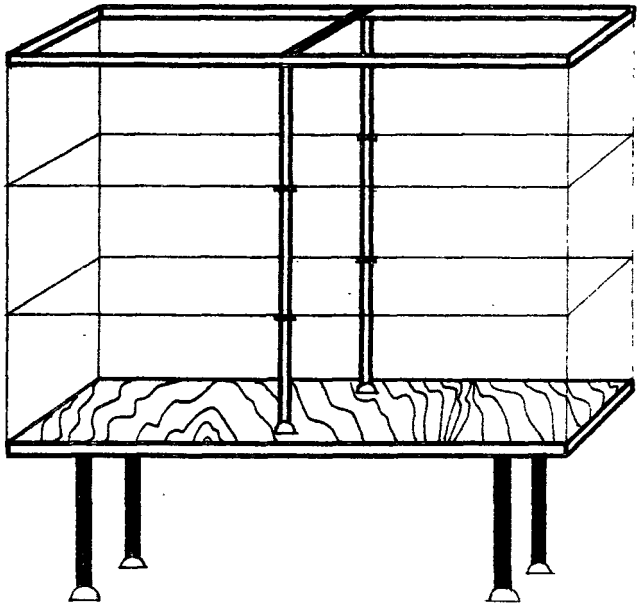

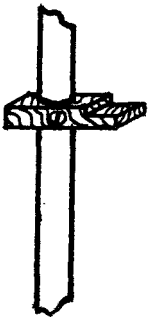

RÓMA, MUSEO DI ROMA

Kerámia-anyag bemutatására szolgáló vitrin-tipus. Az oldalfalak üveglapok, melyeket csak alsó és felső szélüknél fog össze egy-egy aranyszinü fémkeret. Az üveglapok érintkezésénél zöld selyemtömités. A rövid lábak fekete szinü fémcsövek, aranyszinü körtalpakkal. Az üvegpolcokat vékony rézrudacskák állványzata tartja.

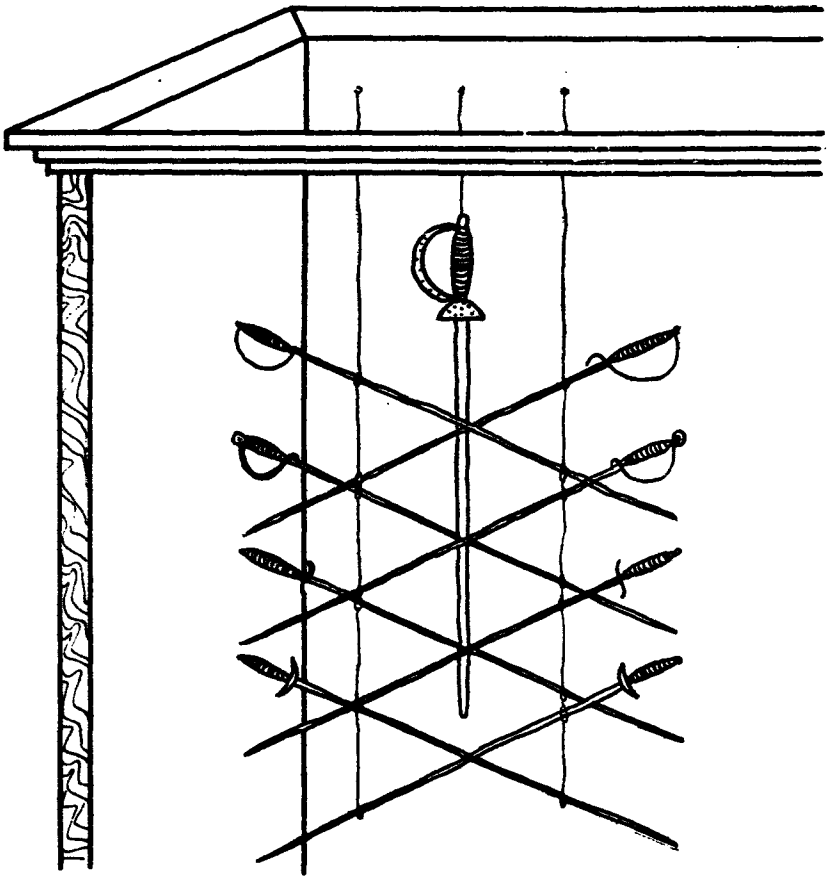

RÓMA, MUSEO DI PALAZZO VENEZIA

Kard-gyüjtemény bemutatása. Az egyes - különböző tipusu - darabok a vitrinmennyezethez rögzitett, hurszerüen kifeszitett fémhuzalokra erősitve függenek.

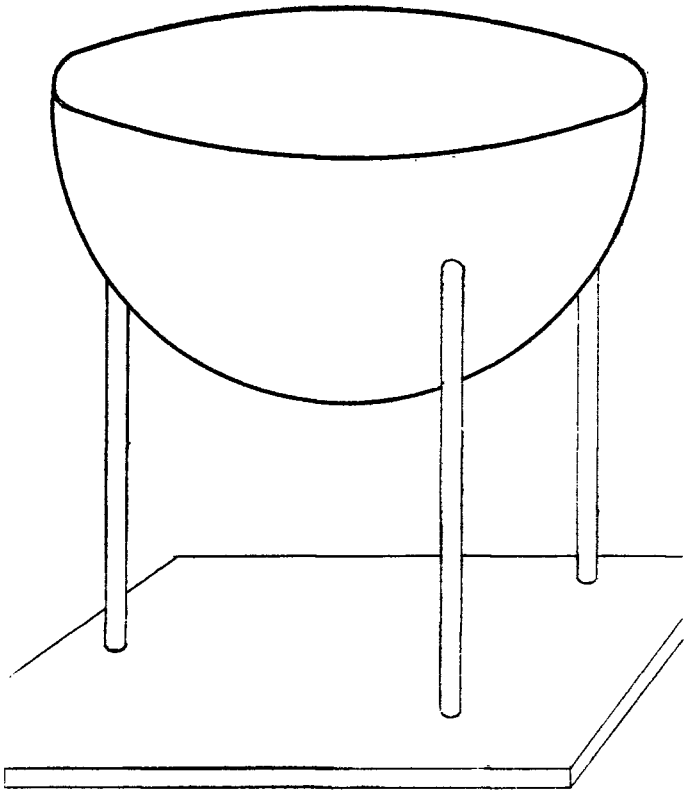

RÓMA, MUSEO CAPITOLINO

Tartószerkezet gömbölyü alju edényfélék kiállitására. A tárgy négyszögletes fatalpazatba erősitett hengerded üvegoszlopocskákon áll.

RÓMA, MUSEO CAPITOLINO

Tartóállvány. A talapzat fából, a többi alkatrész üvegből készült.

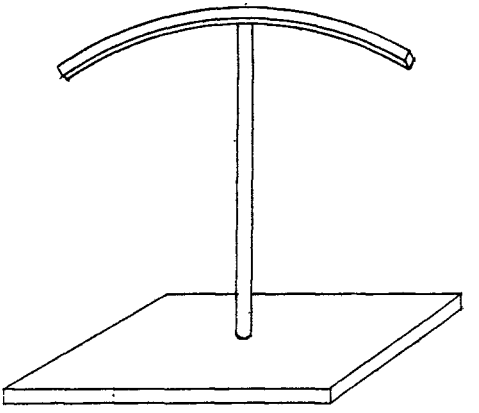

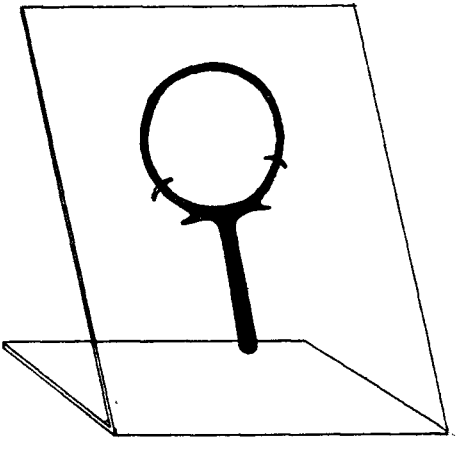

RÓMA, MUSEO CAPITOLINO

Ferde szögben meghajlított, üvegből vagy műanyagból készült állvány, nyeles bronztükör leletek, plakettszerű fémtárgyak kiállításához.

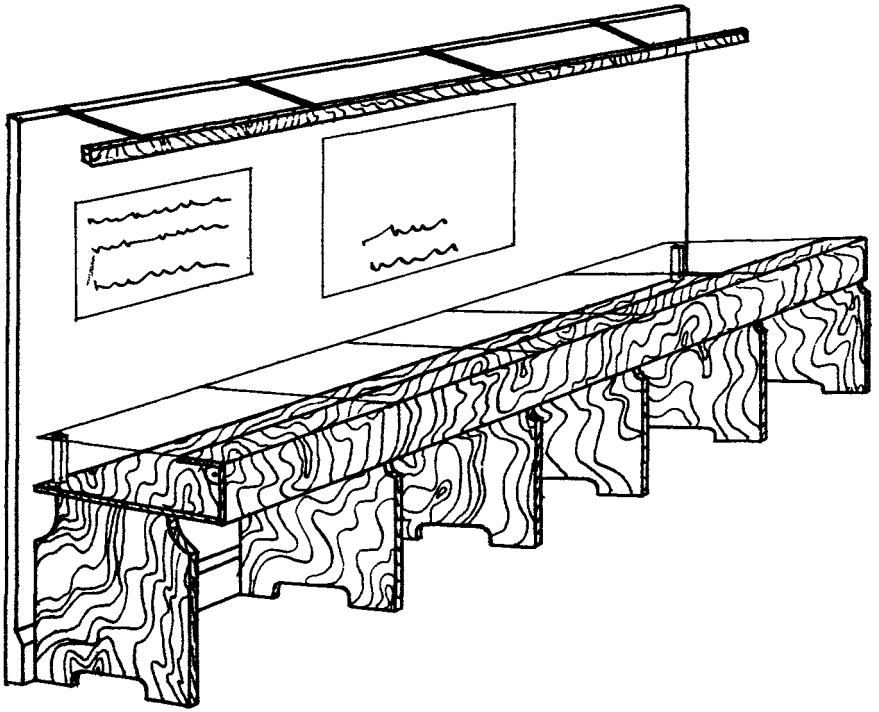

RÓMA, VILLA GIULIA

Fal mentén elhelyezett keskeny vitrin, tömör falábakkal, elől derékszögben beforduló, egyrészt a világitás elrejtését, másrészt a fedő üveglap tartását szolgáló fa homlokzattal. A szerkezet olcsón előállitható, igen izléses, különösen időszaki kiállitásokhoz igen alkalmas.

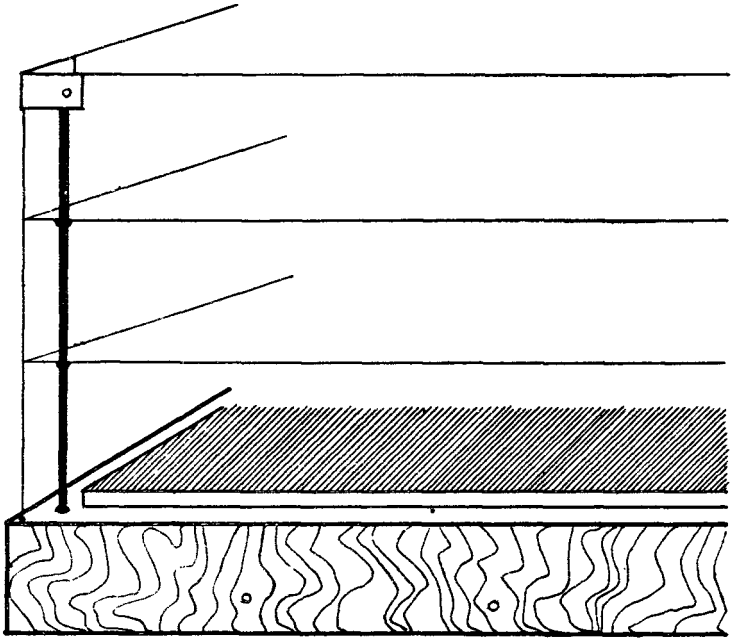

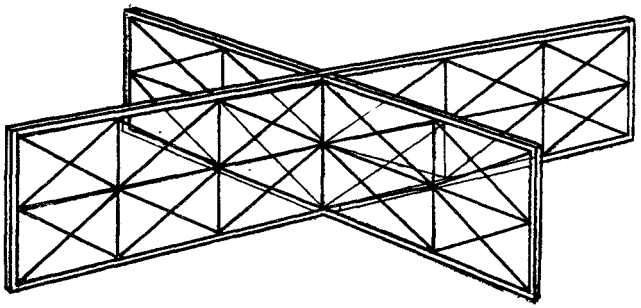

RÓMA, VILLA GIULIA

Rácsszerkezetü tartólábakra állitott vitrin. A felső üveglapsarkokat rázpántok fogják össze, belső dobogóját bordás lécezés fedi. Másik tipusánál a világitótest elrejtése céljából a belső fenék londadiszes kazettája a vitrin tetején az üveglapra helyezve megismétlődik.

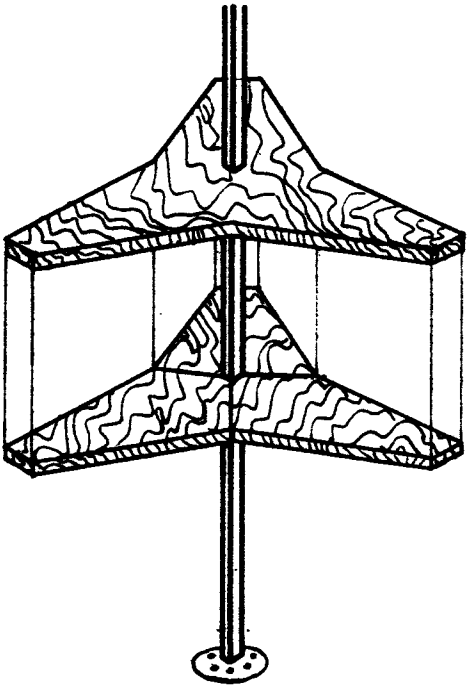

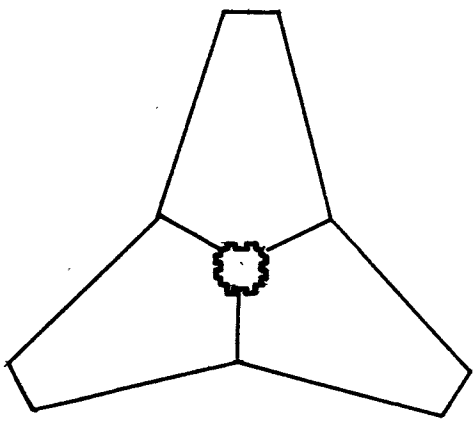

RÓMA, VILLA GIULIA

Látványos vitrinsor-megoldás egy tagja. A kiállitási teremben keskeny sinszerü fémanyagból oszlopsor fut végig, ezek tartják a körüljárható, háromosztatu vitrineket.

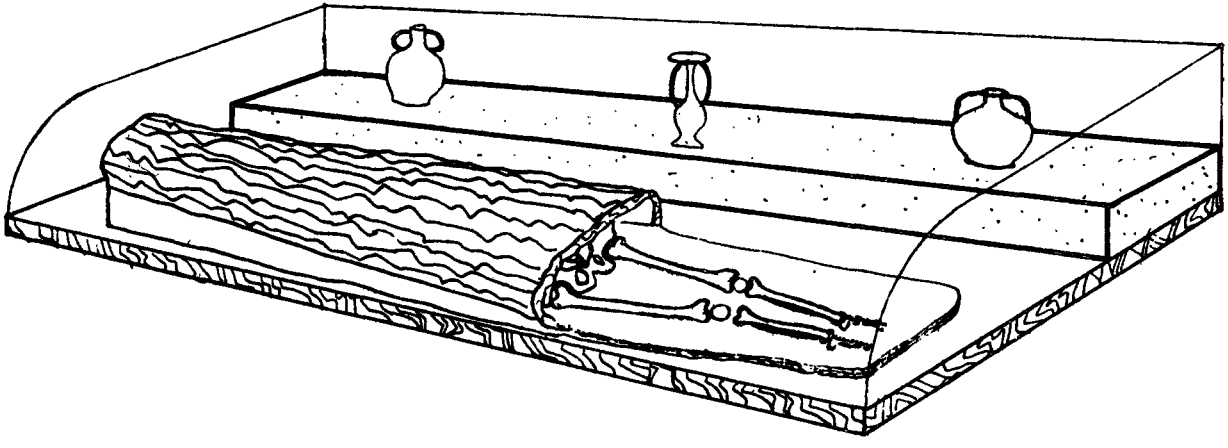

RÓMA, VILLA GIULIA

Fatörzskoporsó kiállitása. Az üveg fedőlap elülső hosszanti oldala hajlitott, nagyjából követi a fatörzs felületének hajlási szögét. A sir mellékletei szintén az üvegbura alatt vannak elhelyezve, a hátsó függőleges üvegfalhoz állitott kis emelvényen.

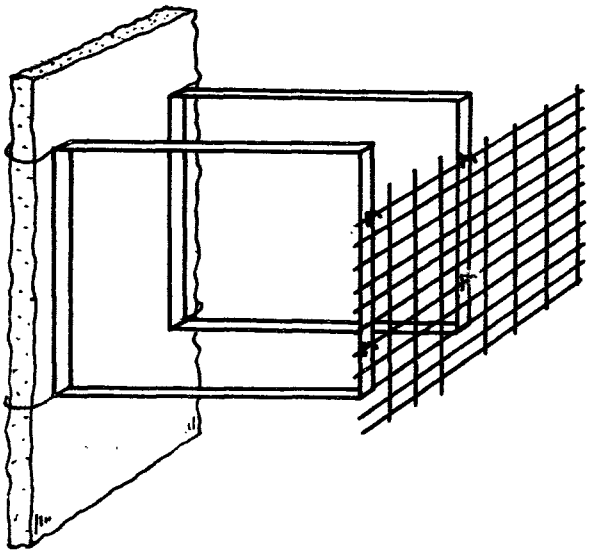

RÓMA, VILLA GIULIA

Stukkó-maradványok, festett falrészletek bemutatására alkalmas figyelemre méltó megoldás. Fehérre festett rácsozat, horgocskákkal ráakasztható, elálló fémkeretekkel, melyekhez az emlékeket két-két kampóval erősitik. Nagy felületen mozaikszerüen lehet alkalmazni, s segitségével töredékekből akár teljes szobafalat is fel lehet épiteni.

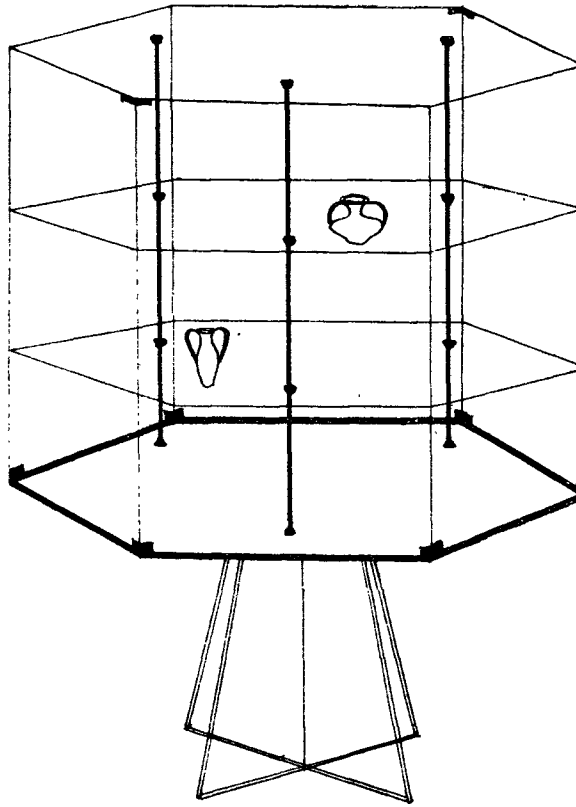

RÓMA, VILLA GIULIA

Rendkivül tetszetős vitrintipus. Tartólábazata trapézalaku, élükre állitott üveglapokból készült. A tiszta üveg vitrintest lapjait alul rézkeret,felül a sarkoknál rézpántok fogják össze. Belül az üvegpolcokat fémrudacskák tartják.

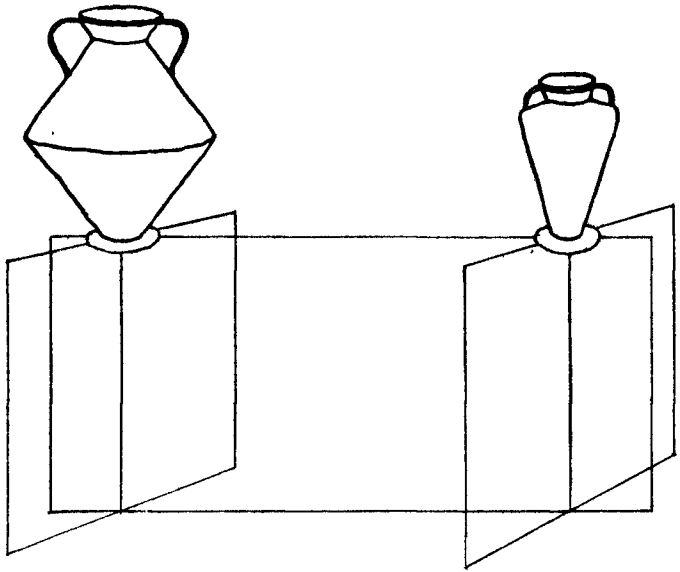

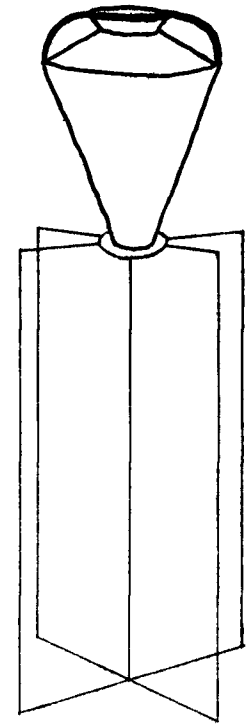

RÓMA, VILLA GIULIA

Érdekes segédeszköz 80-90 cm nagyságu vázák szabadon történő bemutatására. Élükre állitott üveglapokból a szükség szerint kreált alakzatok,a lapok találkozási pontja felett kerek üveg alátéttel. Az állvány nagyobb sulyokat is elvisel.

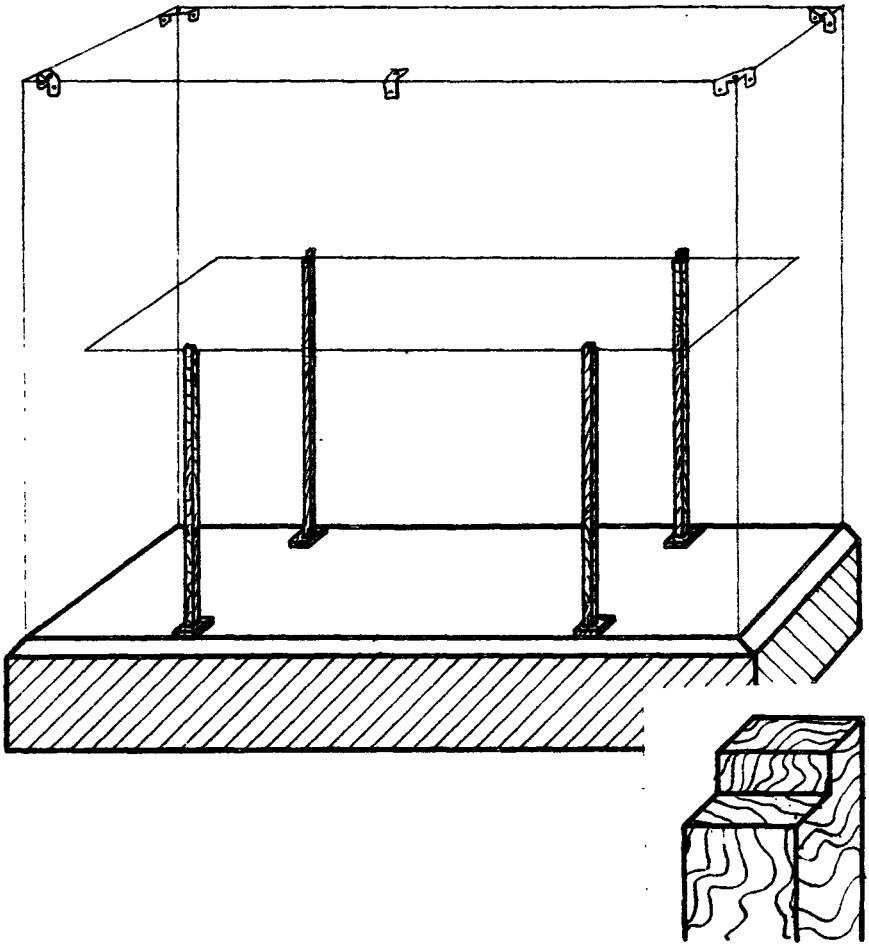

FIRENZE, MUSEO ARCHEOLOGICO

Egyszerü praktikus felépitésü üvegvitrin.

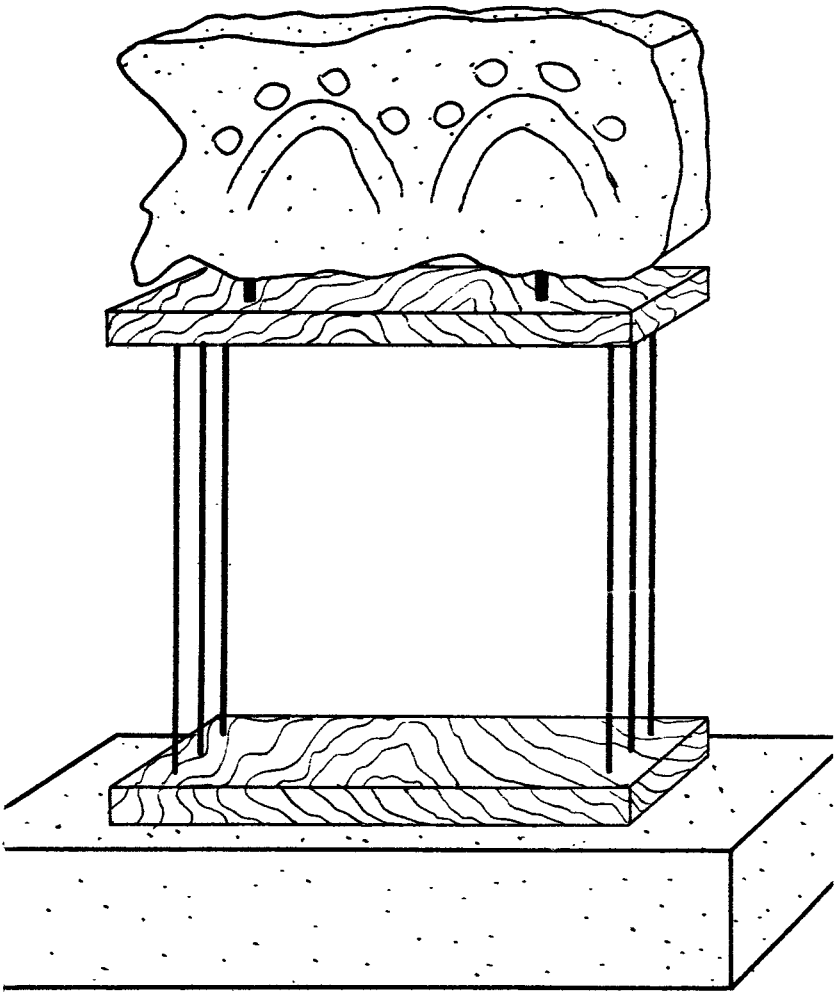

RÓMA, EUR. MUSEO

Faragott kőemlék bemutatása. Az alap fényezett fadobogó, a tárgy rézrudacskák által tartott fa lapon áll.

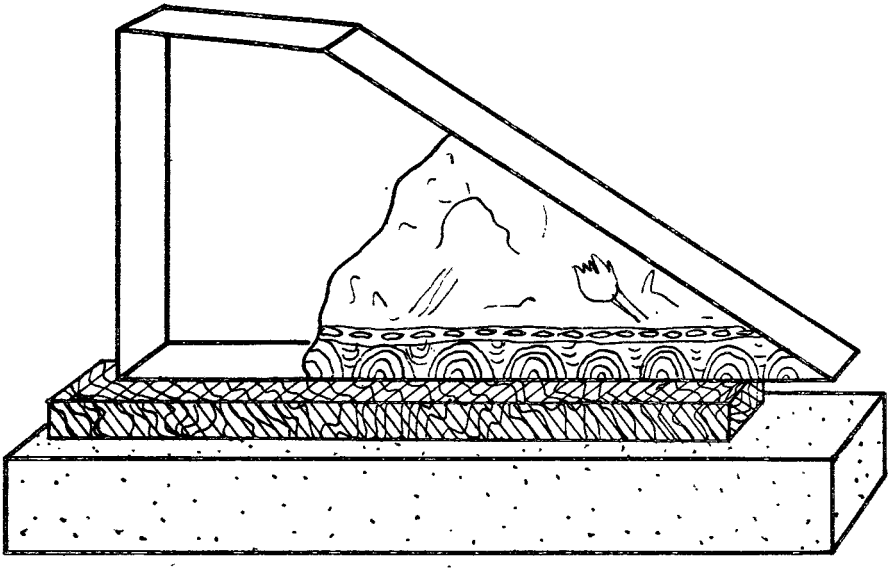

RÓMA, EUR. MUSEO

Faragott kőemlék bemutatása. A tárgy fémkeretbe illesztve áll a dobogón. A keret a töredék eredeti nagyságának és alakjának elképzelését segiti.

A betűtípusok alkalmazása a múzeumi munkában

Muzeumi kiállitásokon, prospektusokon és kiadványokon a muzeológusok rendszeresen alkalmazzák a különböző betütipusokat, de azok szakszerü ismeretével csak kevesen rendelkeznek, mert ezt már a grafikus,a tipográfus szakmai területének vélik. Pedig igen hasznos megismerkednünk az alapfogalmakkal, hisz a központi kiállitásrendező csoport nem vehet részt tervező müvészével és grafikusaival minden kiállitáson, ezért legtöbbször a muzeológusnak kell megoldania még a komoly részletismeretet igénylő feladatokat is. Gyümölcsöző a betütipológia ismerete akkor is, ha a kiállitásrendező müvész vagy grafikus végzi a kivitelezési munka irányitását, mert a muzeológussal igy hamar megtalálják a közös nyelvet és egymás elképzeléseit könnyebben megértik. Gazdasági szempontból sem érdektelen a téma ismerete, mert igy közelebb a megfelelő és amellett olcsó megoldás.

Kiállitásrendezéskor arra törekszünk, hogy mondanivalónkat minél áttekinthetőbben és egyértelmüen tálaljuk a látogató elé. Ennek egyik eszköze a kiállitási szöveg. A feliratok stilusáról, nyelvezetéről, továbbá szükségességéről vagy szükségtelen voltáról már sokat vitatkoztunk, de annak formai megjelenitéséről annál kevesebbet. Ha a kérdést a látogató szemszögéből nézzük, akkor nem is jelentéktelen a felvetett téma.

Gondoljuk meg, mit is kivánhat a látogató a kiállitási feliratok külső megjelenitésétől. Legyen a szöveg jól olvasható betükből ugy összeállitva, hogy azokon a szem végigfutva, az agyban világosan elkülönülő szóképeket, s végül értelmes mondatot tudjon alkotni. Nem mindegy, hogy az olvasás könnyedén vagy pedig nehézkesen történik, mert a látogató „kifárasztásához" ezzel is hozzájárulhatunk. Néha kisebb könyv terjedelmü szöveget irunk a kiállitási tablókra és vitrinekbe azzal a céllal, hogy az érdeklődő azt el is olvassa. A szöveg olvasását megkönnyithetjük a megfelelő betütipusok kiválasztásával, a térközök arányos kialakitásával és a müvészileg is helyes tükör meghatározásával.

A betütipusok osztályozásáról

Ma Európa és Amerika területén mintegy 2.000 betütipust ismernek és használnak a nyomdaiparban, s ezeknek 8-10 féle fokozatát alkalmazzák. Ez az óriási kollekció nyomdánként csak kisebb-nagyobb mértékben áll rendelkezésre, igy gyakorlatilag nem lehet valamennyi kivánt tipushoz hozzájutni, de ez nem is szükséges, mert még mindig olyan bő a választék, hogy azzal is ki lehet az igényeket elégiteni. Sokkal nagyobb probléma eligazodni ebben a betürengetegben!

Az 1950-es években nemzetközileg megállapodtak a nyomdaipari és betütervező szakemberek bizonyos osztályozási csoportositásban, mely a tájékozódást a nem szakember számára is megkönnyiti, a tipográfiai terminus technicus-okat pedig azonos értelemmel ruházza fel.

Az osztályozás vázlatát Albert Kapr, NDK-beli tudós munkája alapján ismertetem, ki e kérdésben világszerte elismert szakember.

A betütipusokat a ma használatos és ismert irások alapján három főcsoportba sorolták, s ezeken belül több alcsoportot különitettek el. Az első főcsoportba tartozik a világon legelterjedtebb: a latin irás betükészlete, az un. antikva betük. A második főcsoportba kerültek a középkorban használatos tört betüformák:a frakturák. Ilyenek a tört és kerek gót betük és ezek változatai. A harmadik főcsoportban vannak az egyéb, tehát a nem latin eredetü irások.

Főcsoportok	Alcsoportok
I. Antikva formák	1. Reneszánsz antikvák
	2. Barokk antikvák
	3. Klasszicista antikvák
	4. Egyéb antikvák
	5. Lineáris antikvák (groteszk)
	6. Talpas vagy blokk antikvák (egyptienne)
	7. Irott (kézirásos) antikvák

II. Frakturák	1. Texturák (törtvonalu gót)
	2. Rotundák (kerek gót)
	3. Schwabachi tipusok
	4. Frakturák
	5. Kurrens frakturák
III. Idegen betütipusok	1. Görög
	2. Ciril
	3. Héber
	4. Arab
	5. Egyéb idegen irások

A terjedelem korlátozott volta miatt csak az antikva formákról beszélünk, de gyakorlatilag is ez a célszerü, mert a muzeumi területen ez a tipus használatos. Az antikva elnevezés a nem szakemberek körében pontatlan, félreérthető, nem egyértelmü. Általában csak azokat sorolják ide, amelyek formailag nagyon hasonlitanak a római kapitálisokhoz. A betüismeret, a nyomdai tipológia pedig minden latin betütipust antikvának nevez. A mi irásunk ugyanis a római, latin betüs irás, melynek betüi alapszerkezetükben nem változtak az irott, a kézirásos tipusokat kivéve, de az alapvető szerkezeti elemek ezeknél is megmaradtak. A betütervező müvészek mindig a római kori kőbevésett feliratokat tekintették és tekintik ma is kiinduló alapnak. A legkedveltebb római előkép Traianus oszlopának felirata. A betütervezés mindenkor müvészi munka volt, tehát a nyomdai betü grafikai alkotás. A betütervezők között találjuk Leonardo da Vinci és Albrecht Dürer nevét is.

A betütipusok részletesebb ismertetése előtt magával a betüvel, annak törvényszerüségeivel és az olvasóhoz füződő kapcsolatával szeretnék foglalkozni.

A nagy- és kisbetü (verzális és kurrens)

Az ABC ma is használatos nagybetüi kb. két és félezer évvel ezelőtt alakultak ki, a kis betük jelenleg használatos formái azonban csak a korai középkorban nyerték el alakjukat, s csupán a reneszánszban módosultak szerkezetükben is a verzálisokhoz.

A nagybetük - a verzálisok - mértani alapformákba szerkesztve jöttek létre. A kör, a négyszög, a háromszög, az egyenes, az átló és a derékszög történetileg és szerkezetileg is jól kiolvasható felépitésükből. Természetesen ezt a jellegzetességet korábbi irásokból, főleg a görögből vették át, de kifejlődésük a rómaiaknál ment végbe.

A kerek formák szerkezeti eleme a kör és az egyenes: O, Q, C, G, D, P, R, B, U, S. A négyszög formákban az egyenes és a derékszög érvényesül: H, E, F, L, T. A háromszög formákban az átló a fő szerkezeti elem: A, V, N, M, W, X, Y, K, Z. Az I és a J az egyenes és a kerek forma képviselője. A betük szerkezeti felépitésükben azt mutatják, hogy bennük a vizszintes, a függőleges, az átlós és kerek vonalak harmonikus egységet alkotnak. A betükből összeállitott sorban ritmus érezhető, betütipusonként más és más, mivel karakterük is különböző.

A betüknek függőleges és dőlt (kurziv) változataik vannak. A két változat különböző lélektani hatást vált ki az olvasóból. Az álló betük statikai biztonságot, állandóságot, változatlanságot, tárgyilagosságot tükröznek, a kurziv betük pedig az előbbi merevségből a dinamikába váltanak át, élettel telnek meg, közelebb kerülnek hozzánk, egyénileg jobban a magunkénak érezzük.

A kisbetük szerkezeti felépitése sokban eltér a verzálisokétól, mert a folyamatos kézirásból alakultak ki, melyet latin nevük: a c u r r e n s szó is őriz. A korai középkorban a római folyóirás továbbfejlesztése hozta létre az u n c i á l i s m i n u s z k u l á-kat, a kisbetü mai alakját, mely aztán a reneszánszban teljesedett ki, de eredeti, lényeges szerkezeti elemeiket hiven megőrizték. Ezek: a betütörzsből fel- és lefelé nyuló szárak és végződések. Ilyen szerkezeti felépités mellett a kurrens betük tulajdonképpen csak háromsávos sorba irhatók. A középső sáv valamennyié, de kizárólag azonban csak az a, c, e, i, m, n, o, r, s. u, v, x, z betüké. A felső sávba a következők szára nyulik: b, d. f, h, k, l, t, mig az alsó sáv a g, j, p, q, y betük végződéseit tartalmazza. A kurrens betükből alkotott sorban a függőleges vonal az uralkodó, mely a középső sávban sürüsödve a sor gerincét adja. A felső és az alsó sávba kinyuló végződések változatosságot

jelentenek az olvasónak, mert a szemet ritmikus mozgásra ingerlik, s ezzel dinamizmusuk erőteljesen kifejezésre jut. A kisbetüs szöveg olvasása éppen emiatt könnyebb, kevésbé fárasztó, mert hiányzik belőle a kapitálisok egyenletes, éppen ezért monoton vizszintes vonalvezetése.Hosszabb szövegü feliratokat tanácsos kisbetükkel irni!

A térközök szerepe az olvashatóságban

A különböző betütipusok nem egyforma könnyedséggel olvashatók. Az olvashatóság általában nem az egyedi betü optikailag szép hatásával van kapcsolatban, hanem a szerkezetileg egyszerü, könnyen érthető betüképpel és a betükből álló szóképpel. Tulajdonképpen az emberi szem nem egyenként fotografálja le a betüket, hanem a szóképet továbbitja az agyba, ahol annak ismerős formája azonnal megjelenik. Ezért fontos a szavak áttekinthetősége, mert a soron végigfutó szem csak ezek képét jelzi az agynak.

A már emlitett 2.000 tipusból több fajta nagyon könnyen és jól olvasható. Évszázados tapasztalat mutatja, hogy a legjobban bevált tipusok egyike a reneszánsz tökéletes változata, a Garamond, melyet 1530 körül Claud Garamond fejlesztett ki. Könyveinkben ma is ez a legkedveltebb betütipus. Az olvashatóságról nagyon érdekes kisérletet közöl Szántó Tibor kiváló tipográfus. Amerikai főiskolai hallgatók különböző betütipusokkal nyomtatott szövegeket olvastak különböző hatásfokkal. Az eredmény azt mutatta, hogy a Garamondnál 1,4 %-kal nehezebben olvasták a klasszicista Bodoni antikvát, és 5,13 %-kal még nehezebben a gépirást. Ezeket a megfigyeléseket tanácsos felhasználni a muzeumi munkában is.

A szöveg olvashatósága nemcsak a betütipustól, hanem attól is függ, hogy a betük a sorban milyen tömören, vagy lazán vannak elhelyezve, s milyen térközt alkalmazunk a szavak és a sorok között. Az amerikai kisérlet igazolta, hogy a betük tipusának jellege, karaktere befolyásolja az olvasót, de ezenkivül - véleményem szerint - a gépirás olvasásának rossz eredményét a nem egalizált betüsor is okozta. Az irógép konstrukciós müködési elve nem teszi lehetővé az egalizálást, a betütérközök optikailag egyenlő beosz-

tását, ezért a nyomtatott könyvek egalizált szövegéhez szokott szem idegennek találta az irógép szöveg ritmusát.

Az egalizált térközök nyujtják az egyenletes, a szemnek is szép, harmónikus szövegképet. Keskeny, magas betük között általában nagyobb térközöket alkalmazunk, nehogy egybefolyjék a szókép. Széles betük térközei kisebbek, mert a betü rajzolata miatt hosszan elnyulik a szókép, s ha ezt a térközökkel még növeljük, akkor olvashatósága romlik. Forditottan járunk el a szóközökkel: keskeny betüknél kisebb, széleseknél nagyobb szóközt iktatunk be. Mindkét esetben az optikailag arányos megoldást kell keresni. Általános szabály, hogy a szóköz egyenlő az átlagbetük, az n szélességével. A keskeny betük mondatképét igy tömöritjük, a széles betük szóképeit pedig ezáltal hangsulyozottan választjuk el egymástól. Különösen arra vigyázzunk, nehogy tulságos kis térközöket képezzünk, mert akkor annyira egybefolyik a betüsor, hogy a szem nem tud szavanként az agyba közvetiteni, s a szem „téveszt".

Hasonló gonddal kell megválasztani a sorközök távolságát is, mert ez is befolyásolja az olvashatóságot. A grafikusok általában szeretik tömöriteni a sorokat, mert ezáltal a felirat esztétikai összképe jól hat, ám a szem kifárad és összetéveszti a sorokat. A sorköz távolsága függ az alkalmazott betü tipusától, összefüggésben van a betü térközeivel és a szóközökkel, ezért a szabályt nem mereven, hanem összefüggéseiben kell alkalmaznunk. Általában a betü törzsmagasságánál kisebb sorköz nem célszerü, mert nehezíti az olvasást. Nagyméretü betüknél viszont másképpen kell a méret-törvényt alkalmazni, mert ott esztétikailag és olvashatóság szempontjából is elfogadható a kisebb sorköz, ha ezt a körülmények igy kivánják.

Még néhány szót a bekezdésről és tükörszélességről. Kiállitási feliratokban - véleményem szerint - helyesebb elhagyni a bekezdéseket, és tompa margót, töretlen vonalu tükörszélt kialakitani. Modern nyomdai elképzeléseknél ez eléggé kedvelt megoldás, tompaszedésnek nevezik az ilyen tükröt. A felirat igy megszerkesztett foltja egységesebb képet ad. A bekezdéseket ebben az esetben sortágitással oldjuk meg, mely hosszabb szövegnél tagolja a tükröt. Arra kell törekedni, hogy a margószél a jobb oldalon is töretlen

legyen, tehát minden sort teljes tükörszélességben kell kiirni, s ezt gondos egalizálással összekötött tágitással elérhetjük. Különleges esetekben természetesen kötetlen formákat is célszerü alkalmazni.

A tükörszélesség növelésének határa van, melyet a sor áttekinthetősége határoz meg. A sor csak olyan hosszu lehet, amelyet a szem fel tud mérni,könnyen át tud tekinteni. Ezért alkalmaznak nagyobb formátumu kiadványokban,különösen ujságokban két és több hasábot.

Az irásjelek elhelyezéséről csupán annyit, hogy azok mindig szorosan zárulnak az utolsó betühöz, tehát betütérközt, és nem szóközt használunk. Ritkitott betüs cimfeliratoknál és nagy betükből álló szövegben az irásjelek távolságát arányosan kell megállapitani. Fontos, hogy „ne éljen külön" az irásjel, mert akkor feleslegesen „kiabál".

Az itt ismertetett szabályok első pillanatban sok összefüggésük miatt kissé bonyolultnak tünnek, de a valóságban nagyon egyszerüek. A gyakorlott grafikus pl. egy felirat esetében néhány perc alatt megfogalmazza magában a szükséges tennivalókat.

A betütipusok jellemzői

Az antikva betü jellegzetességeit, alcsoportjainak pregnáns vonásait fogom ismertetni. A jellemzés csak az alapvetően meghatározó karakterre terjedhet ki,a gazdag változatok tárgyalásától el kell tekintenünk.

1. Reneszánsz antikvák

A nagybetük ma használt formáját a római kapitálisok alapján, a kisbetüket pedig a korai középkori minuszkulákból, a reneszánsz fejlesztette ki. A végleges forma kialakulásában nagy szerepet játszott a könyvnyomtatás technológiája. Claud Garamond (1480-1561) francia betümetsző tökéletesitette és fejlesztette müvészivé azt a betütipust, melyet a legtöbb könyvben ma is használunk.

A reneszánsz antikva jellegzetessége: az alapvonalak és a segédvonalak közti csekély vastagságkülönbség; a s z e r i f -ek (talpak, kezdő és záró vonalak) enyhe ivelése; a kerek formák alig észrevehető ferde tengelyállása.

2. Barokk antikvák

A reneszánszban tökéletesitett forma csak annyiban változott, hogy az alap- és segédvonalak vastagságában nagyobb lett a különbség, a kerek formák tengelyállása majdnem függőleges és a szerifek ivelése tovább enyhült.

E tipus betüi ma is kedveltek. Európai hirü tervezőnk, Misztótfalusi Kis Miklós (1650-1702) antikvái ma is megbecsültek külföldön és itthon egyaránt.

3. Klasszicista antikvák

A rézmetszés hatása érezhető e tipus szerkezetén. Legkiválóbb tervező müvésze az olasz Giambattista Bodoni (1740-1813). Jellegzetessége az alap- és segédvonalak közti nagy különbség, a szerifek vizszintes állása és a kerek formák függőleges tengelye.

Nagyon kedvelt tipus, s ez lett az un. ujságbetü. Jól olvasható. finom változatai nagyon elegánsak és nagy müvészi igénnyel készültek. Az empire diszitőelemek nemes vonalvezetése olvasható le a szép klasszicista betüről.

4. Egyéb antikvák

Ide tartoznak azok a tipusok, amelyek még őrzik a régi hagyományokat, de már a szabad tervezés érvényesül bennük. Korunk betütervezőinek modern alkotásai sorolhatók ide, s ezekben az egyéni jelleg markánsan érvényesül. Több változata ismeretes. Az egyik tipust a betütalpak elhagyása jellemzi, a másikban az egyéni vonások dominálnak, a harmadikban a történeti formák jutnak kifejezésre.

E tipus betüit általában széles, vágott tollal lehet irni, ezért kiállitási feliratokhoz is kiválóan alkalmasak. Egyik legkedveltebb tipusa az un. p o s t a n t i k v a, mely kiállitásaink kedvelt betüje volt eddig is, mert a grafikus könnyen tudta irni. Ezenkivül a tervezők sok modern formát alakitottak ki, melyek csak elősegitik az olvasást világos, egyértelmü vonalvezetésükkel. Egyelőre csak prospektusokban, hirdetésekben találkozunk velük, hisz az olyan fiatal tipusok, mint az Optima vagy a Pascal még nem terjedtek el, pedig nagyon alkalmasak kiállitási feliratokhoz.

5. Lineáris antikvák (groteszk)

A modern idők betütipusa, noha már a mult század elején feltünt, később pedig a kereskedelemben terjedt el. A groteszk név nem megfelelő, de elterjedt elnevezés. A betütipus jellegzetessége az alap- és segédvonalak optikailag egyforma vastagsága és a talpak elhagyása. A vékony vonalvezetésü változatok finomak, izlésesek és kiállitásra is ajánlhatók tárgyilagosságot kifejező hatásuk miatt. Szélsőséges tipusaikat a kapitalista üzleti érdek, az izléstelen verseny termelte ki. Ezeket feltétlenül kerülni kell.

6. Talpas vagy blokk antikvák (egytienne)

Napóleon egyiptomi hadjárata után Angliában alakult ki, s később mindenütt elterjedt és kedvelt tipus lett. Erre is az optikailag egyforma vastag vonal a jellemző, de karakterisztikusan dominál a szerifek, a talpak erőteljes kihangsulyozása. Több változata közül legismertebb az un. irógép betü. A kereskedelemben és az iparban nagyon kedvelt a t a l p a s a n t i k v a, mert jól olvasható. Finom változataikat fel kell használni kiállitásokon.

7. Irott (kézirásos) antikvák

A kézirás különböző technikája, az irószerszámok változatos alakja vezetett e legegyénibb vonásokat tükröző tipus kialakitásához. Mintegy másfél évszázados multjában éppenugy megtaláljuk az egy-

kori iskolai „szépirás"-t, mint a markáns ecsetvonásokkal készült tipusokat. Az irószerszámok sokfélesége kötetlenebb formákat hozott létre, és felszabaditotta a betüket az eddig uralkodó szigoru vonalrendből. Sikerültebb változataik lüktető elevenséget árulnak el, s egyéniséget kidomboritó jellegükkel szubjektiv hatást gyakorolnak az olvasóra. A tervező énje sokszor plasztikusan érzékelhető.

Alkalmi szövegekre, kis részletek kihangsulyozására használhatók. Megfontoltan kell alkalmazni őket, mert lelki emóciót kiváltó hatásuk ellentétbe kerülhet a kiállitás mondanivalójával.

Legtöbb változatukat tollal és ecsettel irják. Jellegzetességeik alapján négy főváltozatot különböztetünk meg:

a/ váltakozó vonalvezetésüek: vágott tollal irják, a vékony és a vastag vonalak egymást váltó átmenetéből állnak („szépirás");
b/ árnyékolt vonaluak: speciális rajztollal irják;
c/ egyenletes vonaluak: a lineáris vonalvezetés a lényeg, de szabad formaképzéssel, csőtollal, redisz tollal, ceruzával, krétával, filctollal stb. készülnek;
d/ ecsetvonásuak: lapos, hengeres, gömb stb. ecsettel festik.

\+ + +

E vázlatos ismertetéssel, tipográfiai alapon, de a muzeológus szemével igyekeztem bepillantást nyujtani a betütipusok világába, hogy e gazdag kincsestárat tudatosan felhasználjuk sokoldalu munkánkban. Az érdeklődőknek a grafikai és tipográfiai folyóiratokat ajánlom és az alábbi összefoglaló müveket:

FUNKE, Fritz: Buchkunde. Ein Überblick über die Geschichte des Buch- und Schriftwesens. Leipzig, 1959.

HAUSCHILD, Herbert: Die Schrift. Die Grund- und Leitschriften. Leipzig, 1958.

JENSEN, Hans: Die Schrift in Vergangenheit und Gegenwart. Berlin, 1958.

KAPR, Albert: Deutsche Schrifkunst. Dresden, 1959.

KNER Imre: A könyv művészete. Tanulmányok a tipográfiáról és a könyvművészetről. Budapest, 1957.

SZÁNTÓ Tibor: Könyvnyomtatás, tipográfia. Budapest, 1964.

SZÁNTÓ Tibor: A betü. A betütörténet és a korszerü betümüvészet rövid áttekintése. I-II. Budapest, 1965.

\+ + +

Végezetül köszönetet mondok a Győr-Sopron megyei Nyomda Vállalat Igazgatóságának a melléklet elkészitéséért és Brozsek Bélának, aki a tipográfus müvészi hozzáértésével állitotta össze cikkem szemléltető illusztrációit.

Uzsoki András

Természettudományi kiállítások rendezéséről

Örömmel olvastam László Gyula kitünő irását a Muzeumi Közlemények 1968. évi 2. számában. Ez a kiváló munka sok olyan problémát érint, amelynek megoldása fontos és sürgős feladat. A dolgozat - csakugy, mint másokban - bennem is gondolatokat ébresztett. Ezekből szeretnék itt közreadni néhányat, bár érzem, hogy közülük egyik-másik vitát válthat ki. A vita azonban segithet kijelölni azokat a helyes utakat, amelyeken járnunk kell a modern kiállitásos ismeretterjesztésben. Őszintén megvallva gondolataim összegezésére az is ösztönöz, hogy néhány ujszerü javaslatom ismertetése mellett esetleg már ismert tények és módszerek rögzitése is járhat olyan haszonnal, hogy mozgósitja mind a muzeológus kollegákat, mind pedig azokat, akik döntő elhatározásokat hozhatnak a kérdésben.

Mondanivalómat fontossági sorrendben szeretném tárgyalni, bár egy kiállitás elkészitésénél nehéz a munkák fontossági sorrendjét megállapitani. Ugyanis apró dolgok is nagymértékben ronthatnak vagy javithatnak a kiállitás sikerén. Mégis azt hiszem, a szakanyag és a rendezőkönyv kérdésével kell elsősorban foglalkoznom.

A jó kiállitási szakanyag kiválasztása igényes tudományos munka. Jó szakanyagot összeállitani és ebből jó rendezőkönyvet irni csak az tud, aki fölényes ura szaktárgya ismereteinek. Ez azonban önmagában nem elég. A rendezőkönyv készitőjének egy sereg más ismerettel is rendelkeznie kell. A magas követelmény ellenére a szakanyag összeállitása csak kis része annak a munkának, amit egy jó kiállitás megkiván. Sajnos vannak olyan tapasztalataim, hogy igen jó szakanyag vált sikertelen kiállitássá a meg nem felelő kivitelezés miatt. Nem lényegtelen tehát a kivitelezési formákkal behatóbban foglalkozni, kis visszapillantással a mai kiállitási elvek kialakulásának tanulságos történetére.

A régi idők természettudományos kiállitása a természeti furcsaságok bemutatására szoritkozott. Ennek az időszaknak termékei a „kuriózum kiállitások", amelyeken a kétfejü borju és társai je-

lentik a látványosságot. Az anyag faragott vázu diszes üvegvitrinekben állott, többnyire csak szükszavu felirattal. Ezt követően főleg „raktárkiállitások" születtek. Ezek jellemzője, hogy a muzeum minden tárgyát kiállitotta, amit csak megszerzett. Az elülső oldalukon üvegezett szekrények szolgáltak a kiállitás vitrineiként. A zsufolt polcokon katonás rendben sorakoztak a tárgyak, különösebb ismertetés nélkül. Nagy előre lépés a „rendszertani kiállitás". Ennél már volt bizonyos vezérfonál, hiszen az anyagot a tudományos rendszertan elvei alapján helyezték el. A feliratokon a nevek, a rokonsági viszonyok és az elterjedési adatok állottak.A legutóbbi évtizedekben alakult ki (talán épen hazánkban) a „tematikus kiállitás", amely már természettudományos tételek és jelenségek ismertetését tüzi ki célul. Ezt tartjuk ma is a modern kifejezési formának s ennek járuléka a dioráma megszületése is. A dioráma az élőlényt nem elszigetelten, hanem természetes környezetében mutatja be s igy ujabb jelentős lépés a korszerü szemléletü kiállitás megteremtésében.

A dioráma-épités tudományát ma már teljesen kiforrottnak tekinthetjük,noha variációs lehetőség még akad kipróbálatlan. Ilyen pl. a „dioráma-tér megoldás", amely azt az érzést keltheti a látogatóban, hogy nem csupán ablakon át nézi az ábrázolt tájat, hanem benne járkál. Kisérletezésre vár még az apró, vagy egyenesen mikroszkópikus kicsinységü lények modelljeivel készülő kisdioráma, amelyben a látogató a számára nehezen érzékelhető világot látja erős, de arányos felnagyitásban. Sokat vitatott forma a „jelzett dioráma". Ennél a környezet nem élethü, hanem csak néhány leegyszerüsitett elemmel jelzett. Pedig a környezet „absztrakt" bemutatása abban az esetben az egyetlen lehetséges megoldás, ha a rendelkezésre álló kiállitási hely előtere keskeny, de ott az élőlény környezetének a bemutatása vagy legalább érzékeltetése is szükségszerü.

Korunkban a természettudományok terén igen jelentős eredmények születnek. A nagyközönség értesül a felfedezésekről, de általában nem a kellő alapossággal. Ezért kötelességünk helyesen és korszerü módon - pl. a jól megrendezett kiállitásokkal is - tájékoztatni az uj ismeretekről. Az uj témák azonban uj megjelenitési formákat is követelnek,amelyek kialakitása megnyugtató módon csak-

is a muzeológus és a tervező, kivitelező szakember szoros együttműködése révén történhet. Ennek az együttműködésnek az alapötlet megszületésétől a kiállitás megnyitásáig kell tartania, mert sok esetben menetközben alakul ki vagy alakul át a forma. Nem szabad megijedni az ujrakezdésektől sem, mert csak a lehetséges legjobb formai megoldás szolgálja kellő mértékben a tartalom megértetését.

Átütően hatásos csak az a kiállitás lehet, amelyben a jó téma és érdekes szakanyag esztétikus és lélektanilag megalapozott formában jelenik meg.

Se szeri se száma az olyan témáknak, amelyekből jó természettudományi kiállitás készülhet. Egy kis fantáziával könnyü elképzelni olyan kiállitási termeket, ahol a világegyetem mechanizmusára vonatkozó - ma az érdeklődés előterében álló - ismereteket nagyméretü müködő modellek segitségével mutatják be, vagy olyanokat ahol a növényi vagy állati szervezet belső felépitése a látnivaló és az óriási sejt-, szerv- és szövetmodellek között, szinte bejárja a látogató az élőlény testét és igy ismeri meg a szervek müködését. Mindennapi életünkben sokszor érezzük a civilizáció, rohanó korunk ártalmait. Talán nem lenne felesleges ezeket és az ellenük való védekezés módszereit egybegyüjtve kiállitáson bemutatni. A korszerü komplex kiállitás gondolata sugallja a természeti adottságok és az általuk sokban meghatározott emberi tevékenység szoros kapcsolatainak együttes bemutatását, amely célszerüen oly módon történhet, hogy a természeti adottságok emberre gyakorolt hatása mellett az ember természetátalakitó erejét és hatását is érzékeltesse. A mai kor emberének izgalmas témája a biokémiai szerveződés, az öröklődés és életszabályozás kémiája. Első pillanatra nagyon nehéznek tünik ennek az elvont témának a bemutatása, a ma ismert és használt eszközök alkalmazásával könnyen fénykép- és rajzkiállitás kerekedne ki belőle. Pedig a müködést, a folyamatot egyszerüsitve bemutató mozgó modellek segitségével elképzelhető a sikeres megoldás.

A feliratozás kérdése László Gyula dolgozatában is, a hozzászólásokban is, fontos helyet kapott. Ez a probléma szinte minden kiállitásnál ujra és ujra felmerül. Az eddigi tapasztalatok alapján az alternativ megoldás látszik a természettudományi kiállitások-

nál célravezetőnek. Legyen a kiállitás anyaga nagybetüs, rövid feliratokkal is érthető, de a részletek iránt érdeklődők számára legyen kisebb betükkel irt bőségesebb magyarázat is. A nézőket ugyanis valóban két csoportba lehet osztani. A futó látogató csak tallóz a termekben, a másik tipus részletesen megnéz, elolvas mindent. Amennyiben a kiállitás anyaga a fő feliratokkal, tehát csupán kevés szöveggel is érthető, de el van látva a részleteket is magyarázó szövegekkel is, mindkét látogató tipus eredményesen, élményekben gazdagodva tekinti meg. A feliratkérdés jobb megvilágitására álljon itt egy természettudományi példa: tegyük fel, hogy a kiállitás célja a törzsfejlődés bemutatása az egyes állatcsoportok csontrendszerének kialakulása alapján. A tárgyi anyag, cimfeliratok, valamint képaláirások a futó látogatóval is megértetik a folyamatos változást mutató hasonlósági összefüggést, a törvényszerüséget. A tüzetes néző azonban az evolució teljes képét kapja.

A látottak rögzitése szempontjából fontos a jó vezetőkönyv. (Ez propaganda eszköznek sem utolsó.) Kivánatos lenne, hogy ebből akár többféle is kapható legyen, hogy közülük a látogató az érdeklődésének és zsebének legmegfelelőbbet vehesse. Feltétlenül helyes lenne, ha a vezetők és katalógusok egy része több nyelven készülne. Az alapos látogató ezeket otthon mégegyszer áttanulmányozza, de az izléses kiállitásu ismertetőbe még a felületes néző is beletekint otthonában, „A tudás atyja, az ismétlés": a kiadvány haszna az ismeretek rögzitésében nyilvánvaló.

Minthogy a kiállitás hatékonysága a szakanyag lélektanilag hatásos „tálalásának" függvénye, legyen szabad néhány szót szólnom a kiállitások lélektani vonatkozásairól. A kiindulási alap az a tény, hogy a kiállitásokat sokféle müveltségü, beállitottságu ember nézi meg. Vizsgálnunk kell tehát azt a különböző érdeklődésü emberre egyaránt hatásos tényezősort, amely szerint fel kell épiteni a kiállitást.

A módszer nem uj, a pedagógiában rég bevált. A közlendők elrendezésében követendő sorrend: figyelemfelkeltés, adatközlés és végül a tanulság levonása, majd megismétlése. Már álló kiállitások elemzése megmutatja, hogy nem minden esetben érvényesül ez a pe-

dagógiai elv és felépités.

Meg kell itt emlitenem néhány, látszólag jelentéktelen lélektani jelenséget. A figyelem teljes értékü koncentráltsága az egész látótérhez viszonyitva,meglehetősen szük sávon érvényesül.Ez térben az a terület,ahova a látogató fejének elmozditása nélkül lát. Ez a kedvező képszög és terület függ a tárgy nagyságától, a terem méretétől, ha szövegről van szó, a betü méretétől sőt a szöveg betütipusától is. E sáv alatt vagy felett elhelyezkedő tárgyak már csak akkor vonják magukra a figyelmet, ha igen nagyok, élénk szinüek, vagy mesterséges módszerrel hivják fel rájuk a figyelmet (például egy élénk szinü nyil viszi oda a tekintetet). Tapasztaltam már olyan esetet is, hogy a központi, figyelmi sávban levő tárgyra vagy fontos közlendőre szinte senki sem emlékezett a látogatók közül. Ennek oka az volt, hogy a háttérfestés elvonta a figyelmet és ráadásul egy lényegtelen tárgy a közelben kiemelő szinalapot kapott. Ezt a tárgyat többnyire észrevették a látogatók.A jó installáció nem önmagáért van, hanem segit a szakanyag kiemelésében, hangsulyozásában és megértésében.

A fenti gondolatokat továbbfüzve, felötlik, hogy nem lenne-e kivánatos a kiállitási szakembereknek a reklámpszihológia fokozott tanulmányozása és törvényeinek következetes alkalmazása a kiállitáskészitésben és propagálásban. Az a tapasztalatom, hogy a reklám szótól a muzeológusok nagyrésze megborzad, mintha a reklám valamiféle sötét kapitalista manipuláció lenne, amely nem méltó a tudományos ismeretterjesztésben. Pedig lényegében a reklám nem más, mint a figyelem fokozott felkeltése. Az a tény, hogy a kereskedelmi reklám tárgya egy fogkrém-márka, a muzeumi viszonylatban pedig egy tudományos igazság, lényegében nem változtat a dolgokon.

A fentiekből világosan látszik, hogy a jó szakanyag, lélektanilag átgondolt és esztétikus elrendezésben, megfelelő környezetben, adja a hatásos kiállitást. Foglalkoznunk kell tehát a továbbiakban a kiemelő és szép környezet:a dekoráció kérdésével is. A természettudományi kiállitásokban a dekorációs anyag is többnyire természetes eredetü és különleges kezelést kiván. Ez a körülmény - mint látni fogjuk - messzemenő szervezési gondokat támaszt. A

természetben a kedvező és kedvezőtlen időjárási periódusok váltják egymást. Az évszakok változásai sem teszik lehetővé minden időben és minden helyen a megfelelő természeti „dekorációs" anyag begyűjtését. Ezért, gondos szervezéssel és előrelátással, alaposan meggondolt előmunkálatokkal kell a szükséges anyagokat,a megfelelő időben begyűjteni.

Jelentős különbség a más tárgykörü kiállitásokkal szemben, hogy a természettudományi kiállitás tárgyanyaga nem adott, a tervezés stádiumában többnyire nincs a raktárban. A begyüjtés, méginkább a kikészités a témának megfelelően történik. A kész rendezőkönyv (a filmesektől helytelenül átvett müszóval: forgatókönyv) előirásai szerint kell a gyüjtéseket elvégezni. Ez nagy mértékben megnyujtja kiállitásaink megrendezésének idejét és szükségessé teszi az előmunkálatok elkezdését már akkor, amikor elfogadott rendezőkönyv még nincs, csak tématerv. A diorámákhoz a fatörzseket, a kiállitásra kerülő nagyobb állatokat már évekkel az épités előtt be kell gyüjteni. Ezek száritása, fertőtlenitése, preparálása, stb. igen hosszu időt vesz igénybe. E munkák eredményességének gátat szab az a körülmény, hogy a munkák esedékessége idején még nincs költségfedezet, hiszen el nem fogadott rendezőkönyvre jelenleg nem adnak költségkeretet. A jelenlegi költségvetési és szervezési gyakorlat tehát sokszor eredményez egyenetlen munkatempót és elsietett, elnagyolt kiállitásépitést. Viszont ki kell emelnem, hogy a természettudományi kiállitások szervezésének jellege megkivánja a rendezőkönyv legfontosabb, aprólékos részletekbemenő megirását, igen körültekintő elkészitését. A kérdés megvilágitására elegendő, ha a diorámakészités néhány mozzanatát tagolom. A tudományos hitelesség megtartása végett a diorámákban csak olyan anyag (növény és állat) szerepelhet, amely az ábrázolni kivánt biotópban és időszakban, valóban létezik. Másszóval: őszi,lombhullásos erdőt ábrázoló diorámában nem virithat ibolya - tavaszi virág -, nem lehet a hegyi gyepben alföldön élő növényfaj, és nem lehetnek kis vadmalacok sem, mert ezek tavaszi ellésüek. Ebből következik, ha egy kiállitásban van őszi dioráma, akkor a begyüjtés időszakának legalább egy őszt magában kell foglalnia. Növeli a nehézségeket, hogy a begyüjtési időszak nem lehet közvetlenül az épitési időszakot megelőző, hiszen a begyüjtött anyagot még hosszasan preparálni is kell. Kevesen gondol-

nák, hogy egy kis fán 5-8.000 levél van. A preparálás során ezeket a leveleket egyenként ki kell vasalni és rugalmasitó anyaggal kezelni, megfesteni, majd az ág megfelelő helyére visszaerősiteni.

A munkaszervezési nehézségekhez járul többnyire a nyomasztó raktározási gond. A száritott fatörzsek, kitömött állatok, az aljzatanyag nagy és jó tárolási helyet igénylő anyagok.

Ilyen és ehhez hasonló kérdések teszik szükségessé, hogy a természettudományi kiállitások problémáit, elkülönitve a más szakok kiállitási problémáitól fokozott figyelemmel tanulmányozzák a muzeumok felügyeleti szervei is.

Az anyagi és szervezési nehézségek, valamint az egyes esetekben az aktualitást is némileg fenyegető hosszu elkészitési idő terelte ujabban természettudományi téren a fokozott figyelmet a vándorkiállitásokra. Ez nem jelenti azt, hogy nagyobb városaink, idegenforgalmi és kulturális gócaink meg lehetnek természettudományos állandó kiállitás nélkül. Igen sok az olyan terület az országban, ahol már igen régen nem volt természettudományi kiállitás. A természettudományi muzeológus is kevés és számuk egyre fogy. A vándorkiállitás csak gyorssegély. Számukat azonban feltétlen fokozni kell, kétféle módon is. Készüljön változatos tematikáju több uj vándorkiállitás és mindjárt több példányban. A párhuzamosan készitett „duplum kiállitás" olcsóbb és a készitési költség egyrésze rövidesen megtérül a vándoroltatási költség csökkenéséből, ami abból ered, hogy a kiállitás nem utazik keresztbe-kasul az egész országban, hanem csak egy körzetben.

Végül, de jelentőségét tekintve nem utolsó sorban, szólnom kell kiállitásaink propagálásáról is. Természettudományi kiállitásaink hirverése sem a fővárosban sem vidéken nem kielégitő. Ez - tudomásom szerint - elsősorban központi propaganda szerveink elégtelen személyi és anyagi ellátottságának következménye. Az is tény, hogy jelenleg a kiállitást készitő muzeumoknak sincs meg sem a személyi, sem az anyagi feltételük a kellő propaganda kifejtésére.

A folyamatos propaganda jelenleg alig több mint néhány unott hangon felolvasott cim a rádióban, olyan müsoridőben, amikor a

legkevesebben hallgatják. Az ujságokban is csak a kiállitások cimének egyszerü felsorolása található. Sok esetben a természettudományos kiállitások ebből is kimaradnak.Vidéken egyes helyeken már jó előkészitésnek számit, ha valamelyik köztéren, kézzel rajzolt plakát található.

Hatásos propaganda eszköznek vélném, ha a forgalmas utcákon és várócsarnokokban, Budapesten az aluljárókban, egy-egy kis üvegszekrényben vagy kirakatszögletben elhelyezett szép tárgy vonná magára a figyelmet és mellette a szöveg közölné, hogy sok ilyen érdekes és tanulságos dolog látható a muzeumban. Ugyszintén kivánatosnak tünik, hogy a rádió és a TV adjon több szines riportot és ismeretterjesztő müsort a természettudományi kiállitásokról, többször a főmüsoridőben is. (Megjegyzem: a népmüvelés érdekeit segitené, ha a fenti szervek nem számitanának ezért a propagandáért oly busás összegeket fel mint a jelenben.)

Plakátok - mégpedig müvészi szinvonalu plakátok - megjelenése és viszonylag gyakori változása, is fontos propaganda eszköze lenne kiállitásainknak. Utcáink tele vannak jó és szép plakátokkal. Minden elismerésem az „Amigo" kávé és a „Mirelite" készétel plakátoké, de hasonlókat talán lehetne a muzeumok számára is biztositani. Példának a jó propaganda érzékeltetésére fel kell hoznom Eger városát. Itt a Muzeum és a Tanács példamutató összefogásából egy egész város: sok épület és értékes mütárgy vált kiállitássá. A városban mindenütt többnyelvü feliratok, minden arra érdemes épületen tábla,és a jó rendezvények is egymást érik. A propaganda uj eszközeként meg kellene szervezni a rendszeres kapcsolatot a Filateliával és a Muzeumi Hónapot a bélyeggyüjtők fontos időszakává kellene tenni. Helyi bélyegek és bélyegzők alkalmazásával ez megoldható. Kiterjesztendő eszköz, mert szép sikere van az egri és keszthelyi muzeumban, a mütárgy-másolatok eladása. Ez jó üzlet a muzeumnak és izlésfejlesztő, népmüvelő lehetőség is egyben. Természettudományi vonatkozásai ennek vitathatók, de olyan levelezőlapok árusitása, amin érdekes állatok és növények képe van, lehetséges.

A propagandát ki kell vinni az utcára. Nem helyes az a propaganda, amely csak ahhoz a látogatóhoz szól,aki már ugyis bent van a

muzeumban. Előfordulnak olyan előadások, amelyeket neves szakemberek néhány sebtében beterelt látogató előtt tartanak meg, mert a „propaganda" az előadói terem ajtajára függesztett gépelt sorokból állt. Jobban bekapcsolódhatna a muzeumi propaganda munkába a TIT és más művelődési szerv is.

Befejezésül - bár ismert tény - hadd rögzitsem le: a jó természettudományi kiállitás nagy mértékben járul hozzá a korszerü általános müveltség és a szilárd materialista világnézet kialakitásához,Ugy érzem többet is tehetnénk e fontos célok teljesebb megközelitése érdekében. Örülnék, ha irásom erre ösztönözne.

Agócsy Pál

Új kiállítás társadalmi segítséggel

A nagykanizsai Thury György Muzeum 1951-ben indult rohamos fejlődésnek. Gyüjteményanyaga azóta 2000-ről 28.000 darabra növekedett, amelyből csaknem 8.000 a nagyméretü tárgy. A rohamos gyüjteménygyarapodással azonban csak lassan tudott lépést tartani a területi fejlődés. A Muzeum helységeinek légtere az 1950. évi 500 m^3-ről 1964-re 2400 m^3-re növekedett, s ebből negyed rész esett a kiállitásokra, mig a többi a raktárak, a restaurátor-mühely és az iroda között oszlott meg.

1964-ig kilencszer bővült az intézmény. A Müvelődésügyi Minisztérium, illetve a Városi Tanács megértő anyagi támogatásával átlag két évenként jutott egy-egy ujabb raktárhoz, 1956-ban kiállitási teremhez. 1962-ben egy emeletes raktárépületet is épithettünk,két helyiségből álló korszerüen felszerelt restaurátor-mühellyel. Ez a mindig csak a legsürgősebb szükségletet kielégitő fejlesztés azonban jelentékeny munkaerőveszteséggel járt, hisz a raktárakat, de részben a kiállitási termeket is gyakorta kellett átrendezni.

Ezért vetődött fel a gondolat a Megyei Tanács VB. és a többi illetékes szerv részéről egy méreteiben megfelelő, az intézmény gyors fejlődését hosszabb távon is szolgáló muzeumi épület megszerzésére. E célra alkalmasnak tünt a város szivében,a 7-es főközlekedési ut mentén fekvő Lenin u. 5-7. szám alatti müemléképület, melyet a Dél-Zalai Állami Erdőgazdaság, a FÖLDSZÖV Vállalat, több lakás és üzlet foglalt el. Az Erdőgazdaság régtől kérte már felettes hatóságától uj székház épittetését, ezért szivesen vette a Müvelődésügyi Minisztérium Muzeumi Főosztályának 1,200.000 forintos vételi ajánlatát az épület megvásárlására. Az egyesség 1966-ban létrejött, s a Sneff-téren 1969. végére állt is az erdészek háromemeletes modern irodaháza.

A Muzeum is megtette a szükséges lépéseket a lakások szanálására, s kérte a Megyei Tanácsot, rendelje meg a felujitási terveket, s biztositsa az átalakitáshoz szükséges hitelkeretet. A Megyei Tanács VB. azonban 1968-69-re nem volt képes a fejlesztéssel kap-

csolatos hitelkeretet biztositani. Ezért - mivel a helyszüke ismét kétségbeejtően szorongatott már bennünket, s sajnáltuk volna e központi fekvésü szép termeket kihasználatlanul,üresen hagyni - hitelátcsoportositással saját költségünkre rendeltük meg a Zalamegyei Tervező Irodánál a felujitási programtervet.

Egy 1968. januárjában tartott helytörténeti jellegü népfront-előadás alkalmával a nagykanizsai MÁV Pályafenntartás dolgozói kérdéssel fordultak az előadóhoz - a Muzeum igazgatójához - és tájékoztatást kértek a megüresedett „erdészház" átalakitási munkáiról. Midőn meghallották, hogy az épület felujitására anyagi fedezet nincs, s igy az talán évekig üresen fog állni, javasolták az erdészet által elhagyott termek legalább egy részének társadalmi munkával történő felujitását, sőt meg is tették az első felajánlást.

Rövid időn belül spontán mozgalom indult városunkban az uj muzeumi termek felujitására. A felajánlások összefogására Nagykanizsa Város Tanácsa Terv Osztályától Hajnal István épitészmérnök, a Thury György Muzeum Baráti Körének lelkes fiatal tagja vállalkozott. A Végrehajtó Bizottság engedélyével 1968. julius 23-ra összehivta a helyi üzemek és vállalatok felelős képviselőit, s az értekezleten az általa készitett felmérési rajz és hozzávetőleges felujitási terv alapján el is osztották a feladatokat. A Tervező Iroda ugyanis csak novemberre igérte a programterv elkészitését, viszont ők is összeállitottak egy, az elvégzendő feladatokkal kapcsolatos költségvetést.

Hátra volt még az anyagszükséglet költségeinek előteremtése. Kanizsa egyik legjelentősebb,az egykori hires végvár köveiből 1705-től épitett müemléki épületéről lévén szó, az Országos Müemléki Felügyelőséghez fordultunk gyorssegélyért. Merényi Ferenc igazgató a benyujtott előzetes költségvetés alapján májusban 50.000 forintot, majd juniusban ismét ugyanennyit biztositott anyagbeszerzésre, melyből a parkettát, cementet, meszet, sódert, villanyszerelési anyagokat, stb. vásároltuk meg. A hiányzó összeget saját költségvetésünkből pótoltuk, de számos, főleg hiánycikk átengedéséért, kölcsönzéséért illeti köszönet az épitési vállalatokat, üzemeket, s magát a Városi Tanácsot is.

Az előzetes felajánlások alapján a felujitási munkák már májusban elkezdődtek, julius végétől pedig már nagy lendülettel folytak. Komoly nehézséget okozott azonban a segédmunkáshiány. Egyes vállalatok ugyanis csak szakmunkásokat tudtak küldeni, mivel segédmunkásban maguk is hiányt szenvedtek. Ekkor a KISZ szervezetekhez fordultunk segitségért. Közülük a Dózsa laktanyáé és a Landler Jenő gimnáziumé tüntette ki magát leginkább, akiktől csaknem 200 napi társadalmi munkát kaptunk; még pedig a legnehezebbet, mert transzportőr hiányában vödrökben hordták le a régi, gombás feltöltést, s szállitották fel a kb. 30 m^3-nyi betonkavicsot az emeletre.

Sulyos gondot okozott az anyagfuvarozás is.A TEFU-kocsikat ugyanis erősen lekötötte az aktuális terménysszállitás, s nékünk csak esténként tudtak volna fuvart biztositani, akkor viszont rakodónk nem volt már. A Határőrséghez fordultunk segitségért és nem eredménytelenül. Ők szállitották el a több mint 35 m^3-nyi fertőzött altalajt, s hozták a bányából a homokot, betonkavicsot, deszkát, stb. Rakodót többnyire a KISZ-esek adtak. A társadalom csaknem minden rétege megmozdult a jó ügy érdekében, a villanyszerelés befejeztével még az ÁVESZ is munkaidőn tul és társadalmi munkával végezte el az áram bekötését.

A társadalmi munkák helyszinen történő közvetlen koordinálását Hajnal István irányitásával Kalmár József nyugdijas, az épitőipar kiváló dolgozója, Baráti Körünk tagja végezte. Erre főleg a betonozásnál volt szükség, amikor rövid idő alatt igen sok embert kellett mozgatni.

A MÁV Pályafenntartási Főnökség dolgozói már márciusban felszedték a rengeteg korhadt padlót, párnafát, szétbontották a kályhákat, elvégezték az ajtók és ablakok javitását, üvegezését, festését s a szükséges lakatosmunkákat. A Kinizsi-utcai Épitőipari Szövetkezet egy 54 m^2 alapterületü kiállitási terem teljes felujitását készitette el, betonozással, parkettázással, festéssel, villanyszereléssel együtt. A Tanácsi Épitőipari Vállalat a 30 méter hosszu, 2-3 méter széles emeleti folyosó kőmüvesmunkáit, festését és mázolását, mig a Zalamegyei Állami Épitőipari Vállalat dolgozói az ugyanekkora földszinti folyosó és az emeletre vezető

lépcsőház s a kapualj kőművesmunkáit és villanyszerelését végezte el. A Dunántuli Kőolajipari Gépgyár, az Ipari Iskola tanulói Pásti István oktató vezetésével, valamint a Vasipari Vállalat a többi kiállítási terem és a folyosó villanyszerelését végezték.Utóbbi ezenkivül biztonsági vasrácsot is szerelt a földszinti ablakokra. Az Üveggyár villanyszerelői két ujabb terembe is bekötötték a villanyt. A Dunántuli Kőolajfurási Vállalat három terem teljes parkettázását végezte, mig az Ingatlankezelő Vállalat a többiét, s kedvezményesen, saját telepéről biztositotta részünkre a szükséges jóminőségü anyagokat.E téren kaptunk segitséget Nagykanizsa Város Tanácsa Ut-Hidkarbantartó Részlegétől, de ők csinálták az áram bekötéséhez szükséges árammérő szekrénykéket is. A Sörgyár a földszinti ajtók mázolását végezte, mig a Butoripari Vállalat parkettát száritott és az emeletre vezető ékalakban forduló, széles tölgyfalépcsőt javitotta meg. Sőt eljött segiteni Strényi György szobafestő is, aki a földszinti folyosók festését végezte el. A Honvédség, a Határőrség és a KISZ szervezetek közreműködéséről szóltam már.

A felujitási tervek hiányában csak részben vehettük igénybe a Butoripari Vállalat felajánlását, és nem volt módunk pillanatnyilag elfogadni a Földgázüzem dolgozóinak igen áldozatkész vállalását a gázszerelés elvégzésére, illetve a központi fütés beszerelésére sem.

Az Országos Müemléki Felügyelőség többször is ellenőriztette a munka menetét, s küldötte, Szlaterics Gyula mérnök minden alkalommal megelégedését fejezte ki.

Szeptember 8-án öt szép, boltives teremben s az összes folyosókon mintegy ezer főnyi közönség előtt nyitotta meg ünnepélyes keretek között Vándor László, az MSZMP Városi Bizottsága első titkára a Dél-Zalai Állami Erdőgazdasággal és a zalamegyei vadásztársaságokkal közösen rendezett reprezentativ vadászati kiállitásunkat. A kiállitás szinvonalát emelték az országos muzeumainktól kölcsönzött értékes mütárgyak: igy a Magyar Nemzeti Muzeum vadászfegyverei, a Magyar Nemzeti Galéria vadászati tárgyu festményei, valamint a Természettudományi Muzeum kitömött nagyvadjai. Ezek gyors és szives átengedéséért ezuton is köszönetet mondunk. A ki-

állitás nagy sikerét leginkább az bizonyitja, hogy október 13-ig csaknem 8.000 fő tekintette meg.

Az első kiállitást a Muzeumi Hónap alkalmával, az október 20-án Szij Béla művészettörténész közreműködésével a Magyar Nemteti Galéria és magángyüjtők anyagából rendezett, a zalaujlaki születésü Egry József művészetének kibontakozását bemutató emlékkiállitás, valamint a Városi Képtár II.tárlata követik. Ezeket mintegy 3.000 fő látogatta meg.

E rendezvények nagy sikere azt bizonyitja, hogy a Muzeum uj hajléka valóban kitünő helyen fekszik, s azt közönségünk máris a magáénak érzi. Fütés hiányában ugyan az épületet a téli hónapokra be kellett zárnunk, de a Tanácsköztársaság megalakulásának 50. évfordulóján, 1969. március 21-én ujra megnyitjuk kapuit.

Az épület jövője még mindig gondot okoz. A Megyei Tanács VB. ugyanis nem rendelkezik megfelelő felujitási kerettel, ezért a teljes külső és belső helyreállitás kiviteli tervének megrendelése sem történt még meg. Bizonytalan, hogy a programtervben előirányzott felujitási költségnek legalább egy részét biztositani tudják 1969-ben. Pedig a döntést hamar meg kellene hozni, s a kiviteli terveket is megrendelni, mert ennek az épületnek 11 termében és összes folyosóin nyilik meg felszabadulásunk 25. évfordulóján, 1970-ben uj állandó kiállitásunk, melyet nagy érdeklődéssel vár a város és környéke lakossága.

H. Kerecsényi Edit

Törzsgárdajelvény a Természettudományi Múzeumban

A Természettudományi Muzeum vezetősége 1968-ban a muzeum dolgozói részére törzsgárda jelvényt alapitott, hogy ezzel a Természettudományi Muzeum dolgozóinak hosszabb munkaviszonyát, amely a muzeumhoz való hüségüket és ragaszkodásukat bizonyitja, nyilvánosan és maradandó formában is méltányolja és elismerje.

A törzsgárda jelvénynek három fokozata van:

I. fokozata 17 mm magas és 11 mm széles, fekete, álló hasáb; középen vizszintes piros szalag keresztezi. A hasáb alsó felét zöld koszoru fogja át. A hasáb szegélye, felső részében két T betü, alsó részében egy M betü, a szalag „Törzsgárda" felirata, valamint a koszoruban elrendezett levelek szegélye aranyszinü.

II. fokozata, mint az első fokozat, de koszoru nélkül.

III. fokozata, mint a második fokozat; a hasáb szegélye és betüi, valamint a szalagon lévő felirat azonban ezüstszinü.

A jelvényhez tartozik külön adományozási okmány, valamint viselésére jogositó igazolvány. Az előbbi rövid formában tartalmazza a törzsgárda jelvény alapitó okmányának szövegét.

„A Természettudományi Muzeum vezetősége, a helyi pártszervezettel és szakszervezeti alapszervvel egyetértésben és támogatásukkal, a muzeumban eltöltött hosszabb munkaviszony külön elismeréseként dolgozói részére törzsgárda jelvényt alapit.

A jelvény,azaz annak három fokozata - III. (ezüst), II. (arany) és I. (koszoruval övezett arany) fokozat - azokat a dolgozókat illeti meg, akik tiz, husz vagy harminc éven át becsülettel és eredményesen dolgoztak a Természettudományi Muzeumban, és akik munkájukon felül

erkölcsi és politikai magatartásukkal arra érdemesnek bizonyultak. Nyugdijazás vagy egyéb kivételes méltánylást érdemlő esetek kivételével a jelvény elnyerésére abban az évben nyilik meg a jogosultság, amelyben az illető muzeumi munkaviszonya eléri a 10, 20 vagy 30 esztendőt. A 40., illetve 50., a muzeum szolgálatában eltöltött jubileumi évet a muzeum vezetősége más módon igyekszik honorálni.

A Természettudományi Muzeum vezetősége a törzsgárda jelvény adományozását más, az adott évben lehetséges juttatással is törekszik kiegésziteni.

A jelvények ünnepélyes átadása évente egyszer történik, első izben 1968-ban a Muzeumi Hónap alkalmával."

A törzsgárda jelvény alapitásával egyidejüleg irásban lefektetett szabályok részletesen kitérnek a jogosultság megállapitására, az adományozás módozataira, valamint a jelvénnyel együtt járó kedvezmények, illetve juttatások formájára (pl. jutalomszabadság) és mértékére is.

Székessy Vilmos

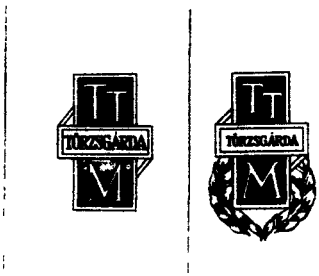

Baloldalt a törzsgárda jelvény III., ill. II., jobboldalt I. fokozatának a képe.

A Rábaközi Múzeum helytörténeti munkája

1959-ben - most 10 éve -, a Győr-Sopron-megyében már meglévő három, nagymultu muzeum (Liszt Ferenc Muzeum, Sopron; Xántus János Muzeum, Győr; Hansági Muzeum, Mosonmagyaróvár) mellett alakult meg a Rábaköz gazdasági, történeti és kulturális központjában, a járás székhelyén, Kapuvárott a muzeum.

Nem kívánok itt kitérni a megalakulás körülményeinek ismertetésére, annak szükségességére azonban röviden rá kell mutatnom.

A kapuvári járás a soproni muzeum gyüjtőterülete volt. A távolság azonban természetesen mindig csökkenti a munka intenzitását. Területünk pedig oly gazdag műtárgyakban, hogy azokat feltétlenül meg kell menteni. Ez viszont csak állandó és közvetlen kapcsolattartással érhető el.

Ezt tartotta és tartja ma is szeme előtt muzeumunk, s ennek eredménye, hogy gyüjteményanyagunk 1968. december 31-én már a következő volt:

Régészet	1.285	darab
Numizmatika	550	darab
Néprajz	1.732	darab
Képzőművészet	982	darab
Iparművészet	178	darab
Helytörténet	1.037	darab
Tört. dok.	3.385	darab
Negativ	3.800	darab
Fénykép	2.076	darab
Könyvtár	1.963	kötet
Folyóirat	413	kötet
Összesen:	17.401	darab

Ez az eredmény csak ugy volt elérhető, hogy megérttettük Kapuvár község és az egész járás társadalmával, hogy a mult emlékeinek megmentése, feltárása és közkinccsé tételével érthetőbbé válik jelenünk, biztatóbbá válik jövőnk. Sikerült megérttetnünk: hid vagyunk a mult és a jövő között.

A muzeumok feladata kettős: gyüjteniök kell a mult emlékeit, majd azokat közkinccsé kell tenniök. Ugy vélem, hogy a fenti számadatok igazolják, hogy fiatal muzeumunk az első követelménynek eleget tett.

Vizsgáljuk most meg a feladat másik oldalát, s ezzel helytörténeti munkásságunk is világossá válik.

Kezdő muzeum előtt nagy probléma a „mit gyüjtsünk?" és a „hogyan gyüjtsünk?" Az e kérdésekre adott válaszaink egyuttal helytörténeti munkánk gerincét is megadják. (Itt most nem térek ki a viselettörténeti anyag gyüjtésére; annak már volt bizonyos előzménye korábban is.)

Legelőször is számba kellett vennünk, hogy ki és mit irt eddig Kapuvárról. Ez kiindulópont volt, egyuttal kijelölte a nagyon bőséges feladatokat is. Először is a környék középkori története teljesen kutatatlan volt. Néhány általános megjegyzésen kivül alig volt található adat. Vonatkozik ez a megállapitás a kései feudalizmus korára is, ezen belül pl. a céhtörténetre, a közigazgatással kapcsolatos ismeretekre is; nem szólva a munkásmozgalomról, amellyel környékünkön soha, senki nem foglalkozott.

Nem tévesztettük szem elől, hogy tevékenységünknek elsősorban tárgyakhoz kell kapcsolódnia.

Kezdeti lépéseinket messzemenően egyengették a soproni kollégák. Vegyük sorra!

Régészeti kutatómunkájuk eredményeit összevetettük a már publikált okleveles anyaggal, s igy egyre teljesebben állott össze környékünk, elsősorban is Kapuvár, Mohácsig tartó összefüggő története. (Ennek a munkának olyan jelentős állomásai voltak, mint a

Kapuvár-kistölgyfai Árpád-kori telep, különösen pedig közvetlenül a vár körül folyó földmunkák.)

A helytörténet iránti érdeklődést 1962-ben sikerült teljesen Kapuvár társadalma érdeklődésének középpontjába állitani. Ez évben egyhetes ünnepségen emlékeztünk meg községünk első okleveles említésének 800. évfordulójáról. A megyei muzeumi szervezet évkönyvébe „A kapui vár" cimmel dolgozatot irtunk. Ebből különlenyomat is készült s ezt bőséges példányszámban - a Járási Tanács VB jóvoltából - téritésmentesen - osztottuk szét a községben.

A támadt érdeklődést kellett most fokoznunk: érezze mindenki,hogy a muzeum a sajátja. Lapozgatva a leltárkönyvet, ugrásszerü ettől kezdve a tárgyak számának gyarapodása. Ugy határoztunk,hogy egyes személyeket, közületeket érdekeltekké teszünk kutatómunkánkban. Szabad legyen néhány kiragadott példával ezt bemutatnom.

Céhes emlékünk, vagy a kismesterségekkel kapcsolatos tárgyi anyagunk nem volt. Munkatervünkbe vettük, hogy kiállitást rendezünk (a nincsből!) „Kihaló kapuvári mesterségek" cimen. Segitséget kértünk a KIOSZ-tól s az eredménye meglepő volt. Ez volt az első ilyen próbálkozásunk. Figyeltünk minden felhasználható évfordulót, s mindegyik esetében az illetékes intézmény segitségére támaszkodtunk (társadalmi egyesületek, iskolák, stb.).

A muzeum igazgatója egyedül kevés lett volna erre a munkára. Hisz a felsoroltakon kivül fáradhatatlannak kellett abban is lenni, hogy minden legkisebb, eddig ismeretlen eredményt TIT előadásokon keresztül nyilvánosságra hozzon, s igy mindig ujabb és ujabb barátokat szerezzen a muzeum ügyének, a helytörténeti kutatásnak. Létrehoztuk a Muzeumbarátok Körét, ahol összegyüjtöttük azokat, akik ősi kapuváriak, s akik ragaszkodnak mindenhez, aminek köze van szükebb pátriájukhoz. A Baráti Körben orvostól lakatosig, pedagógustól parasztemberig minden rendü és rangu ember megtalálható, igy aztán sikerült eljutnunk minden társadalmi réteghez. Összejöveteleinken helytörténeti kutatásaink eredményeit rendszeresen közöltük a tagokkal, akik egyre több ismerősüket hozták magukkal.

Külön kell szólnunk munkásmozgalmi kutatásunkról. Hasonló módszert alkalmaztunk itt is, mint a korábban már emlitett. A Pártbizottság segitségével megkerestük a munkásmozgalom veteránjait s azok átadták féltve őrzött dokumentumaikat. Ez annyira sikerrel járt, hogy önmagában e dokumentumok lehetővé tették egy nagyobb terjedelmü (2 iv) dolgozat megirását, s a jubileumi kiállitás megrendezését saját anyagunkból.

Gyüjtőmunkánk eredményeként lassan összeáll Kapuvár és környékének teljes története. A dolog természetéből következik: ez soha nem lehet teljes, hiszen mindig ujabb és ujabb adatokra bukkan a helytörténész. De azt hiszem a cél nem is ez. Abban látom első sorban, hogy a szükebb haza megismertetésén és megszerettetésén keresztül az igaz hazafiságra nevelés országos erőfeszitésében résztvegyünk.

Faragó Sándor

A kiállításrendezés egyes kérdéseiről

László Gyula irása nyomán a Muzeumi Közleményekben a kiállitásrendezésről kialakult vitához kapcsolódva kivánok itt néhány olyan problémát röviden megemliteni, melyekkel munkám végzése során találkoztam.

Muzeumaink kiállitásra kerülő anyaga (régészeti, néprajzi, természettudományi, stb.) a szakember számára bármilyen érdekes is, a szemléltetés korszerü eszközei nélkül a látogató figyelmét nem tudja kellő intenzitással lekötni. A bemutatott anyag önmagában nem mindig rendelkezik elegendő vizuális hatással, szükséges annak fokozása. A kiállitásrendezőnek az eddigieknél merészebb formai és szinkombinációk felhasználásával kellene hatnia. Ha megfelelő installációt tudunk alkalmazni, - amely önmagában is esztétikum, de szerepe alárendelt, mert mindenkor csak a kiállitott tárgy diszleteként jelentkezik -, a látogatóban a vizuális élmény maradandóbb lesz. Ennek alapján vitatom László Gyula cikke következő állitásának helyességét:„az optikai szépség feledteti a tárgyakból kihámozható történetiséget".

Nem minden tárgy tud önmagában figyelmet kelteni, a közönség érdeklődését fel kell rá hivni. Egy rómaikori váza, egy fibula vagy övcsatt csak annyit mond, amennyit a látogató meglévő ismeretei esetleg izlése számára jelent, de nekünk ez nem mérvadó. Optikai hatással kell elérnünk, hogy a kiállitás egyetlen látogatója se tudjon közömbösen elhaladni egyes tárgyak mellett.

A reklámozás, a rendezés pszichológiájának oktatása ma már egyetemi szinten folyik világszerte. Szükségesnek tartanám, hogy minden, a kiállitások rendezésében érdekelt személy számára kötelező, vagy legalább is hozzáférhető legyen az e tárgykört érintő uj és egyre fejlődő ismeretanyag.

Az optikai figyelem felkeltéséhez pl. egy természettudományi kiállitásban a mainál fontosabb szerepet kaphatna a fotó, mint önálló müvészi alkotás. A kiállitásokban eddig alkalmazott fotók sok esetben tárgyat pótoltak, máskor megelégedtek a bemutatott

tárgy egyszerü felnagyitásával, anélkül, hogy ezekről többet mondtak volna. Példaként vegyünk egy kiállitott növényt, amely formáján és szinén kivül pl. szerkezetéről keveset árul el számunkra. Háttérként nagyméretü fotót alkalmaznék a növény mikroszkópikus metszetéről, vagy más esetben, egy emlős bemutatásánál, annak csontvázáról készitett szintén nagyméretü fotóval segiteném a tárgy belső szerkezetének megismertetését.

A szakkiállitásoknál állandóan jelentkeznek uj problémák, szinte minden tárgykörben. Egy uj kiállitás megrendezésénél az a cél, hogy korszerübb, célszerübb és - ha lehet - olcsóbb is legyen, mint az azt megelőző volt. Éppen ezért észszerünek tartanám, ha a kiállitás kivitelezői „szakosodnának", vagyis specializálnák magukat egy témakörre, igy figyelmüket összpontositva, tapasztalataikat egyre növelve, többet tudnának nyujtani. Itt főleg a természettudományi kiállitások megrendezésénél felmerülő problémákra gondolok. Ez a munka különálló ismereteket, speciális tevékenységet igényel.

Egy dioráma elkészitésénél szükség van olyan anyagokra, melyek meghatározott időben, helyen gyüjthetők (fa, növényzet, kő, stb.). Ezek formája, nagysága, felhasználhatósága éppen a dioráma készitőjének nem lehet közömbös. Ez a gyüjtőmunka véleményem szerint nem oldható meg a kiállitásrendező személyes részvétele nélkül, annál is inkább, mivel számos eset igazolja, hogy a begyüjtött anyag - bár szakszempontból megfelelő volt - technikailag vagy esztétikai szempontból nem bizonyult használhatónak. Igy a begyüjtésre forditott idő, energia és pénz kárba veszett, a munkát meg kellett ismételni. A kiállitásra kerülő növényi anyagot tartósitani, preparálni kell. Elsőrendü fontosságu kérdés, hogy a gyüjtés a megfelelő évszakban, kedvező éghajlati viszonyok mellett történjék meg. Számolni kell azzal,hogy a természettudományi kiállitások előkészitése jóval több időt igényel, mint a többi, más természetü rendezés.

Egy másik szintén megoldatlan kérdés a diorámába kerülő kitömött állatok preparálása. Előzetes megbeszélés és tervezés lenne minden esetben célravezető, hogy az állatok a rájuk jellemző többféle tevékenység közben, tehát változatos állásban készüljenek el.

Hozzájárulna a jó felkészüléshez és zavartalan munkát biztositana egy állandó, kimondottan kiállitási célokat szolgáló preparátum készlet. A gombákat pl. csak egyszer kellene begyüjteni, hogy róluk szilikonnegativ készülhessen. A bármikor készithető másolatokkal véglegesen megoldanánk a gombák bemutatási problémáját. Ugyanigy állandó készletet kellene tartani preparált rovarokból, amelyek nem kutatási, hanem kiállitási célra készülnek. A kiállitásra kerülő rovarok ugyanis másfajta preparálást igényelnek,mint a tudományos munkára szolgálók.

Ami a forgatókönyvek terjedelmét illeti, az eddigi gyakorlat azt mutatja, hogy a rendelkezésre álló területhez képest majd minden esetben tul voltak méretezve (most csak a természettudományi kiállitásokra gondolok). Nézetem szerint kevesebb anyaggal, a lényeget kiemelve, többet tudnánk nyujtani az érthetőség szempontjából látogatóinknak. Szeretném hangsulyozni a kivitelezővel történt megbeszélés fontosságát a forgatókönyv végső kidolgozása előtt, amikor is - ugy érzem - nagyon eredményes lenne, ha nem csak a kivitelező, hanem a forgatókönyv irója is igyekezne alkalmazkodni az esztétikai igényekhez.

Sok érdekes és követni való példát láthatunk mostanában külföldön a modern kiállitásrendezés terén. A japánok rovartani kiállitását emliteném, ahol a rovarok 50-100 cm-esre felnagyitott modelljeit láthatja a közönség. Nincs tulméretezve az anyag, a rengeteg apró rovar, a nagyszámu fotó nem fárasztja a látogatót, mint sokszor itthoni kiállitásainkon. A kiemelés által az anyag szemléletesebbé és maradandóbb élménnyé válik.

A haifai állattani kiállitás diorámáit akár alkotás-számba is vehetjük, csodálatosan szépek. Közülük a kisebbek hátterénél fotós megoldást is láthatunk.

A jól előkészitett és összehangolt kiállitási munkálatok mindenképpen csökkentenék a kiállitás költségeit, sok energia, felesleges munka megtakaritását eredményeznék s több lehetőséget adnának az egyes feladatok szakszerü és esztétikus megoldásához.

Makky György

A műszaki múzeumi adattárak kérdéséhez

A muzeumainkban felhalmozódott nem tárgyi, de megőrzésre érdemes, többnyire archivális iratanyag és a muzeológiai munkával kapcsolatos feljegyzések közös nyilvántartó és kezelő keretéül alakultak ki a muzeumi adattárak. A kisebb, munkaerőhiánnyal küzdő muzeumokban az adattárnak ez a „vegyes lerakóhely" jellege máig fennmaradt. Azokban az intézményekben azonban,amelyekben az anyag tömege és a növekvő tudományos igényesség a korábbi közös kezelés helyett áttekinthetőbb rendezést kivánt meg,az adattárak legalább részbeni szakosodása hamarosan megkezdődött. Elsősorban természetesen a nagy muzeumokban.

Igy a régi Magyar Nemzeti Muzeum szervezetébe tartozó muzeumok közül elsőnek, már századunk harmincas éveinek elején, a Néprajzi Muzeumban szervezték meg a N é p r a j z i A d a t t á r a t. A felszabadulás után hamarosan - régészeti muzeológiánk ugrásszerü fejlődése következtében - szükségessé vált a R é g é s z e t i A d a t t á r megszervezése a Történeti Muzeumban. A néprajzi, majd a régészeti adattár megszervezése egészséges fejlődési folyamatot inditott meg többi országos muzeumunkban is, ha nem is ennyire egyértelmü és szabatos profillal, kialakitották a tudományos kutatómunka támaszául szolgáló szakági adattáraikat.

A néprajzi és régészeti adattár szervezete, munkamódszere, példaként szolgált a sokrétü helyi gyüjtőfeladattal birkózó vidéki muzeumoknak. Gyüjtőkörük heterogén jellege, s a munkájukban jelentkező egyre magasabbfoku szakmai igényesség, a legtöbb helyen az adattári anyagnak legalább részbeni szakosodásához vezetett. Igy azután még a kisebb, általános gyüjtőkörü, t á j m u z e u m a i n k b a n is - lényegében a hazai muzeológusképzés jelenleg érvényesülő tendenciáihoz igazodva - a z a d a t t á r a k h á r m a s t a g o l ó d á s a j ö t t l é t r e: a./ néprajzi adattár, b./ régészeti adattár, és c./ harmadiknak a megmaradt vegyes anyagból a helytörténeti adattár.

Ezeket az adattárakat - már amennyiben vannak - a kapcsolatos tárgyi anyag mellett a szakos muzeológusok kezelik, mintegy a szakos tárgyi gyüjtemény kiegészitéseként.

Egyes muzeumokban a helyi adottságok más irányu szak-adattárak megszervezéséhez vezettek. Igy pl. „Legujabbkori Dokumentációs Adattárában" a miskolci Herman Ottó Muzeum, - vidéki muzeumaink között elsőként - a muzeum gyüjtési területének munkásmozgalmi és szocialista dokumentum anyagát sürüsitette össze.

Mindez azt mutatja, hogy a hagyományos gyüjtőkörü muzeumok adattári kérdésének rendezése az egészséges fejlődés utján halad, bár a helyi személyi és dologi adottságoktól függően eltérő ütemben. Megoldottnak, országosan egységes elvek és szempontok szerint rendezettnek azonban a kérdés még nem tekinthető. Éppen ezért a spontán fejlődés ellenére sem érezheti a hazai muzeológia felmentve magát az adattár problematikájának mélyebb tanulmányozása, egységesebb koncepcióba való felvázolásának kötelessége alól.

A szakmuzeumi adattárak

A vázoltnál a fejlődésnek sokkal kezdetibb szakaszában vannak szakmai, elsősorban müszaki és müszaki-gazdasági jellegü muzeumaink adattárai, oly annyira, hogy e téren még a „közös nyelv", az alapvető fogalmak is tisztázásra szorulnak. Oka ennek elsősorban az,hogy legtöbb müszaki jellegü szakmuzeumunk gyermekcipőben jár, hisz legtöbbjük a Felszabadulás utáni években, sőt az utolsó tiz esztendőben jött létre. Munkatársaik is a müszaki szakterületről jöttek, bár szakmailag felkészülten, de muzeológiai tapasztalatok nélkül. Általános muzeológiai irodalmunk egyébként is szerény, és az adattári kérdésekkel alig foglalkozik. Olyan általános összefoglaló muzeológiai kézikönyvünk még nincsen, mely legalább kezdeti tájékoztatást nyujtana a szakmuzeumok más területről jött, muzeumi munkát még nem végzett munkatársainak az alapvető muzeológiai kérdésekről. Önálló müszaki muzeológia pedig még nem alakult ki, bár létrehozásának a szüksége már mutatkozik.

A magyar müszaktörténet - mint tudományág - szintén kialakulóban

lévő studium, s nem támaszkodik évszázados hagyományokra és tapasztalatokra, mint a néprajz vagy a régészet; így egyelőre nem nyujthat segitséget müszaki muzeológiánk kifejlődéséhez sem. Sőt, jelenleg inkább forditott folyamat kibontakozását észlelhetjük.

A kérdés rendezetlenségének vannak előnyei is. A szakmai és egyéb müszaki adattárak kialakulásában még módunkban áll kikapcsolni az alkalomszerüség és esetlegesség következményeit, s egységes kezelési irányelvek kialakitásával még a kezdés éveiben összehangolhatjuk fejlődésüket.

Külföldi muzeumok példái

Mielőtt a feladat megoldásához kapcsolódó gondolatokat tovább füznénk, vessünk egy pillantást néhány nemzetközileg is előkelő helyen álló müszaki muzeum adattári munkájára és felfogására.

Az elmult években alkalmam nyilott tanulmányozni a moszkvai politechnikai muzeum, a prágai müszaki muzeum, a kassai müszaki muzeum, a varsói müszaki muzeum, a bécsi technikai muzeum, a luzerni közlekedési muzeum, a nürnbergi vasuti muzeum, a müncheni nagy német müszaki muzeum és még néhány hasonló intézmény munkáját. Mindegyik emlitett intézményben igyekeztem az adattári munkában is tájékozódni. A kérdések, amelyekre feleletet kerestem, a következők voltak:

- van-e archivuma, adattára a nagy müszaki muzeumoknak,
- mi az adattár és mi az archivum gyüjtőköre,
- milyen helyet foglalnak el a muzeum szervezetében az adattárak és az archivumok,
- milyen rendszerben folyik gyüjtő és tároló munkájuk.

Általánosságban mindenekelőtt azt állapithattam meg, hogy adattára és archivuma mindegyik emlitett muzeumnak van. Az a körülmény, hogy ezek a muzeumon belül összevontan vagy külön szervezeti egységben működnek-e, nem elvi, hanem általában gyakorlati kérdés: legtöbbször munkaerő probléma. Miután az adattári és az archiválís munka bizonyos területeken nemcsak azonos munkamódszereket kény-

telen követni hanem szinte elválaszthatatlanul össze is folyik, a muzeumokban többnyire összevont szervezeti egységet képeznek. Általában nem tartozik hozzájuk a mindegyik muzeumban ugyancsak szükségszerüen kifejlődő másik, még nem említett dokumentációs gyüjtemény: a szakkönyvtár.

A moszkvai P o l i t e c h n i k a i M u z e u m-ban, az archivum és adattár egységes keretben, külön muzeumi osztályként, mégpedig fontos osztályként müködik, nagy személyzeti apparátussal. Külön érdekessége, hogy ez az osztály kezeli a muzeum minden nyilvántartását, beleértve a tárgyi gyüjtemények muzeológiai leltár-nyilvántartásait is. Ezeken kivül hat külön gyüjteményt kezel. Ezek:

a. T u d o m á n y o s A r c h i v u m. Elsősorban technikatörténeti feldolgozások, megjelent és meg nem jelent kéziratok, tanulmányok gyüjtőhelye. Ide kerülnek tematikus elrendezésben a muzeológiai iratok és feljegyzések is.

b. M u z e u m t ö r t é n e t i g y ü j t e m é n y. A politechnikai muzeum történetére, müködésére vonatkozó iratoknak, plakátoknak, jelentéseknek, kiadmányoknak és egyéb dokumentumoknak foglalata.

c. T e c h n i k a t ö r t é n e t i d o k u m e n t u m o k. Nagy feltalálók, müszaki alkotók, sztahanovisták és kiváló dolgozók személyes emlékei, iratai, levelei; a rájuk vonatkozó feljegyzések; továbbá a jelentős müszaki alkotások, munkamódszerek, találmányok müszaki és történeti dokumentációjának a gyüjtőhelye, beleértve a megőrzendő müszaki rajzanyagot is. Mindez tematikus elrendezésben.

d. K é p t á r. Minden a muzeum gyüjtőkörébe tartozó, az orosz és a többi szovjet nép müszak-történetére vonatkozó képanyag - nagyobb hányadában fényképanyag - gyüjteménye. Ebben a csoportban kezelik a szigoru szempontok szerint kiválasztott és megőrzésre érdemesnek talált,

különféle eredetü fényképnegativokat, diapozitivokat és mozgó filmeket is, csoportonként numerus currens szerint rendezve. A keresett darab kiemelését több szempontu mutató rendszer teszi lehetővé.

e. É v f o r d u l ó k. A müszaktörténeti eseményeket nyilvántartó kartonozott adatgyüjtemény. A kartonok sok szakcsoportban és időrendben való elrendezése teszi lehetővé a gyors áttekintést. Célja elsősorban a hagyományápoló propaganda szolgálata. A muzeum munkatervében a jelentős eseményekről való megemlékezésekhez, propaganda kiadványok kezdeményezéséhez szolgáltatja az adatokat.

f. A m u z e u m b a n ő r z ö t t t á r g y a k t u d o m á n y o s l e i r á s a i n a k g y ü j t e m é n y e. Tulajdonképpen a nálunk leiró szakkartonnak nevezett anyag szisztematikus rendszerben való összegyüjtése. A tájékozódás, tekintettel a negyed milliós leltári egységet meghaladó állagra, csupán sokszempontu mutatórendszer kialakitásával lehetséges. Érdemes megemliteni, hogy muzeális tárgyak leirásában a szovjet muzeológia lényegesen igényesebb, mint a mi leiró kartonjaink. A leirásra szolgáló formanyomtatvány maga összehajtott négyoldalas kérdőivszerü karton, melyben a kimeritőbb válaszadást kivánó kérdésekre a választ betétiveken dolgozzák fel. Némelyik szakleirás nemegyszer 10-15 oldalnyi tanulmánynak felel meg.

A kisebb méretü kartonokra feldolgozott adatanyagot szabványositott fiókos szekrényekben, „lovasok" közé rendezve kezelik, amint ez általában másutt is szokás.

Az archivális jellegü anyagokat (ide számitva a fentebb emlitett tárgyleirásokat is), amint erről már szó volt, t e m a t i k u s k i g y ü j t é s e k b e n, ugynevezett „f o n d"-okban kötegelve tárolják. Egyébként ezt a kifejezést használnák az egész osztály megjelölésére is.

Maga a „F o n d o k O s z t á l y a" kiemelt központi he-

lyet foglal el a muzeum szervezetében. Közvetlenül az igazgatónak van alárendelve, s bizonyos szempontokból a szakági osztályok felett áll.

A prágai M ü s z a k i M u z e u m, a második legnagyobb szocialista általános müszaki muzeum szervezetében ugyancsak külön osztály az „Adattár és Archivum". Munkájának középpontjában müszaktörténeti archiválís anyag gyüjtése, rendezése és nyilvántartása áll.

Az anyagot tematikus rendben, szintén f o n d o k-ban kezelik és nagyméretü, erős vászonnal kasirozott dobozokban tárolják. A beérkező archiválía - a n u m e r u s c u r r e n s rendjében - bevezetésre kerül az archivum központi leltárkönyvébe, majd a leltározást végző szaktisztviselő eldönti, hogy tárgyánál fogva melyik fond anyagához tartozik. Ezután a fondba elhelyezve, a fond leltárjegyzékébe ujból bejegyzik. Egyidejüleg kereső karton is készül róla, amelyet egy mutató-rendszerben helyeznek el.

A fondokban, jellegüktől függetlenül együtt tárolnak a tematikusan odatartozó képek, nyomatok, fényképek, térképek, stb. Csupán a fényképnegativok képeznek kivételt. Ezeket darabonként külön számozva és tasakolva fiókokban tartják.

A fondok száma természetesen az alkalmilag bekerülő uj témáknak megfelelően gyarapszik, 1966-ban meghaladta a 8000 tételt; a fényképnegativok száma pedig 100.000 fölött járt. Az egyes fondokban elhelyezett dokumentumanyag igen nagy tömeget képvisel, egy-egy fond tartalma nem egyszer többezer darabból áll. Ezt a hatalmas gyüjteményt egy tudományos osztályvezető irányitása mellett nyolc muzeológus és szaktisztviselő kezeli.

Végül - a párhuzam kedvéért - nézzük meg témánkat az európai kontinens talán legnagyobb „tőkés" müszaki muzeumában, a müncheni D e u t s c h e s M u s e u m-ban.

Az archiv és adattári anyag kezelése itt a kiállitott természettudományi és müszaki szakterületekről élesen elkülönül s inkább a muzeum hatalmas szakkönyvtárával van szorosabb kapcsolatban, kü-

lön igazgató vezetése alatt, több osztályra tagozódva. Az archivumon belül külön szervezeti egység a müszaki rajztár, a találmányi leirásgyüjtemény, az életrajzgyüjtemény, a térképtár, a hangemlék gyüjtemény, a képtár, sőt a fotonegativ gyüjtemény is. Minden archiválís darabról leiró karton készül, amelyet a tárgyi gyüjtemények leiró kartonjaival együtt a muzeum igazgatósága mellett működő nyilvántartó csoport kezel. Az egész anyagot igen sokszempontu, szakozott, kartonra dolgozott mutatórendszer teszi áttekinthetővé.

Az ismertetett példákból leszürhető, hogy a nagy müszaki muzeumoknak fontos része az archivum és az adattár. Ezek anyaga döntően történeti jellegü. Az anyag tárolása részben tematikus, részben numerus currens szerinti, tehát vegyes. Mindegyikben külön egységet képez az un. „historia domus", azaz az intézmény saját történetének dokumentálása és a saját tárgyi gyüjtemény tudományos leiró anyaga, a kép és fényképanyag, a müszaki rajzgyüjtemény, a fotonegativok és végül a kartonált adatanyag, amely részben az archiváliák mutatózását, részben egyéb adatok és események nyilvántartását szolgálja.

Felsorolhatnánk még néhány külföldi muzeumot, de ennek nem volna sok gyakorlati értelme;részben mert az ismertetett adattári rendszerek valamelyikét használják, részben, mert adattáruk rendezetlen és feldolgozatlan. Ez főkép a tőkés magántársaságok és ipari vállalatok kezelésében lévő muzeumokban van igy, többnyire munkaerő hiány miatt.

Mint kiemelkedő kezdeményezést, érdemes még megemliteni a drezdai müszaki egyetem T e c h n i k a t ö r t é n e t i I n t é z e t-ének nagy apparátussal felfektetett technikatörténeti adattárát, amely az egész emberi technika fejlődésének feldolgozását tüzte ki céljául,anyagában mégis - legalább is az elmult évekig - főleg a német anyagot tárta fel. Elsősorban kartonált és annotált adatok nyilvántartási rendszere, amely közvetlenül nem szolgál muzeális célt, de komoly tudományos támasza az NDK müszaki muzeumai tudományos munkájának.

Hazai tapasztalatok

A fiatal magyar müszaki és szakmuzeumoknál mutatkozó, már emlitett adattári lemaradás mellett természetesen vannak példamutató kivételek és komoly tapasztalatokat nyujtó szervezési kezdeményezések is. Közülük főként a két legnagyobb szakmuzeumunkról kell megemlékeznünk.

Legrégibb és a céltudatos tudományos munkában talán legfejlettebb szakági muzeumunk a M e z ő g a z d a s á g i M u z e u m. Néhány esztendővel ezelőtt megszervezett M e z ő g a z d a s á g i E s z k ö z t ö r t é n e t i A r c h i v u m a mintaszerü kezdeményezés, sőt nemzetközi viszonylatban is példamutató.

Müszaki muzeumi adattári kérdések megoldásában uttörő munkát végzett az utóbbi évtizedben K ö z l e k e d é s i M u z e u m u n k. Ujjászervezésének munkája élesen vetette fel az adattári feladatok megoldásának elvi nehézségeit s éppen a probléma fontosságának felismerése váltotta ki a korszerü megoldás megkeresésére irányuló szivós törekvést.

A Közlekedési Muzeum fejlődési perspektiváiban is igényes K ö z l e k e d é s t ö r t é n e t i A r c h i v u m - é s A d a t t á r a t alapozott meg, nehéz körülmények között.

Az adattári munkának központi feladattá tételét megkövetelte a gyüjtési területről beáramló anyag nagy tömege, az értékes emlékek pusztulásának - az utóbbi évtizedben gyakoribbá vált selejtezések által okozott veszélye, és a forradalmi átszervezést megelőző időszak anyagában még tájékozódni tudó öreg szakemberek várható kiválása is. Mindehhez hozzájárult a mindennapi életben egyre gyakrabban jelentkező kisebb-nagyobb külső szakszervek igényeinek kielégitésére irányuló pozitiv törekvés.

A létrehozott Közlekedéstörténeti Archivum- és Adattár alátámasztotta és lényegesen elősegitette a Közlekedési Muzeum reprezentativ megnyitó kiállitásának szakmailag és tudományosan is igényes megrendezését.

A Közlekedési Muzeum Adattárának további fejlesztése nagy mértékben elősegitheti a hazai közlekedéstörténeti kutatók és szakirók tevékenységét, e munka szinvonalának fejlődését.

Magyar Müszaktörténeti Adattár szervezése

Minthogy a közlekedéstörténet és a közlekedéstudomány szükségszerüen szerves része a gazdasági és müszaki tudományok egyetemének, az elmondottak - pars pro toto - jelzik az adattári szervező munka elvégzésének halaszthatatlanságát a magyar ipar- és müszaktörténet területén is. Ha a Magyar Közlekedési Muzeum a magyar közlekedéstörténeti kutatómunka bázisa, a magyarországi közlekedéstudomány és a korszerü közlekedéspolitika, valamint közlekedéstechnika népszerüsitő ismeretterjesztő intézménye, ugy a szervezés alatt álló M a g y a r M ü s z a k i M u z e u m-mal szemben is természetesen vetődik fel az az igény, hogy a hazai müszaktörténeti kutatómunka bázisa, egyben müszaki fejlődésünket a tömegek felé ismertető népszerüsitő intézmény legyen, következésképen elsőrendü feladata a magyar müszaki tudományos kutató és alkotó munka dokumentálása is.

A Müvelődésügyi Minisztérium az Országos Magyar Müszaki Muzeum előkészitésének feladatát a M ü s z a k i E m l é k e k t N y i l v á n t a r t ó é s G y ü j t ő C s o p o r t-ra bizta, a tárgyi anyag gyüjtéséhez az inditó segitséget pedig, a müszaki emlékek bejelentésének kötelezettségéről és védelméről szóló 1954. évi 4. sz. tvr. megalkotásával adta meg, hozzátehetjük: nem eredmény nélkül. Ezen az alapon elindulva, a közben eltelt közel másfél évtized munkája értékes tárgyi gyüjtemény létrehozását és jelentős müszaki emlékvédelmi munka kibonatkozását eredményezte. A huszonnegyedik órában megszületett müszaki emlékvédelem kétirányu fejlődést inditott el, s ezeknek megfelelő uj feladatokat hozott felszinre.

A gyarapodó tárgyi anyag elhelyezésének kérdése, legalább átmenetileg, szerencsés megoldáshoz jutott a Budapest, XII. Kaposvár u. 13. sz. alatti raktárépület létrehozásával, - de időszerüvé, sőt sürgetővé vált a másik uj feladat megoldása is, nevezetesen a be-

gyüjtött muzeális anyag egyszerü leltári nyilvántartásán tulmutató, olyan adatfeltáró és nyilvántartó rendszer megszervezése, amelynek keretében a müszaki emlékvédelem mellett teret kap az ipartörténeti és müszaktörténeti archiválís, adatfeltáró, gyüjtő és dokumentáló munka egyre szélesebb körben való kiépitése.

Ez a feladat egyértelmüen következik a Muzeumok Ügyrendi Szabályzatának 12. §-ából is, amely a Müszaki Emlékeket Nyilvántartó és Gyüjtő Csoport feladatát igy határozza meg:

> „...a termelés fejlődésével kapcsolatos müszaki és technikatörténeti jellegü tárgyi és i r á s o s e m l é k a n y a g felkutatása, gyüjtése, megőrzése," - továbbá - „...a szakba vágó muzeális tárgyak és gyüjtemények védetté nyilvánitásának előkészitése, a v é d e t t t á r g y a k é s g y ü j t e m é n y e k n y i l v á n t a r t á s a".

A rendelkezésből kitünőleg, a tárgyi anyag gyüjtése és szabályszerü muzeumi kezelése mellett, ügyrendszerü feladat az archiváliák és egyéb irásos emlékek gyüjtése, kezelése, tárolása, feldolgozása és hozzáférhetővé tétele, - továbbá a müszaki emlékvédelem olyan nyilvántartási rendszerének kialakitása, amely nem a muzeumi gyüjteményben elhelyezett tárgyi anyagra vonatkozik, hanem a másutt tároló és fokozott igényü tudományos leirást, nyilvántartást kivánó, jellegükben eltérő emlékek megvédését, tudományos feltárását, figyelemmel kisérését szolgálja.

De a C s o p o r t immár közel másfél évtizede folyó muzeális gyüjtő és tároló munkája által felhalmozott nem tárgyi jellegü muzeális kezelést kivánó emlékanyag szakszerü rendezése és feltárása is sürgőssé teszi az adattári kérdés megoldását. Ezért a C s o p o r t már az 1968. esztendőben terbe vette a M ü s z a k t ö r t é n e t i A d a t t á r szervezeti előkészitésének munkáját. A tervező és szervező munka folyamán egyre jobban kidomborodott, hogy ebben az esetben nem egyszerüen egy muzeumi adattár létesitésére kell gondolnunk, hanem jóval nagyobb távlatban, egy M a g y a r T e c h n i k a t ö r t é n e t i A d a t t á r é s A r c h i v u m létesitését kell célul kitüznünk.

Az eddig végzett munka során lényegében a Közlekedési Muzeum évtizedes adattári munkájában szerzett tapasztalatokra támaszkodhattunk, és az emlitett néhány nagy külföldi társmuzeum, főleg a moszkvai P o l i t e c h n i c s e s z k i j M u z e j adattári tevékenységéből leszürt, a hazai viszonyok között hasznositható szempontokra.

A problémák rendszerezése során mindenekelőtt kitünt, hogy az un. humán muzeumok szokásos adattári anyaga és a müszaktörténeti adattári anyag között lényeges formai és tartalmi különbségek vannak. Egyes, a muzeológiában általánosan ismert fogalmak, amilyen pl. a régészeti terepbejárások adatfelvétele vagy az ásatási napló, stb., a müszaki muzeológiában alig használható fogalommegjelölések. Mind a tárgyi, mind az archivális gyüjtőmunkában az adatfelvétel egészen eltérő problémákat vet fel. Egyes esetekben az adatfelvétel muzeológiai jelentősége megnő. Ez következik a müszaki tárgyi emlékeknek abból a gyakori adottságából, hogy méreteik a szokásos muzeumi tárgyméretektől eltérően olyan nagyok, hogy egyébként megőrzésre vagy begyüjtésre érdemes tárgyak, létesitmények éppen méreteik miatt nem helyezhetők el gyüjteményben, de gyakran meg sem őrizhetők. Az archivális jellegü dokumentálás fontosságát növeli az ipari-technikai fejlődés egyre növekvő üteméből adódó gyártmánytipusok, uj müszaki alkotások szinte mértani haladvány arányában való sokszorozódása.

Igy pl. bármennyire kivánatos volna minden hazánkban gyártott géptipus egy-egy példányának megőrzése, vagy bármennyire indokolt volna muzeológiai szempontból nemcsak egy-egy, hanem legalább termelési áganként egy XVIII-XIX századi üzem eredeti formájában való fenntartása, ennek megvalósitása leküzdhetetlen akadályokba ütközik. Sőt ilyen irányu elképzelés megvalósitására, még a XIX. századi hazai ipari gyártmányok tekintetében is csak nagyon korlátozott mértékben lehet vállalkozni.

Igy a be nem gyüjthető, meg nem őrizhető, de a hazai müszaktörténet szempontjából mégis lényeges müszaki alkotásról,tárgyról,gépről vagy üzemről megsemmisülése előtt az átlagosnál sokkal gondosabb dokumentációt kell készitenl. Ilyen esetekben a muzeológus munkája nem csupán a tárgy történeti feldolgozásához való adat-

szolgáltatást célozza, hanem valójában tárgypótló jellegü dokumentáció készitésére kényszerül.

Egyik másik müszaki dokumentálás a müszaki élet gyakorlatában nemcsak tárgypótló jellegü, hanem néha magánál a tárgynál is fontosabb anyag. Ilyen a konstrukciós müszaki rajz és leirás, amelynek alapján a tárgy hiteles eredeti példánya bármikor előállitható. Müszaki muzeológiai szempontból az ilyen tárgy „eredetisége" független az előállitás időpontjától. Az eredetiséget ugyanis a dokumentáció eredetisége biztositja, a müszaki alkotás, a fejlődést jelentő eszme tulajdonképen abban jut először kifejezésre, s nem az annak alapján néha nagy tömegben előállitott tárgyakban.

A müszaki muzeológiában - mint látjuk - nem minden esetben csak az őrzött muzeumi tárgy jelenti a müszaktörténeti értéket. Ez csak hordozója a benne megvalósult,az általa képviselt uj müszaki gondolatnak, tudományos elvnek, egy természeti törvény gyakorlati - esetleg ujszerü - alkalmazásának.

Ugyanezen okból máskép birálandó el a müszaki gyüjteményekben a modellek kérdése is.

Mig a humán muzeumokban a modell, vagy makett mindig alárendelt jelentőségü és sokszor még segédgyüjteményt sem képez, a müszaki muzeumokban a m ü s z a k i m o d e l l t az eredeti tárgy rangjával kell értékelni. Természetesen ez a szempont csupán a müszaki modellekre érvényes, amelyek készitésének sajátos törvényei és követelményei vannak. Vonatkozik ez azonban a müszaki modellek archivális dokumentációjára is.

Nagy jelentősége van a müszaktörténeti gyüjteményekben az ábrázolásoknak, de különösen a fényképeknek, amelyek naturális ábrázoló hüségük következtében sok esetben csaknem tárgypótló értékük. Az ilyen „tárgypótló" fényképek éppen ezért nem kezelhetők sem szekrénykataszterben, de segédgyüjteményként sem. Vonatkozik ez az értékelés a nyomdatechnika fejlődése által bevezetett sokféle eljárás bármelyikével, az utóbbi évszázadban legtöbbször fénykép alapján készült sokszorositványok megmaradt példányára is. Pl.: valamely már régen megsemmisült gyártelep fényképéről készült le-

levelezőlap - ha jobb ábrázolása nincs - unikális ipartörténeti emlék; a régen megszünt soproni városi villamosvasutnak jóformán egyetlen tárgyi emléke sem maradván, a róla készült levelezőlap, vagy a háborus pusztulás áldozatává lett vasuti állomásépületeket ábrázoló s nem tömegben jelentkező levelezőlap bizony egyedileg kezelendő közlekedési, illetve müszaktörténeti emlék.

Érdekes problémát vet fel a fényképnegativok megőrzésének feladata is.

A müszaki muzeumokban őrzött fényképnegativoknak ugyanis csupán egy része a muzeológus által, munkája során készitett dokumentáló felvétel. Megfontolandó, hogy maga a fényképezés technikája mint gyüjtőkör is a müszaki muzeum tárgyi és archiválís gyüjtési tematikájához tartozik, s a bekerülő negativok egy része készitési időpontjára, a készitő személyére vagy a készités technológiájára vonatkozó szempontok miatt válik muzeális anyaggá. Idestova száz esztendeje majdnem minden kiemelkedő müszaki tudományos dolgozó alkalmazta tudományos munkájához a fényképezés technikáját, s az általuk készitett felvételeknek - ha még feltalálhatók - sajátos értéke és jelentősége van. Igy pl. a C s o p o r t őrzi gyüjteményében Konkoly-Thege Miklós nagynevü csillagászunknak és a hazai tudományos fényképezés egyik uttörőjének néhány diapozitivját. Ez az anyag kezelhető segédgyüjteményként? Aligha!

A példaként felvetett és a még sok felvethető kérdés egyértelmü megvitatása és kidolgozása a remélhetően nem nagy távlatokban kibontakozó magyar müszaki muzeológiára vár.

A Müszaktörténeti Adattár szervezeti felépitésének és gyüjtési alapelveinek kialakitásában azonban a problémákat már ugy kell figyelembe venni, hogy a kialakuló keretek nagyobb perspektivában is megfelelhessenek a várható igényeknek és ne kényszeritsék az utódokat a begyüjtött és egyszer már számbavett, feldolgozott anyag ujból és ujból való felvételére, átrendezésére, átértékelésére. Arra kell törekednünk, hogy a most általunk elvégzett munka ne váljék meddővé, hanem nagyobb távlatban is hasznosnak, s célszerünek bizonyuljon.

A szervezendő magyar müszaki muzeummal kapcsolatban tisztázandó kérdés, hogy benne az adattár és az archivum elkülönülő muzeális és segédgyüjteményre bomló anyag lesz-e, vagy együttesen kezelendő szervezeti egység?

Ugy véljük, hogy erre a kérdésre egyértelmüen azt kell felelnünk, hogy elhibázott dolog volna a nem szervezeti egységben való megalapozása. Nemcsak azért, mert az archivális anyag, a muzeológiai anyag és a kartonozott nyilvántartási, valamint adatanyag sokkal szorosabban fonódik össze, mint más muzeumokban, hanem azért is, mert aligha remélhető, hogy akár évtizedes perspektivában is a kétféle bontott anyag szakszerü kezelésére elegendő, összehangolt és tudományosan is képzett szakszemélyzet álljon rendelkezésre.

Nem lényegtelen kérdés a müszaki adattárban az a d a t t á r és az a r c h i v u m kifejezések szükebb értelemben vett fogalmi tisztázása sem.

Az a d a t t á r - felfogásunkban - különböző szempontokból összegyüjtött és eltérő mélységben kidolgozott adatok nyilvántartási rendszere, amelyre formailag az jellemző, hogy anyaga döntő többségében különböző szempontok szerint fiókokban vagy dobozokban katalógusszerüen rendezhető összeállitás. Az adattári kartonozott nyilvántartási rendszer elvileg magába foglalja a muzeum egész gyüjteményének és egész gyüjtőterületének bármiféle szempontból összegyüjtött adatanyagát.

Ezzel szemben az a r c h i v u m olyan gyüjteménycsoportokat foglal magába, melyek egységei önmagukban képeznek muzeális emléket vagy tárgypótló dokumentációt, s csupán jellegükben, megjelenési formájukban térnek el a muzeum tárgyi anyagától.

Szervezési kérdés, hogy az archiváliák gyüjtése, tárolása és nyilvántartása egyetlen nagy egységben, a numerus currens rendjében, vagy jellegükre való tekintet nélkül, csupán tartalmuk illetve tárgykörük szerinti tematikus csoportositásban történjék-e, mint pl. a prágai technikai muzeumban.

A korszerü muzeológia szempontjai az előbbi rendezési elv mellett

szólnak. Az olyan régi adattárban, mint amilyen a prágai muzeumé, már egyszerüen nincs mód - bármennyire éreznék is a téma-fondokba gyüjtés hátrányait - a többszázezres nagyságrendü anyagtömegnek más gyüjtési szisztémára való átállitására.

Ujonnan létesülő archivumban azonban szem előtt kell tartani a következő szempontokat:

a. a különböző anyagu és méretü archiváliák közös tékában vagy dobozban való elhelyezése a darabok állagában, tartásában károsodást idézhet elő. Szélsőséges példát emlitve: hogyan volna együtt elhelyezhető a károsodás veszélye nélkül és a raktártér megfelelő kihasználása mellett a négyzetméteres kiszáradt, törékeny, régi müszaki rajz, a foszladozó ujságkivágás s egy jótartásu kemény kartonlapra kasirozott fénykép?

Az anyag állagának megvédését,a rendelkezésre álló rendszerint szük raktártér gazdaságos kihasználását sokkal jobban szolgálja a z a z o n o s j e l l e g ü, h a s o n l ó t a r t á s u és h a s o n l ó m é r e t ü d a r a b o k e g y ü t t - t á r o l á s a. Még az egyébként azonos jellegü anyagokban is - figyelemmel az eltérő méretekre - szükséges különböző tárolási nagyságcsoportok kialakitása; ez megkönnyiti a kezelést, csökkenti a csuszkálásból és a surlódásból adódó sérülési lehetőségeket. Az archiváliák méretre való összehajtogatása a legtöbb esetben pedig nemcsak tilos, hanem egyenesen merénylet. Ettől a kezelési alapszabálytól csak kivételes esetekben lehet eltérni.

b. Lényeges szempont az is, hogy viszonylag kevés az olyan iratanyag, amely egyértelmüen csupán egyetlen témacsoportba osztható be. Legtöbb esetben ugyanannak az anyagnak különböző témacsoportba való elhelyezése is lehetséges, s a rendező személy pillanatnyi szemlélete dönti el, hová kerüljön. Ez a rendszer a sokszempontu mutatózást követeli meg (s akkor mi az előnye?) s még igy is megtörténik, hogy az egy-egy szakterület fejlődése kö-

vetkeztében szétbomló, korábban egy fogalomkörbe tartozott dokumentumok az ujabb szempontu kutatás számára szinte felkutathatatlanokká válnak. Tematikus rendezés mellett abban a pillanatban, amikor eltérünk az archivum rögzitett témarendjétől és uj szempontot veszünk fel, a kutatás bizonyos mértékben szerencsejátékká válik. Nagyon egyszerü példán szemléltetve az elmondottakat: a tematikus elv szerint rendezett magyar müszaktörténeti adattárban önálló témaként szerepelne Jedlik Ányos. De nem volna elkerülhető az elektromotorok, az induktorok, a méréstechnika, a daguerrotipia, sőt a müszaki oktatás témakörének beiktatása sem. Mármost, minthogy Jedlik mindegyik téren müködött, sőt kiválót alkotott, hogyan oszthatjuk szét a reá vonatkozó anyagot? Nyolc cimszó alá egymástól elválasztva vagy a neve alá összevontan? Az utóbbi esetben pl. a magyar fényképezés története kutatójának csak kivételesen szerencsés esetben fog tudomására jutni,hogy a Jedlik cimszó alatt korai magyar fényképezéstörténeti adatokat is keressen, minthogy a szakirodalomban Jedlik eziránya tevékenysége máig publikálatlan.

A sokszempontu és egyre gazdagitható mutatózás az archivális munkában elkerülhetetlen, ezért mind a tárolás, mind a kezelés és kutatás szempontjából korszerübbnek kell elfogadnunk az archiváliák jellegük szerinti gyüjteményágakban való csoportositását, nyilvántartását és tárolását.

Az egyértelmüen összetartozó emlékek - amilyenek például az ugyanarra a tárgykörre vonatkozó kéziratok, feldolgozások, muzeológiai iratanyagok, és az olyan anyagok, amelyek tematikus együtt-tartása mellett komoly érvek hozhatók fel - együtt tarthatók ebben a rendszerben is,csupán egy korlátozott körü tematikus gyüjteményág felvételét kell elfogadnunk.

Elvi kérdés az is, hogy a megszületendő magyar müszaki muzeum müszaktörténeti adattára, az egész emberiség technikatörténetére terjedjen-e ki, vagy topográfiai, esetleg nemzeti szempontból meghatározott terület müszaki fejlődésére?

Ugy hisszük, hogy a magyar müszaki muzeumnak nem lehet feladata az egész emberiség technikai fejlődéstörténetének tárgyi és archivális gyüjtése, hanem a szorosabb értelemben vett magyarországi müszaki életre, s a vele közvetlen kulturális, történelmi és földrajzi összefügésben lévő területekre kell korlátoznia munkáját, s a szomszédos népeknek is csak a magyar fejlődési viszonyokra is jellemző vagy vonatkozó adatai kerülhetnek érdeklődési körébe. Nem zárhatók ki azonban a gyüjtés köréből - bizonyos korlátozott keretek között - az általános emberi müszaki müvelődés közös ősi alaperedményei. Foglalkoznia kell továbbá - minthogy nem élünk légüres térben - az egész emberiség müszaki fejlődésében szerepet játszó uj technológiák, találmányok, a nagy ipari forradalmak eszmei és tárgyi emlékei hazánk müszaki-gazdasági fejlődésére is hatással lévő adatainak megismerésével és megismertetésével is. Triviális hasonlattal élve: a magyar müszaktörténeti adattár nem elégedhetik meg azzal, hogy mindent felgyüjt vagy rögzit az „Orion" villanylámpáról, hanem legalább ismeretterjesztő fokon tudnia illik Popovról és Edisonról is.

Az elmondottak figyelembevételével az elmult esztendő folyamán - egyelőre kisérleti jelleggel - lefektettük a Magyar Technikatörténeti Adattár szervezési kereteit és kezelési alapelveit és megkezdtük a felgyülemlett nagytömegü anyagnak ezekben a keretekben archivummá és adattárá való rendezését is.

Minthogy a többi müszaki és szakági muzeumunk számára sem lehetnek közömbösek munkánk szempontjai, továbbá, mert a kérdéshez - a müszaki muzeológia területén dolgozóknak kért és remélt hozzászólása elősegitheti munkánk elvi és gyakorlati fejlesztését, a tervezet lényeges részeit a következőkben ismertetjük:

Az A r c h i v u m és A d a t t á r a Müszaki Muzeum fontos szervezeti egysége. A benne csoportositott gyüjtemények és dokumentációk muzeális értéke elvileg a tárgyi gyüjteményekével azonos. Kezelésük szakértelmet és gondosságot kiván.

Tartalmában és jelentőségében a müszaktörténeti adattár nem azonos a humán muzeumok gyakorlatában kialakult segédgyüjtemény-jellegü adattárral, hanem anyagának jelentékeny részében elsőrendü

fontosságu müszaktörténeti emlékek foglalata, amelyek mellett a segédgyüjteményi anyag nem domináló

A müszaktörténeti adattárban összpontosított gyüjteményi anyag, jellegének és tartalmának megfelelően négy nagy csoportra oszlik:

I. Archivális gyüjtemények csoportja
II. Fotoarchivum
III. Adatgyüjtemények csoportja
IV. A védett müszaki emlékek nyilvántartása.

I. Archivális gyüjtemények

A sui generis archivális müszaktörténeti emlékek, forrás értékü müszaktörténeti vagy a muzeum tárgyi anyagára vonatkozó feldolgozások, feljegyzések és iratanyagok, továbbá témakigyüjtések jellegük szerint elkülönitetten kezelt és nyilvántartott gyüjtemények foglalata.

A gyüjtemények tárgyköreit a muzeumi anyag adottsága, mennyisége és milyenségi szaporulata szabja meg. Általános irányelv az, hogy ha egy gyüjteményen belül valamely részterületre vonatkozó emlék vagy irattömeg mennyisége annyira megduzzad, hogy az áttekinthetőséget zavarja, célszerü azt az alapgyüjteményből kiemelni, s amennyiben egyértelmüen összetartozó anyagról van szó, kigyüjtött külön témaként a témagyüjtemények csoportjába sorolni. Pl.: amig a muzeumnak csupán egy-két az Institutum Geometricum által kibocsátott oklevele van, ugy azokat természetesen az okmánytárban kezeli. Azonban, ha ezeknek a száma 80-100 darabra emelkedik, ugy helyes azokat uj gyüjteménnyé szervezni. Ötven darabnál kisebb tételszámu anyagnak gyüjteménnyé szervezése általában nem célszerü, ezeket vagy ideiglenes tematikus csoportként kell kezelni, vagy a jellegben legközelebb álló gyüjteménybe kell besorolni.

Az archivális gyüjtemények száma és tárgyköre tehát nem kötött, hanem növekvő. Jelenleg a következő csoportokra oszlanak:

1. Okmánytár
2. Müszaki rajztár
3. Térképtár
4. Technikatörténeti képtár
5. Aprónyomtatványtár
6. Tematikus gyüjtemények
7. Muzeológiai és technikatörténeti iratgyüjtemények

Nyilvántartásukra a gyarapodási napló, a gyüjteményáganként különkülön felfektetett szakleltárkönyvek, a leiró és mutató kartonok szolgálnak.

1. Az okmánytár gyüjtőköre

A muzeum gyüjti az elsősorban a magyar müszaki fejlődésre vonatkozó forrás értékü vagy szemléltető jellegü adatokat tartalmazó okmány- és iratanyagot.

Az okmány fogalmi körébe e szempontból elsősorban azok az iratok tartoznak, amelyek - tekintet nélkül előállitásuk módjára - egyedi jellegüek, tartalmuknál fogva eredeti forrásul vagy dokumentumul szolgálhatnak, jellegüknél és tartalmuknál fogva alkalmasak arra, hogy a muzeumi kiállitó tevékenység során demonstrálják a müszaki fejlődés, az iparfejlődés, a müszaki müvelődés és a müszaki dolgozók tevékenységének egy-egy mozzanatát. Ilyenek pl. a köznyelvi értelemben vett oklevelek, bizonyitványok, szabadalmi okiratok, levelezések, részvények, vállalati jegyzőkönyvek, üzletjelentések, tagsági igazolványok, munkakönyvek, szerződések, kinevezések, kiemelkedő személyek sajátkezü feljegyzései, hivatalos jelentések, emlékiratok, javaslatok, stb.

Az okmány és irat fogalmának tisztázásában támpontül szolgál az 1959. évi 29. sz. tvr. végrehajtási utasitásának következő részlete:

„...iratnak (irott emléknek) kell tekinteni minden olyan szöveget, térképet vagy képes ábrázolást, amely

- papiron vagy hártyán,
- levél, akta, füzet, könyv vagy tekercs alakban,
- kézzel irott, rajzolt vagy festett, vagy pedig irógépen irt, fényképezés utján előállitott, esetleg (pl. hatósághoz küldött körrendelet esetén) nyomdai vagy más uton készült sokszorositás alakjával rendelkezik, tekintet nélkül arra, hogy a szöveg milyen nyelven készült."

Nem az irat, hanem a könyv fogalmához tartoznak azok a formájukban is könyv jellegü kéziratok, amelyek a megjelentetés szándékával készültek.

Az iratok fajtái:
hivatalos iratok és okmányok,
társadalmi szervek iratai és okmányai,
üzemek, vállalatok iratai és okmányai,
magán iratok.

A muzeumi okmánytár anyaggyüjtése elsősorban azokra a müszaki szakszempontból fontos területekre terjed ki, amelyekkel az állami levéltárak vagy egyáltalán nem, vagy csak érintőleg foglalkoznak. L e v é l t á r i i r a t a n y a g a m u z e u m i g y ü j t e m é n y b e á t n e m e m e l h e t ő.

Az okmány- és iratanyagot a leggondosabban kell tárolni. Minden iratot egyedileg külön-külön, megfelelő védelmet biztositó boritékba vagy tasakba kell helyezni.

2. A müszaki rajztár gyüjtőköre

A muzeum tulajdonába kerülő müszaki és ipartörténeti értékü müszaki rajzokat a müszaki rajztárban őrizzük. Müszaki rajznak, a müszaki létesitményeknek és tárgyaknak az ábrázoló geometria vetületi és a tervezés mérnöki módszereivel készült ábrázolásait tekintjük. Épitészeti vonatkozásban az ornamentális vagy perspektivikus stilustörténeti jellegü ábrázolások is müszaki rajznak tekinthetők.

A gyüjtés elsősorban a hazai müszaki fejlődés jellemző alkotásaira, továbbá a müszaki élet kiemelkedő személyeire, illetve az általuk készitett tervekre, vázlatokra, rajzokra terjed ki. A kortörténetileg értékelhető rajzok körébe tartoznak az ipari és müszaki tanintézetek növendékeinek tanulmányi rajzai is. J e l e n l e g i s g y á r t o t t b e r e n d e z é s e k r a j z a i, t o v á b b á b i z a l m a s a d a t o k a t t a r t a l m a z ó r a j z o k a g y ü j t e m é n y b e n n e m h e l y e z h e t ő k e l.

Teljes gyártási dokumentációt a muzeum csak kivételes esetben őriz meg. Egy-egy dokumentálandó müszaki berendezés vagy létesitmény müszaki rajzaiból - ha azok teljes egészükben rendelkezésre állanak - szakember bevonásával csak a leglényegesebb darabokat kell kiválasztani, megőrizni; általában a jelleg-rajzokat, az összeállitási rajzokat és a müszaki fejlődés szempontjából figyelemre érdemes vagy uj megoldást tartalmazó részletrajzokat. Egy müszaki egységről többnyire elegendő annyi rajzot megőrizni, amennyinek az alapján szükség esetén az objektum mérethü és formahü modellje megépithető.

A müszaktörténetileg értékelhető,de csak részben begyüjthető rajzok esetén az egész létesitmény szempontjából egyébként jelentéktelen részletrajzoknak is lehet dokumentativ értéke.

3. A térképtár gyüjtőköre

A muzeum gyüjti és külön gyüjteménybe rendezi a müszaktörténeti értékü térképeket. A gyüjtés célja nem földrajzi jellegü térképgyüjtemény összeállitása, hanem elsősorban a földmérés, a földfelszin felvételének és a térképkészités technológiájának, módszereinek fejlődését szemléltető gyüjtemény létrehozása; másodsorban ipartörténeti vonatkozásu, régi ipartelepek és müszaki létesitmények elhelyezésére vonatkozó térkép-jellegü vázlatok, rajzok megőrzése. A gyüjtemény ennek megfelelően nem geográfiai és kiadványi teljességre, hanem főképpen kartográfiai, technikai változatosságra törekszik.

A gyüjtés kiterjed a kéziratos, a metszett, a litografált s egyéb sokszorositó technikával készült térképekre, a dombormüvü térképekre, a csillagászati térképekre és a térképkészitő technika egyéb alkalmazásaira, beleértve a föld- és éggömböket is. Bizalmas vagy titkos kezelést kivánó térképeket a muzeum nem gyüjt.

4. A technikatörténeti képtár gyüjtőköre

A müszaki és ipartörténeti vonatkozásu, nem müszaki rajz jellegü ábrázolásokat, képeket, a muzeum ebbe a gyüjteménycsoportba rendezve gyüjti és kezeli. A gyüjtés köre kiterjed minden - bármilyen technikával készült - müszaktörténeti vonatkozásu ábrázolásra, tehát festményekre, metszetekre, egyéb grafikai munkákra, nyomatokra és fényképekre egyaránt.

Talán nem érdektelen itt megemliteni, hogy a leltárkönyvbe az érkezés, illetve a feldolgozás folyószámának sorrendjében bevezetett képanyagot hét nagyságrendi csoportban tároljuk, s a csoportokon belül a folyószám sorrendjében. A leltárkönyvben viszont a nyilvántartási szám mellett feltüntetjük,hogy a raktározott anyag melyik nagyság-csoportban van elhelyezve. A nagyság-csoportokat a MOSZ. A/1. formátumának osztásával alakitottuk ki. Az egyedileg sem technikájában sem tartalmában nem értékesebb, bizonyos méret alatti képanyagot, pl. a levelezőlapokat s a könnyen megismételhető fényképeket szekrénykataszterben kezeljük.

5. Az aprónyomtatványok gyüjtőköre

Ebbe a gyüjteménycsoportba rendezzük a müszaktörténeti vonatkozásu, de általában az aprónyomtatvány fogalmi körébe tartozó sajtótermékeket, azaz minden olyan nyomdatechnikai vagy sokszorositó eljárással készült, tömegben előállitott szöveget vagy ábrát tartalmazó sajtóterméket, amely terjedelménél fogva nem könyv jellegü. Általában ide soroljuk a nem szaktanulmányt tartalmazó és egy nyomdai ivnél kisebb terjedelmü nyomtatványokat. Ilyenek főképpen: a plakát, a meghivó, a röplap, a reklámcédula, a propaganda

célu gyártmányismertető, műsor, prospektus és gyártmánykatalógus, valamint az árjegyzék.Nem aprónyomtatvány viszont a sajtókivágás.

6. A témagyüjtemények fogalmi köre

Egyes, meghatározott tárgykörü, zárt egységet képező, akár a muzeumi kutatási munkamenetben kigyüjtött, akár máshonnak a muzeumba kerülő, tematikusan összeállitott anyagot az archivumon belül továbbra is együtt tartva kezeljük, hacsak komoly szempontok nem indokolják a már egyszer összeállitott témakigyüjtések feloszlatását. Ilyen téma pl.: egyes jelentős müszaki létesitményekre vonatkozó minden irat és tanulmány, beleértve a munkamenet egyes szakaszaira vonatkozó jelentéseket, számlákat, értékeléséket is, amelyek nem a részmegoldásokban s nem a különböző müszaki létesitmények, gépek egyedi megoldásaiban jelentenek müszaktörténeti értéket, hanem éppen az egy célra történt összehangoltságukban.

7. A muzeológia- és technikatörténeti iratgyüjtemény köre

Az okmányoktól, iratoktól és témakigyüjtésektől elkülönitve kezeljük a muzeológiai munkával kapcsolatos vagy arra vonatkozó nem ügyviteli jellegü iratokat, feljegyzéseket, továbbá a kézirat jellegü - akár publikált, akár valamilyen okból közre nem adott - de megőrzésre érdemes technikatörténeti vonatkozásu tanulmányokat.Ilyenek különösen:

- a muzeumban őrzött tárgyakhoz, vagy a muzeumi tervszerü munkához kapcsolódó feljegyzések, jegyzőkönyvek, jelentések, állagvédelmi vagy restaurálási leirások,
- a muzeum nem selejtezett régebbi iratanyaga, lezárt leltárnyilvántartásai, lezárt restaurátori munkanaplói,
- a muzeum kiállitási forgatókönyvei, kiállitási tervek, az ezekkel kapcsolatos nyilatkozatok, beszédszövegek, sajtóközlemények, rendezési vázlatok, stb.,
- a muzeum történetére vonatkozó dokumentációs anyag,
- a müszaki muzeumhálózatra vonatkozó dokumentációs anyag,
- az egyéb müszaki muzeumokra vonatkozó iratok, feljegyzések,
- a müszaki muzeológiával kapcsolatos elvi vagy gyakorlati

tanulmányok és kéziratok,
- technikatörténeti vonatkozású kéziratos tanulmányok,
- muzeológiai vagy technikatörténeti tárgyu dokumentációs és fordítás szövegek,
- a Technikatörténeti Szemle, és a muzeumi kiadványok kéziratanyaga.

II. A Fotoarchivum gyüjtőköre

A fotoarchivumban helyezzük el a muzeum birtokába kerülő fotonegativokat, diapozitivokat és sztereofelvételeket, a dia- és mozgófilmeket és a más technikával készült, de értelemszerüen ide tartozó ábrázolásokat.

A muzeumi gyüjteményekben lévő és a védett tárgyakról készült fényképfelvételek negativjain kivül a gyüjtés kiterjed általában a müszaki létesitmények, berendezések, felszerelések, kiállitások, muzeumok, müszaktörténeti szempontból jelentős személyek, események és helyek, tudománytörténeti összeállitások, technológiai folyamatok, oktató célu összeállitások bárki által készitett fotonegativjaira, dia- és szeterofelvételeire, tekintet nélkül a felvétel anyagára, technikájára, méreteire, szinére vagy jellegére, beleértve természetesen a mozgófilmet is.

Bizonyos minőségi válogatási szempontot azonban kell érvényesiteni. A felvétel gyengesége vagy a negativ állapota miatt megfelelő szinvonalon nem másolható vagy nagyitható negativokat kiselejtezzük, hacsak egyéb szempontból nem képeznek muzeális értéket. Ugyanarról az eseményről vagy tárgyról készült felvétel-sorozatból is csak egy-két darabot választunk ki megőrzésre.

Külön gondosan kezelt csoportot képeznek a készitő személye, vagy a készités kora és technológiája miatt önmagukban is müszaki emléket jelentő darabok.

Amint már emlitettük, a fotonegativokról készült papir pozitiv képek, közkeletü szóval a fényképek, nem ide, hanem a képtár gyüjtőkörébe tartoznak.

III. Adatgyüjtemények

Lényegében ebben a keretben a muzeum tájékoztató, ismeretterjesztő és nyilvántartó munkáját, valamint a tudományos kutató munkát elősegitő kartonokra feldolgozott adatkigyüjtések, szekrénykatasztterben kezelt sajtókivágások és egyéb nem nagy leltári vagy tudományos értékü, de mégsem jelentéktelen dokumentumok rendszeréről van szó.

Elvileg ebben a gyüjteményben helyezendők el a tárgyi és archivális gyüjtemények szakszerü leiró kartonjai vagy ezek másodpéldányai, és utaló-, kereső kartonjai is, ugy rendezve, hogy egy-egy szakcsoporton belül, együtt váljék áttekinthetővé a muzeum gyüjteményeiben lévő, vagy a védett tárgyak nyilvántartásában szereplő minden anyag adata.

Az adatgyüjtemények csoportjaiban helyezendők el külön-külön egységként - a hagyaték, vétel, vagy más cimen - a muzeumon kivül álló kutató birtokából, a muzeum tulajdonába került kutatócédulák, cédulázott levéltári jelzetkigyüjtések, adatgyüjtemények, stb. is.

Az adatgyüjtemények növekedése maga után vonja a tárgykörök számának gyarapodását és a kezdeti osztályozási rendszer nagyobb mélységü finomitását. Még tanulmányozandó kérdés, hogy ebben a munkában mennyiben volna alkalmazható a nemzetközi decimális fogalomrendszer.

Az adatgyüjteményekben az adatok ki-, illetve feljegyzésére a szabványos könyvtári cimleiró katalógus kartonokat használjuk.

Eddig a következő adatgyüjtemények felfektetését kezdtük meg:

a. Müszaktörténeti eseménytár
b. Müszaki alkotók és alkotások
c. Technikatörténeti bibliográfia
d. Magyar vonatkozásu technikai emlékek más gyüjteményekben
e. A világ müszaki muzeumai

a. A müszaktörténeti eseménytárban

a muzeum hagyományápoló, tájékoztató, ismeretterjesztő munkájának előmozditása és megkönnyitése céljával kronologikus elrendezésben gyüjtjük a müszaktörténet kiemelkedő eseményeire vonatkozó időponti adatokat. Ez a gyüjtemény egyebek között lehetővé teszi, hogy gyors feleletet adhassunk külső szervektől és személyektől müszaktörténeti időadatokra vonatkozóan gyakran érkező kérdésekre. Az ilyen feleletadás sokszor értékes propaganda munka, sőt presztizs kérdés.

b. A müszaki alkotók és alkotások adatgyüjteményében

a vezérszó kezdőbetüje szerinti alfabetikus rendbe sorozva gyüjtjük a kiemelkedő - főkép magyar vonatkozásu - s a lexikonokban nem szereplő müszaki alkotók és alkotások adatait. Ezek a kijegyzések csupán a legszükebb keretü életrajzi és müködési adatokat tartalmazzák, s lehetőleg utalnak valamilyen bővebb felvilágositással szolgáló forráshelyre.

c. A technikatörténeti bibliográfia

a technikatörténeti tudományos kutatás és tájékoztatás elősegitése célzatával gyüjti a technikatörténeti bibliográfiai adatokat, de azzal a törekvéssel, hogy egy magyar technikatörténeti bibliográfia alapjává fejlődjön.

d. Technikatörténeti emlékeink más gyüjteményekben

cimszó alatt, részben a technikatörténeti kutatómunka és a muzeumi kiállitási tevékenység elősegitése céljából törekszünk a más gyüjteményekben őrzött elsősorban a közgyüjtemények törzsanyagához tartozó, de müszaktörténeti vonatkozásu muzeális anyagok adatainak felgyüjtésére és nyilvántartására. Ugyancsak ebben a kartonált adatcsoportban tartjuk nyilván a külföldi gyüjteményekbe került magyar vonatkozásu müszaki emlékeket, amennyiben tudomást szerzünk róluk.

e. A világ müszaki muzeumai

cimszó alatt tárgykörök szerint csoportositva törekszünk a müszaki jellegü muzeumok cim- és egyéb fontos adatainak összegyüjtésére, részben a cserekapcsolatok felvétele, részben a szakmai tájékozódás céljával. A kartonált adatgyüjteményeket általában szekrénykataszterben kezeljük.

A védett müszaki emlékek nyilvántartása

Az 1954. évi 4.sz. tvr., majd az 1963. évi 9.sz. tvr. alapján védelem alá helyezett, nem muzeumunk, vagy más muzeum gyüjteményében lévő, hanem kivülálló természetes és jogi személyek, társadalmi szervek, közületek, intézmények, hivatalok, vállalatok birtokában lévő müszaki emlékek és védelem alá helyezett, azaz figyelemmel kisért müszaki emlékek nyilvántartásait, leirókartonjait és a rájuk vonatkozó feljegyzéseket,iratanyagokat foglalja magába. Tekintettel arra, hogy a nem gyüjteményben elhelyezett és kezelt emlékek állagának romlása, elkallódásának veszélye nagyobb foku, a gondos nyilvántartás és a rendszeres ellenőrzés munkájának fontosságát nem kell külön bizonyitani.

A kezelés és nyilvántartás általános szempontjai

Az archiválís gyüjteményeket a Muzeumi Nyilvántartási Szabályzatnak a tárgyi gyüjteményekre vonatkozó szigorubb előirásai szerint tartjuk nyilván.

Az egész archiválís gyüjteménynek egyetlen közös gyarapodási naplója van, amelybe minden, a gyüjteményben őrzött darab bevezetésre kerül. A gyarapodási naplóban megjelöljük, hogy a beérkezett darab melyik szakági gyüjteményhez tartozik, s ezután vezetjük be a gyüjteménycsoportonként külön felfektetett szakleltárkönyvbe. Leltárkönyv céljára általában a Nyilvántartási Szabályzat I. 17. pontjában előirt 12. számu müszaktörténeti leltárkönyvet használjuk, fejrovatainak némi értelemszerü kiegészitésével. Egyes esetekben jól használható a könyvtári szabványos gyarapodási napló nyomtatvány is.

Az archiváliák leiró kartonjai céljára elvileg a müszaki muzeális tárgyakra szerkesztett és rendelkezésre álló tárgyleiró karton szolgál.

A védett müszaki anyag nyilvántartásának a már muzeumi gyüjteménybe került tárgyi anyaggal együttes utaló kartonokra történő feldolgozása és az archivális, valamint szakkönyvtári anyaggal egyesitett nyilvántartási rendszerbe való besorolásának megvalósitása még a jövő szép terve.

„Házi szabványként" lefektettük az egyes archivális és adattári gyüjteményágakon belül megőrzésre kerülő darabok részletes kezelési és tárolási előirását, elsősorban az állagvédelem, a konzerválás és restaurálás, valamint a célszerü tároló-tér kihasználás szempontjainak figyelembevételével. Kidolgoztuk az archivális anyag leltári felvételének részletezett utasitás tervezetét is.

Ugy véljük azonban, hogy ezeknek a már erősen gyakorlati és nem egyszer kisérleti jellegü, sok esetlegességtől függő részletkérdéseknek a közlése, meghaladná a közérdekü ismertetés határait. Amennyiben azonban bárkit is érdekelnének ezen a területen szerzett tapasztalataink, minden konkrét kérdésre készségesen adunk választ.

Mészáros Vince

TARTALOM:

Verő Gábor: Dr. Lakatos László (1911-1969) 3

Gerelyes Ede: A Magyar Tanácsköztársaság muzeumügye 6

U. Kolbai Olga: A megyei muzeumi szervezetek könyvtári hálózatáról 20

Ujszászy Kálmán: A Magyarországi Református Egyház muzeumainak helyzete és funkciója a Magyar Népköztársaság muzeumpolitikájának keretében 27

Mészáros Gyula: Itáliai muzeumok kiállitásrendezési technikájáról 34

Uzsoki András: A betütipusok alkalmazása a muzeumi munkában 51

Agócsy Pál: A természettudományi kiállitásrendezésről 62

H. Kerecsényi Edit: Uj kiállitás társadalmi segitséggel 71

Székessy Vilmos: Törzsgárdajelvény a Természettudományi Muzeumban 76

Faragó Sándor: A Rábaközi Muzeum helytörténeti munkája 78

Makky György: A kiállitásrendezés egyes kérdéseiről 82

Mészáros Vince: A müszaki muzeumi adattárak kérdéseihez 85

INHALT:

Verő, G.: Erinnerung an Dr. László Lakatos 3

Gerelyes, E.: Das Museumswesen der Ungarischen Räterepublik 6

H. Kolbai, O.: Über die bibliothekarische Organisation der Komitätsmuseen 20

Tjszászy, K.: Die Lage und Funktion der Museen der Ungarischen Reformierten Kirche im Rahmen der Museumspolitik der Ungarischen Volksrepublik 27

Mészáros, Gy.: Über die Ausstellungstechnik der italienischen Museen 34

Uzsoki, A.: Über die Anwendung der verschiedenen Drucktypen in der Museumsarbeit 51

Agócsy, P.: Über das Organisieren naturwissenschaftlicher Ausstellungen 62

H. Kerecsényi, E.: Eine neue Ausstellung mit gesellschaftlichem Arbeitseinsatz 71

Székessy, V.: Treueabzeichen in Ungarischen Naturwissenschaftlichen Museum 76

Faragó, S.: Lokalgeschichtliche Arbeit im „Rábaközi" Museum in Kapuvár 78

Makky, Gy.: Über gewisse Fragen des Organisierens von Ausstellungen 82

Mészáros, V.: Archivale Fragen in Technischen Museen 85

E SZÁM MUNKATÁRSAI:

Verő Gábor, a Muzeumi Főosztály főosztályvezetőhelyettese,

Gerelyes Ede, a Magyar Munkásmozgalmi Muzeum főigazgatóhelyettese,

Ujszászy Kálmán, egyházkerületi főgondnok, a Református Gyüjteményi Tanács ügyvezető elnöke,

Mészáros Gyula, a Tolna-megyei Muzeumi Szervezet vezetője,

U. Kolbai Olga, a győri Xántus János Muzeum könyvtárosa,

Agócsy Pál, a Természettudományi Muzeum muzeológusa,

H. Kerecsényi Edit, a nagykanizsai Thury György Muzeum igazgatója,

Faragó Sándor, a kapuvári Rábaközi Muzeum igazgatója,

Székessy Vilmos, a Természettudományi Muzeum főigazgatója,

Makky György, a Muzeumok Központi Igazgatósága Kiállitási és Propaganda Osztályának munkatársa,

Uzsoki András, a győri Xántus János Muzeum tudományos főmunkatársa,

Mészáros Vincze, ny. muzeumi főigazgató.

MELLÉKLET

Készült a Győr-Sopron megyei Nyomda Vállalat győri nyomdájában

PÉLDÁK A BETŰ KÜLÖNBÖZŐ VÁLTOZATAIRA. ÁLLÓ, DŐLT, NAGY- ÉS KISBETŰ

A HUN BIRODALOM ÖSSZEOMLÁSA UTÁN RÖVID IDEIG LANGOBARDOK SZÁLLTÁK MEG A VIDÉKET, MAJD 568-BAN A DUNÁNTÚLT ELÖZÖNLŐ AVAROK VESZIK A KISALFÖLDET IS BIRTOKUKBA. A BELSŐ-

Antikva verzál

A hun birodalom összeomlása után rövid ideig langobardok szállták meg a vidéket, majd 568-ban a Dunántúlt elözönlő avarok veszik a Kisalföldet is birtokukba. A Belső-Ázsiából idevándorló nomádpásztor avarság hatalmas államot szervezett hazánk terü-

Antikva kurrens

A HUN BIRODALOM ÖSSZEOMLÁSA UTÁN RÖVID IDEIG LANGOBARDOK SZÁLLTÁK MEG A VIDÉKET, MAJD 568-BAN A DUNÁNTÚLT ELÖZÖNLŐ AVAROK VESZIK A KISALFÖLDET IS BIRTOKUKBA. A BELSŐ-

Kurzív verzál

A hun birodalom összeomlása után rövid ideig langobardok szállták meg a vidéket, majd 568-ban a Dunántúlt elözönlő avarok veszik a Kisalföldet is birtokukba. A Belső-Ázsiából idevándorló nomádpásztor avarság hatalmas államot szervezett hazánk terü-

Kurzív kurrens

PÉLDA A BETŰ RAJZÁBÓL SZÁRMAZÓ EGYENETLEN TERKÖZÖK EGALIZÁLÁSÁRA

MAGYAR NEMZETI MŰZEUM

Egalizálás nélkül

MAGYAR NEMZETI MŰZEUM

Egalizálva

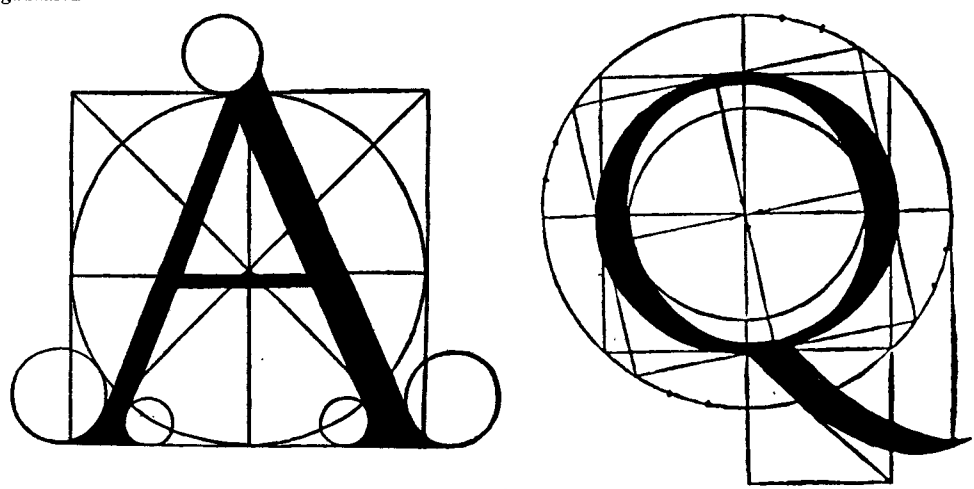

A betűtervezés szerkezeti rajzai

BAROKK ANTIKVA

A BAROKK MŰEMLÉKI városkép jelleg

Tótfalusi antikva

KLASSZICISTA ANTIKVA

A REFORMKOR egyik legtehetségesebb

Bodoni antikva

LINEÁRIS ANTIKVA

A MODERN MŰVÉSZETI irányzat terjed

Elegant groteszk

TALPAS LINEÁRIS ANTIKVA (Egyptienne)

A MŰSZAKI gyűjtemények sok

Memphis

EGYEB ANTIKVA

A MÚZEUMI KIÁLLÍTÁSOK

Post antikva

ÍROTT TÍPUSOK

A KÉPZŐművészeti tárlat sikere a jó

Ariszton

Kisfaludy Sándor a magyar irodalom jelentős személyisége

Neokaligráf

AZ EGRI FESTŐK kiállítására a város

Ecsetírás

REKLÁM TÍPUSOK

XÁNTUS JÁNOS

Díszes Bodoni

MŰSZAKI MÚZEUM

Díszes Tótfalusi

NEMZETI GALÉRIA

Reklam kurzív